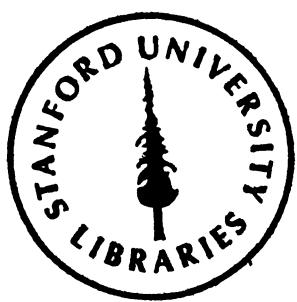

PG3926
A78
v 2:1

Antonovich, V. B.

//

ИСТОРИЧЕСКІЯ ПѢСНИ МАЛОРОУССКАГО НАРОДА

СЪ ОБЪЯСНЕНІЯМИ

Вл. Антоновича и М. Драгоманова.

ТОМЪ ВТОРОЙ.

ВЫПУСКЪ I.

Пѣсни о борьбѣ съ Поляками при Богданѣ Хмельницкомъ.

КІЕВЪ.

Типографія М. П. Фрица, Большая Владимирская ул., у пам. св. Ирины, собств. д.

1875.

РГ 3926

А 78

в. 2, р. 1

Дозволено цензурою. Киевъ, 4 апрѣля 1875 года.

ОГЛАВЛЕНИЕ.

	Стран.
Предисловіе	I
1. Хмельницкій и Барабашъ (Дума)	3
2. Битва подъ Жолтыми Водами	18
3. Угнетеніе Украины Жидами-арендарями и возстаніе (Дума) . .	29
4. Корсунская битва (Дума)	32
5. Пани Потоцкая	38
6. Побѣды Переображенія	39
7. Смерть Переображенія	42
8. Бѣгство шляхты изъ Украины	48
9. Пѣсни объ очищении Украины отъ Поляковъ.	49
10. Веремій Волошинъ (Отрывокъ)	51
11. Осада Збаража	52
12. Данило Нечай	55
13. Иванъ Богунъ. (Отрывокъ изъ Думы)	98
14. Походъ въ Молдавію (Дума)	99
15. Битва подъ Берестечкомъ	107
14. Угнетеніе Поляками Украины послѣ Бѣлоцерковскаго мира и новое возстаніе (Дума)	110
17. Проклятие Хмельницкому за татарскій ясырь	116
18. Смерть Богдана и выборъ Юрія Хмельницкаго гетманомъ (Дума). 118	
<i>Приложеніе.</i>	
I. Современныя вирши о гетманѣ Петрѣ Коняшевичѣ Сагайдачномъ. 127	
II. Современныя вирши объ эпохѣ Хмельницкаго	135
III. Драма „Милостя Божія Україну отъ обидъ лядскихъ свобод- дившая“	144.

ВАЖНІЙШІЯ ОПЕЧАТКИ.

Страница.	Строка.	Напечатано.	Слѣдует читать.
12	12	вінімати	винімати
13	5 съ низу.	і сітх	стиха
18	Пѣсня ошибочно названа думою.		
26	17	император	императору
44	12 съ низу.	підцілайся	підцілайся
52	—	Нечай	Данило Нечай
58	4 съ низу.	їде	їде
—	16 —	їде	їде
180	8	причоні	припоні
110	12	Одіх	Од іх
127	3	Конашевичъ	Конашевичъ
—	6	Несмертельної	Несмертельной
—	8	Дніцер	Днібръ
—	—	Днѣстров	Днѣстровъ
—	12	виршѣй	виршей
—	15	і... свій	и.. свой
128	5	христіан	христіанъ
—	8	Гетман	Гетманъ
—	9	неволі	неволи
—	11	ініх	иныхъ
—	14	шлакахъ	шлакахъ.

ПРЕДИСЛОВИЕ.

Второй томъ издаваемаго сборника долженъ обнимать 2-й и 3-й отдѣлы II части, т. е. *пѣсни вѣка козацкаго: о борьбѣ съ Поляками при Хмельницкомъ и пѣсни о гетманщинѣ съ 1657 по 1709 годъ*. Онъ былъ приготовленъ къ изданію еще осенью прошлаго года. Но въ это время въ распоряженіе издателей поступила огромная масса пѣсенъ разнаго рода изъ рукописей М. А. Максимовича, А. В. Маркевича, Д. С. Носа, Манджуры, Л. С. Мацѣевича и М. А. Ганицкаго, А. О. Шевченка, Ст. Стрѣльбицкаго, Я. Новицкаго и др.

Пѣсни эти разобраны по отдѣламъ и переданы для обработки и изданія въ Юго-Западный отдѣлъ Импер. Р. Географ. Общества, кромѣ пѣсень *политическихъ, или историческихъ*, которая пріобщены къ готовой уже коллекціи нашей. Сведеніе вмѣсто бывшихъ у насть уже варьантовъ съ новопоступившими требуетъ столь мелочнай и кропотливой работы, что мы рѣшились издать второй томъ по частямъ, чтобъ не задерживать готоваго уже въ типографскихъ складахъ, тѣмъ болѣе, что каждая часть имѣеть и самостоятельный интересъ.

Въ настоящемъ выпускѣ читатели имѣютъ, такимъ образомъ, *пѣсни о борьбѣ съ Поляками при Хмельницкомъ*. Сословно-козацкіе, религіозные, національные и народно-экономические мотивы этой борьбы достаточно

известны и неспециалистамъ. Борьба началась не при Хмельницкомъ, а гораздо раньше. Но любопытно, что народная память не сохранила намъ вовсе пѣсень о чисто-козацкихъ восстаніяхъ противъ Поляковъ, имѣвшихъ цѣлью добыть реестровымъ козакамъ права шляхтичей, а нереестровымъ права первыхъ, каковы были восстанія Коссинского (1592), Лободы и Наливайка (1596) и даже послѣдующихъ: 1620 г., восстаніе Тараса Трясила (1630), Павлюка (1637), въ которыхъ уже соціально-крестьянскій элементъ сталъ принимать большое участіе, ни даже о восстаніи Острянина и Гуни (1638), уже чисто крестьянскомъ. Не сохранилось и пѣсень о такомъ лицѣ, какъ гетманъ запорожскій Петръ Сагайдачный, (1606—1622), при которомъ козачество рѣшительно вступаетъ въ дѣло религіозной борьбы противъ Унії.

Всѣ пѣсни о борьбѣ съ Поляками отъ временъ Наливайка до Хмельницкаго, помѣщенные въ сборникахъ Срезневскаго (Запорожская Старина), Максимовича (см. особенно сборникъ 1834 г.), Метлинскаго и др., и много рукописныхъ, которыя мы нашли въ бумагахъ Максимовича и Мартынова, кажутся намъ, послѣ приложенія критики, поддѣльными. Таковы, напр.:

- 1) Дума о смерти Богданка и о дарахъ Стефана Баторія козакамъ,—въ которой высказываются новѣйшія желанія польской шляхты о союзѣ съ козаками противъ Москвы (Запор. Старина, 77).
- 2) Щѣлый рядъ думъ о Наливайкѣ—„Кравчинѣ“ въ Запор. старинѣ и у Максимовича 1834.
- 3) О Чураѣ—тамже.
- 4) О Сулимѣ и Лободѣ—тамже.
- 5) Дума о трехъ полководцахъ—тамже.
- 6) О кошевомъ Тетерѣ и его сынѣ.

III

Подробные доказательства инонародности этихъ думъ и пѣсенъ будуть, какъ сказано въ предисловіи къ первому тому, приложены въ концѣ изданія вмѣстѣ съ заподозрѣнными думами и пѣснями. Общія соображенія о такихъ думахъ и пѣсняхъ высказаны въ пред. къ I тому; много вѣскихъ замѣчаній по этому предмету находится въ статьѣ г. Костомарова. (Вѣсты, Евр., 1874 г. кн. XII).

Только изъ временъ Хмельницкаго, когда возстаетъ противъ польскихъ порядковъ масса народа, по причинѣ соціально-экономическимъ, когда широко по обѣ стороны Днѣпра вспыхнула крестьянская война противъ шляхетско-жидовскаго хозяйства—до насъ дошло много несомнѣнно-народныхъ не только пѣсенъ, но и думъ. Думы, по всей вѣроятности, обязаны первоначально своимъ происхожденiemъ козакамъ, но думы временъ Хмельницкаго приняли сильно крестьянскій характеръ. Въ сфере чисто-козацкихъ да религіозныхъ интересовъ вращаются только думы о Хмельницкомъ и Барабашѣ, о походѣ въ Молдавію да о смерти Хмельницкаго. Въ остальныхъ выступаютъ на видъ общенародные соціально-экономические интересы, къ которымъ привязаны национальные (слабѣ) и религіозные (сильнѣ). Любопытно, что болѣе козацкія думы отражаютъ въ себѣ и болѣе неприкрытаго грабительскаго побужденія (№ 1, 2, ст. 164, В, 135, № 14). Пѣсни же, какъ общенародны, а не кобзарская только форма поэзіи, прославляютъ преимущественно Переображенія и Нечая, какъ наиболѣе ревностныхъ защитниковъ крестьянскихъ интересовъ среди сподвижниковъ Хмельницкаго.

При такомъ, преимущественно соціально-экономическомъ характерѣ народныхъ пѣсенъ и даже думъ о времени Хмельницкаго, — государственная сторона со-

бытій этой эпохи оставлена народомъ безъ вниманія до такой степени, что даже о переходѣ Малороссіи изъ подданства королямъ польскимъ въ подданство царямъ московскимъ не осталось ни одной пѣсни. Та, которая приведена въ приложениі къ 3-му изданію „Богдана Хмельницкаго“ г. Костомарова, подъ названіемъ „При соединеніе Украины къ Россіи“ (№ 35), „Зажурилась Украина, що нігде ся діти“, — не можетъ быть, по нашему мнѣнію, отнесена къ эпохѣ Хмельницкаго. Въ ней видимъ во всѣхъ варьянтахъ слова: „ой служив я бусурману, — а тепер буду служити Восточному Царю,“ — слова, указывающія на эпоху Дорошенка, который поддавался Туркамъ. Хмельницкій же не былъ слугою ни Турокъ, ни Татаръ. Притомъ же во всѣхъ почти варьянтахъ этой пѣсни находится упоминаніе о Голицынѣ, что тоже говоритъ за составленіе пѣсни гораздо послѣ Хмельницкаго. Упоминаніе о засвидѣтельствованномъ актами желаніи козаковъ если не поддаться Москвѣ, то выселиться въ Московскія земли (Слободскую Украину) встрѣчаемъ только въ думѣ № 16, вар. В., ст. 38 въ такой формѣ: „звели намъ під москалів тікати, або звели намъ з ляхами великий бунт зривати!“

Но если въ народныхъ пѣсняхъ, дошедшихъ до насъ посредствомъ устной передачи, эпоха Хмельницкаго представляется намъ преимущественно въ духѣ крестьянскомъ, — то въ современныхъ ей виршахъ грамотеевъ, при всемъ сходствѣ многихъ ихъ мотивовъ и выраженій съ пѣсенными, господствуетъ другой духъ: козацкій и даже мелкошляхетскій демократизмъ съ роялистическимъ оттенкомъ; выдающееся чувство здѣсь, кромѣ религіознаго и отчасти національнаго, — антипатія къ магнатству и его гордости, которая ни во что ставить и самого короля.

Вотъ почему напечатанныя у насъ въ приложеніяхъ вирши вдвойнѣ интересны: выражая взглядъ на событія тогдашнихъ козацкихъ и православныхъ мелкошляхетскихъ грамотеевъ, онъ въ тоже время оттѣняютъ собственно народное отношеніе къ борьбѣ Хмельницкаго съ польскою аристократіею.

Настроеніе третьаго элемента тогдашняго малорусскаго общества, духовенства, выражается виршами въ честь Сагайдачнаго и драмой „Милость Божія,“ которыя мы привели здѣсь, имѣя въ виду собрать виѣсто главное, что поэтически воспроизводить великую борьбу малорусскаго элемента съ польскимъ за половину XVII в., — тѣмъ болѣе, что и въ этихъ произведеніяхъ образованныхъ духовныхъ есть много общаго съ народною пѣснію. Понятно, что здѣсь на первомъ планѣ интересы религіозные, и что самая борьба Сагайдачнаго противъ Туровъ и Татаръ, а Хмельницкаго противъ Поляковъ, тутъ получаетъ религіозное освѣщеніе въ большей степени, чѣмъ въ народныхъ пѣсняхъ. Въ тоже время въ драмѣ „Милость Божія,“ видно гораздо болѣе и національного сознанія отдѣльности отъ Поляковъ, чѣмъ въ народныхъ пѣсняхъ и даже въ козацкихъ виршахъ. Послѣднее впрочемъ объясняется и тѣмъ, что драма писана спустя слишкомъ семидесятилѣтней принадлежности Україны Московскому государству.

И эпоха Хмельницкаго не обошлась безъ поддѣльныхъ пѣсень. Таковы 3 думы о битвѣ Жванецкой, найденные нами въ бумагахъ Максимовича; дума о походѣ на Жолтия Воды, напечатанная въ „Ужинкѣ рідного поля“ М. Г. (стр. 279); одна дума на смерть Хмельницкаго, найденная въ бумагахъ Мартынова и другая, (Ой пішла тяжка жаль недоля да по всій Україні), напечатанная

въ Запорожской старинѣ. Глаже многихъ другихъ написанная дума эта, хотя и съ неправильностями въ языкѣ (жаль женского, а не мужескаго рода, *радую* вм. *раджу* и т. п.) желаетъ выставить душеприкащикомъ Хмельницкаго *вѣрнаго* Москвѣ Пушкия, а не *измѣнника* Выговскаго, какъ было на самомъ дѣлѣ и какъ говорить общеизвѣстная, напечатанная у насть дума, (№ 18).

Въ заключеніе не можемъ не выразить нашей благодарности многочисленныи рецензіямъ, которыя были сдѣланы первому тому нашего сборника какъ въ нашихъ, такъ и въ иностраннѣхъ изданіяхъ, и которыхъ замѣчанія были намъ полезны даже и въ томъ случаѣ, если они и не могли заставить насъ измѣнить наши выводы. Таковы въ особенности рецензіи гг. Ив. Новицкаго (Кievлянинъ 1874 № 100), Ал. Веселовскаго (С.-Пет. Вѣд. 1874 окт.), Н. П. (въ Трудахъ Киевск. дух. Академ.), галицкихъ журналовъ „Правда“ (1875 1—3 №), и „Другъ“ (1875, № 10) Н. И. Костомарова (Вѣстникъ Европы 1874 № 12), а также поправки текста и замѣчанія П. А. Кулиша въ сочиненіи „Исторія Возсоединенія Руси“, и О. Ф. Миллера въ статьѣ „Малорусскія Народныя думы и Кобзарь Остапъ Вересай“ въ „Старая и Новая Россія“ 1875, № 3. Мы были бы несправедливы, если бы не вспомнили рецензій г. в. в. въ „Rivista Europea“ (1875 № 12), и писателя, котораго анонимъ мы должны уважать въ „Saturday Review“ (1875, Май), и статьи г. Альфр. Рамбо въ „Revue des deux Mondes“ (1875, 15 Juin) L'Ukraine et ses chansons historiques,— которые сдѣлали первые опыты популяризаціи темъ южнорусской народной поэзіи въ романскихъ земляхъ и въ Англіи.—

Мы очень благодарны г. Новицкому и автору рецензіи въ „Правдѣ“ за указаніе неизвѣстныхъ намъ или

появившихся послѣ печатанія нашего сборника варьянтовъ, рецензенту „Друга“ за корректурныя и діалектическія поправки¹⁾, г. Веселовскому за доказательство, что легенда о Золотыхъ Воротахъ не имѣеть ни историческаго, ни специально-русскаго характера, --хотя безусловно не можемъ согласиться съ его мнѣніемъ объ исключительно христіанскомъ происхожденіи колядокъ, равно какъ и съ миѳологическимъ толкованіемъ многихъ нашихъ пѣсенъ г. Н. П.; Н. И. Костомарову за подробное обсужденіе вопроса о поддѣльныхъ думахъ и пѣсняхъ, котораго

¹⁾ Мы получили также особенно цѣнныя для нась поправки и замѣчанія въ письмѣ отъ г. Головацкаго, касающіяся галицко-карпатскихъ пѣсенъ. Вообще мы должны замѣтить, что главная цѣль нашего сборника историческая, а не лингвистическая, и что мы лишь приблизительно передаемъ діалектическія особенности печатаемыхъ у насъ варьянтовъ. Варьяны эти, записываемые и печатаемые въ течениі 40 лѣтъ разными шрифтами, записанные собирателями разной, большей частію невысокой степени, филологического образованія, разныхъ понятій о правописаніи, далеко не всегда могутъ быть представлены у насъ со всѣми звуковыми особенностями мѣстнаго произношенія. Особенно это надо сказать о галицкихъ варьянахъ, — какъ по причинѣ разнообразія галицко-карпатскихъ говоровъ, и по разнообразію изображенія ихъ, начиная отъ польскаго шрифта, у собирателей, (какъ потому, что издатели, Паули, Головацкій и др.) часто сводили нѣсколько варьянтовъ изъ разныхъ мѣстъ и говоровъ въ одинъ, такъ и потому, что галицкая правопись большею частію маскируетъ различные звуки: *i*. (острое) (*сівъ*, *сѣвъ*)—*i* (ідь, ъдь), *i* (острое) *u* (среднее, украинское) и *u* (совсѣмъ дебелос, великорусское). Вообще мы убѣдились, что, не зависимо отъ всѣхъ до сихъ поръ сдѣланныхъ сборниковъ малор. нар. словесности, имѣющихъ преимущественно бытовое и литературное значеніе, необходимо предпринять совершенно отдѣльное, специально лингвистическое изданіе, которое бы дало образцы нарѣчій и говоровъ малорусскихъ, подобное изданію Фирмениха *Deutschlands Völkerstimme*. Но для такого изданія необходимы особья изслѣдованія, произведенныя по одному условленному плану и системѣ, за разъ, въ короткое время.—

мы могли пока только коснуться въ предисловіи ¹⁾, а также за сравнительное изслѣдованіе напечатанныхъ у насъ варъяントовъ думъ о Самойлѣ Кішкѣ, Марусѣ Богуславкѣ и Иванѣ Богуславцѣ съ тѣни, которыхъ были въ исключительномъ распороженіи г. Костомарова. Мы считаемъ только необходимымъ въ отвѣтъ замѣчанія г. Костомарова относительно выбора и раздѣленія нами пѣсень, сказать, что, какъ это оговорено нами въ предисловіи къ I тому, предметъ нашего сборника составляютъ только пѣсни, обнимающія исторію *общественного быта*, или *политической*, — иначе намъ пришлось бы издать всѣ пѣсни малорусскія, такъ какъ всѣ онѣ составляютъ матерьялъ для исторіи какой нибудь стороны быта: религіозной ли, семейной ли, личной и т. п. Считаемъ также необходимымъ сказать, что разборъ рукописей, доставленныхъ послѣ напечатанія I тома, убѣдилъ насъ въ томъ, что помѣщенный тамъ варъянтъ думы объ Иванѣ Богуславцѣ вовсе не есть записанный дословно изъ устъ пѣвца, а весьма вольная передача по памяти, сдѣланная этнографомъ. Такимъ образомъ пока остается единственнымъ подлиннымъ варъяントомъ этой думы изложенный въ вышеупомянутой статьѣ г. Костомарова и сообщенный ему проф. А. А. Котляревскимъ изъ собранія И. П. Котляревского.

Упоминаніе объ этомъ собраніи заставляетъ насъ сказать два слова еще объ одной рецензіи на I томъ

¹⁾ Рассмотрѣніе нами черновыхъ бумагъ и переписки многихъ собирателей прежняго времени еще болѣе убѣдило насъ въ справедливости нашихъ и г. Костомарова соображеній о томъ, какъ безцеремонно, особенно въ 30-е годы многіе даже почтенные „собиратели“ исправляли народныя пѣсни и думы и выдавали сочиненныя за народныя.—

IX

нашего издания, о которой иначе не следовало бы говорить, такъ какъ весьма трудно понять, какихъ *теоретическихъ* цѣлей желалъ достигнуть авторъ ея. Это рецензія въ „Голосѣ“,—въ которой между прочими намъ дѣлается упрекъ за неправильное заявленіе о томъ, что будто намъ передали свои собранія Н. И. Костомаровъ и П. А. Кулишъ,—между тѣмъ какъ г. Костомаровъ забылъ передать намъ тѣ варьянты, о которыхъ говорить въ „Вѣстнике Европы“, а г. Кулишъ печатаетъ цѣлый свой сборникъ въ приложеніи къ „Исторіи Воссоединенія Руси“. —Г. Костомаровъ не забылъ передать намъ своихъ варьянтовъ,—а не передалъ намъ тѣхъ, которые были даны исключительно въ его пользованіе, и не для напечатанія, проф. Котляревскимъ; г. же Кулишъ напечаталъ въ „Ист. Восс. Руси“, вовсе не свой сборникъ, а нѣсколько пѣсенъ и думъ, какъ образцы,—при чемъ беретъ ихъ не только изъ прежнихъ сборниковъ своихъ,—которые онъ предоставилъ намъ,—но и изъ нашего издания, въ чёмъ могъ бы легко убѣдиться рецензентъ, если бъ онъ сколько нибудь внимательно взглянулъ на изданія г. Кулиша и наше.

Два изданныя теперь отдѣла пѣсенъ козацкаго вѣка (о борьбѣ съ Турками и Татарами и о борьбѣ съ Поляками при Хмельницкомъ) заключаютъ въ себѣ почти всѣ лучшіе образцы специальной малорусской формы народной поэзіи кобзарскихъ *думъ*. Думы эти возникли и развились въ тотъ періодъ, когда явно выступили характеристическія черты малорусской народности¹⁾. Любопытно,

¹⁾ Первое упоминаніе о нихъ находится у польского историка Сарницкаго изъ начала XVI в., а именно въ его *Annales, sive de origine*

что лучшіе образцы думъ относятся къ явленіямъ борьбы за два послѣдовательно возникшіе интересы народа: 1) оградить себя и свою землю отъ простѣйшей, грубѣйшей формы эксплуатациіи ихъ чужими, Турками и Татарами, эксплуатациіи международной, въ видѣ захвата въ рабство въ плѣну; 2) оградить себя отъ эксплуатациіи болѣе сложной, въ своей землѣ, чужими, засѣвшими въ этой землѣ, Поляками (жолнерами и шляхтою) и евреями, и своими, превращавшимися въ польскую шляхту,—т. е. отъ эксплуатациіи внутренней, національно-сословной. Лучшая дума дальнѣйшей эпохи тѣсно примыкаетъ къ этимъ послѣднимъ: это дума о томъ, какъ запорожскій гетманъ, представитель *голоты*, Ганджа Андыберъ, побилъ гордыхъ *дуковъ-сребляниковъ*, дума, изображающая реакцію козацкой массы противъ своей старшины, которая начала выдѣляться въ привилегированное сословіе и вмѣстѣ съ тѣмъ терять и черты народности. Такъ какъ эта новая реакція противъ внутренней сословной эксплуатациіи должна была идти противъ людей одной съ массою вѣры и сначала одного языка, то и не приняла того широкаго характера, какимъ отличалась прежняя, а потому, можетъ быть, не дала такого количества думъ, какъ прежнія, противутурецкая и противупольская. Къ тому же въ скончаніи времени Малороссія явилась теперь раздѣленною.

et gestis polonorum et lituanorum (1587), VII, p. 379 подъ 1506 г. читаемъ: Per idem tempus duo Strussii fratres adolescentes strenui et bellicosi, a Valachis oppressi occubuerunt. De quibus etiam nure elegiae, gua *Dumas russi vocant*, canuntur, voce lugubri, et gestu canentium se in utramque partem motantium id, quod canitur, exprimentes; quin et tibiis inflatis rustica turba passim modulis lamentabilibus, haec eadem imitando exprimit.

XI.

На лѣвомъ берегу Днѣпра, въ Малороссіи Московской, народная реакція была постепенно придавлена новосложившимся сословнымъ строемъ; на правомъ берегу, въ Малороссіи Польской, она еще разъ вспыхнула въ эпоху гайдамацкую, которая породила не мало характерныхъ и въ художественномъ отношеніи прекрасныхъ *пѣсен*, но ни одной *думы*.

Ч А С Т Ъ II.

ПѢСНИ ВѢКА КОЗАЦКАГО.

Отдѣлъ II.

ПѢСНИ О ВОРЬБѣ СЪ ПОЛЯКАМИ

ПРИ БОГДАНѢ ХМЕЛЬНИЦКІОМЪ.

1.

ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ И БАРАБАШЪ.

1647.

A.

1. Як із день-години

Зчиналися великі войны на Україні,

Оттогді-ж то не могли обіратись,

За віру християнську одностайно стати;

5. Тільки обірався Барабаш да Хмельницький,

Да Клиша Білоцерківський.

Оттогді вони од своїх рук листи писали

До короля Радислава ¹⁾ посылали.

Тогді-ж то король Радислав листи читає,

10. Назад одсилає;

У городі Черкаському Барабаша гетьманом настановляє:

—• Будь ти, Барабаш, у городі Черкаському гетьманом,

А ти, Клиша, у городі Білой-Церкві полковничим,

А ти, Хмельницький, у городі Чигрині хоть писарем
військовим.» —

15. Оттогді-ж то небагато Барабаш, гетьман молодий, гетьмановав,

Тільки півтора года.

Тогді-ж то Хмельницький добре дбав,

Кумом до себе гетьмана молодого Барабаша зазивав,

А ще дорогими напитками його витав,

20. 1 стиха словами промовляв:

—«Ей пане куме, пане Барабашу, пане гетьману молодий

¹⁾ Владислава.

*

Чи не могли б ми з тобою у двох королевських листів
прочитати,

Козакам козацькі порядки подавати,

За віру християнську одностайно стати?»

25. Оттогді-ж-то Барабаш, гетьман молодий,

Стиха словами промовляє:

«Ей пане куме, пане Хмельницький, пане писарю вій-
ськовий!

На-що нам з тобою королевські листи удвох читати,

На-що нам козакам козацькі порядки давати?

30. Чи не лучче нам із Ляхами,

Мостицими панами,

З упокоюем хліб-сль по вік вічний уживати?»

Оттогді-то Хмельницький на кума свого Барабаша

Велике пересєрдие має,

35. Ще кращими напитками витає.

Оттогді-то Барабаш, гетьман молодий,

Як у кума свого Хмельницького дорогоого напитку напивсь,

Дак у ёго і спать поваливсь.

Оттогді-то Хмельницький добре дбав,

40. Із правої руки, із мезинного пальця щирозлотний пер-
стинь ізняв,

Із лівої кишені ключі виймав,

З-під пояса шовковий платок висмикав,

На слугу свого вірного добре щликає—покликав:

«Ей слухо ты мій, повіреній Хмельницького!

45. Велю я тобі добре дбати,

На доброго коня сідати,

До города Черкаського до пані Барабашової прибувати,

Королевські листи до рук добре приймати».

Оттогді-то слуга, повіреній Хмельницького, добре дбав,

50. На доброго коня сідав,

До города Черкаського скорим часом, пильною годиною
прибував,

До пані Барабашової у двір уїжджає,

У сіни вийшов, шличок із себе скидав,
У світлицю вийшов,—низький поклон послав,

55. Тиї значки на скам'ї покладав,
А ще стиха словами промовляв:
«Ей пані, каже, ти, пані Барабашева, гетьманова
молодая!»

Уже-ж тепер твій пан гетьман молодий
На славній Україні з Хмельницьким велиki бенкети
всчиняють,

60. Веліли вони тобі сї значки до рук пріймати,
А мині листи королевські oddати,
Чи не могли вони із кумом своїм Хмельницьким
У двох прочитати,
І козакам козацькі цорядки давати»

65. Оттогді-ж-то пані Барабашева, гетьманова,
Удариться об поли руками,
Обільється дрібними слезами,
Промовить стиха словами:

«Ей не з гóря-біди моему пану Барабашу

70. Схотілося на славній Україні з кумом своїм Хмельницьким
Велиki бенкети всчинати!

На що б їм королевські листи у двох читати?
Но луччеб їм із Ляхами,
Мостивими панами,

75. З упокоєм хліб-сіль вічні часи уживати?
А тепер нехай не зарікається Барабаш, гетьман молодий,
На славній Україні огнів да тернів ізгашати,
Тілом своїм панським комарі годувати—
Од кума свого Хмельницького.»

80. Оттогді-ж-то пані молодая Барабашевая
Стиха словами промовляє:
«Ей слуго повірений Хмельницького!
Не могу я тобі листи королевські до рук подати,
А велю я тобі до воріт отхожати,

85. Кролевські листи у шкатулі із землі виймати.»

- Оттогді-то слуга повірений Хмельницького,
Як сі слова зачував,
Так скорим часом, пильною годиною до воріт отходждав,
Шкатулку з землі з кролевськими листами виймав,
90. Сам на доброго коня сідав,
Скорим часом, пильною годиною до города Чигрина
прибував,
Своєму пану Хмельницькому кролевські листи до рук
добре oddав,
Оттогді-то Барабаш, гетьман молодий, од сна уставає,
Кролевські листи у кума свого Хмельницького зглядає;
95. Тоді й напитку дорогого не попиває,
А тільки з двора тихо зъїжджає,
Да па старосту свого Крачевського кличе, добре покликає:
«Ей старосто, каже, ти, мій старосто Крачевський!
Коли б ти добре дбав,
100. Кума моого Хмельницького живцем узяв,
Ляхам, мостили панам, до рук подав;
Щоб нас могли Лахи, мостили пани, за білозоров по-
читати.»
- Оттогді-то Хмельницький як сії слова зачував,
Так на кума свого Барабаша велике пересердие мав,
105. Сам на доброго коня сідав,
Слугу свого повіреного з собою забірав.
Оттогді-то припало їму з правої руки
Чотирі полковники:
- Первий полковниче Максиме Олшанський,
110. А другий полковниче Мартине Полтавський,
Третій полковниче Іване Богуне,
А четвертий Матвій Бороховичу.
- Оттогді-то вони на славну Україну прибували,
Кролевські листи читали,
115. Козакам ковацькі порядки давали.
Тоді-то у святий день у божествений у вівторник
Хмельницький козаків до сходу сонця пробуждає,

- І стиха словами промовляє:
«Ей козаки, діти, друзі-молодці!
120. Прошу я вас, добре дбайте,
Од сна уставайте,
Руський отчинаш читайте,
На лядські табури наїзджайте,
Лядські табури на три часті розбивайте,
125. Ляхів, мостиших панів, у пень рубайте,
Кров їх лядську у полі з жовтим піском мішайте,
Віри своєї християнської у поругу вічні часи не подайте!»
Оттогді-ж-то козаки, друзі-молодці, добре дбали,
Од сна уставали,
130. Руський очинаш читали,
На лядській табури наїжджали,
Лядські табури на три часті розбивали,
Ляхів, мостиших панів, у пень рубали,
Кров їх лядську у полі з жовтим піском мішали,
135. Віри своєї християнської у поругу вічні часи не подали.
Оттогді-то Барабаш, гетьман молодий, конем поїжджає,
Плаче—ридає,
- І этиха словами промовляє:
«Ей пане куме, пане Хмельницький, пане писарю вій-
ськовий!
140. На що б тобі кролевські листи у пані Барабашової виз-
воляти?
На що б тобі козакам козацькі порядки давати?
Не лучче б тобі з пами, із Ляхами,
З мостиших панами,
Хліб-сіль з упокоєм уживати?»
145. Оттогді-то Хмельницький
Этиха словами промовляє:
«Ей пане куме, пане Барабашу, пане гетьмане молодий!
Як будеш ти мині сіми словами докоряти,
Не зарікаюсь я тобі самому з пліт головку, як галку,
зняти,

150. Жону твою і дітей у полон живцем забрати,
Турському салтану у подарунку одослати.»
Оттогді-то Хмельницький як сі слова зговорив,
 Так гаразд добре й учинив:
Куму своему Барабашеві, гетьману молодому,
155. З пліч головку як галку зняв,
Жону ёго і дітей живцем забрав,
Турському салтану у подарунку одослав;
З того-ж то часу Хмельницький гетьмановати став.
Оттогді-ж-то козаки, діти, друзі-молодці,
160. Зтиха словами промовляли:
 «Ей, гетьмане Хмельницький,
Батю наш, Зінов Богдане Чигиринський!
Дай Боже, щоб ми за твоєю головою пили да гуляли,
Віри своєї християнської у поругу вічні часи не подавали!»
165. Господи, утверди люду царського;
 Всім слушащим,
 Всім православним християнам
 Пошли, Боже, йного літ!

(Метлинск., Нар. Южнорусск. п'єси., 1854 г., 385—391. Записаль оть кобзарей Андрея Шута въ и. Александровкѣ и Андрея Бешка въ и. Менѣ, Сосницк. у. Черн. губ. и, значить, «фольклъ сводъ П. Кулішъ»).

Б.

1. Із день-години,
 Як стала тревога на Україні,
 То ні хто неможе обірати
 За віру християнську одностайнє стати;
5. Тілько обібралися Барабаш, да Хмельницький, да Клим
 Білоцерківський;
 До короля виступали, листів наверсалів¹⁾ прохали.
 То король наверсалі писав,
 Самому Барабашу до рук подавав;
 А Барабаш листи як взяв,

¹⁾ Універсалів.

10. Три годи козакам знати не давав.

 То Хмельницький тес догадав,
 Кумом єго до себе, до города Чигрина, проклав, добре угощав.

 А як став Барабаш на підпитку гуляти,
 Став сму Хмельницький назати:

15. «Годі тобі, пане куме, листи королевські держати,
 Дай міні хоч прочитати!»

—«Нащо тобі, пане куме, іх знати?

 Ми дачі не даем,
 В військо польське не йдем;

20. Не лучче б нам з Ляхами,
 Мосцівими панами,

 Мирно пробувати,
 А ніж піти лугів потирати,

 Своїм тілом комарів годовати?»

25. То Хмельницький тес зачував,
 Ще лучших напітків подавав.

 То Барабаш як упився,
 На ліжку спати звались.

 Тогді Хмельницький ключі одбірав,

30. Чуру свого до города Черкаси посылав,
 Велів ключі пані Барабашовій подати,

 Листів королевських питати.

 То чура до неї прибуває,
 Словами промовляє:

35. «Пані Барабашова! твій пан став у нас гуляти,
 А тобі велів листи королевські подати:»

—«Десь моemu панові лихом занудилося,
 Що з Хмельницьким гуляти схотілось!

 Пійди в глухім кінці під ворітъми

40. Листи королевські в шкатулі візьми!»

 То чура скоро листи достав,
 День і ніч до Чигрина поспішав;

 Скоро прибував, самому Хмельницькому листи подав.
 Тогді Барабаш рано прочинає,

45. У кармані поглядає — аж ключів не має.
Він старосту Кричевського пробуває,
Двома кінами тихо з двора виїзджає,
Думав, гадає,
Як пана Хмельницького до рук прибрести,
Лахам отяти.

(Цертелевъ, Опытъ собранія старинныхъ малорос. пѣсмъ. 1819. стр. 37—41; перепеч. у Максимовича, Укр. нар. пѣсн.. 1834, I, 37—41, и 1849 г. стр. 64).

B.

1. Ей з день-години счинались великі войни на Вкраїні.
Ніхто-ж-то не мог обібраться,—
За віру християнську достойно-праведно стати;
Тільки мог обібраться
5. Барабаш да Хмельницький да Клиша Білоцерківський ¹⁾.
Тоді був Барабаш у городі Черкаському гетьманом,
А пан Хмельницький у городі Чигрині подковничим,
А Клиша Білоцерківський в Білій-Церкві писарем вій-
ськовим.
Тоді пан Барабаш не багацько гетьманував,
10. Да вже пан Хмельницький до себе кумом зазивав,
А ще дорогими напитками витав
І стиха словами промовляв:
«Ей, куме,— каже,— куме!
Чи не могли б ми з тобою королевських листів прочитати,
15. А козакам козацьких порядків подавати,
За віру християнську достойно-праведно стати?»
Да вже тоді пан Барабаш, гетьман молодий,
Нехороші мислі собі має,
І стиха словами промовляє:

¹⁾ Він тільки раз і споминається. Замѣч. пѣса.

20. —«Ей, куме, каже, куме!
На-що нам королевські листи чикати?
На-що нам козакам—козацькі порядки давати?
На-що нам за віру християнську достойне-праведно стояти?
Лучче нам з Ляхами, з мостижими панами,
25. Хліб-сіль з упокоем вічний час вживати.»—
Да вже пан Хмельницький од свого кума сі слова зачуває,
Так іще лучче свого кума напитками витає.
Та вже пан Барабаш, гетьман молодий,
У свого кума Хмельницького дорогою напитку напився,
30. У його демі спать повалився.
Да вже пан Хмельницький добре мислі собі мав:
У свого кума у лівої кишені влючі винімав;
А з-під пояса, шовковий платок висміяв,
А з мизиного пальця щиро-злотий перстень знімав,
35. На свого служителя добре кликав-покликав:
 «Служителю мій вірний!
Велю тобі значки од моїх рук забрати,
Самому на доброго воня сідати,
Та до города Черкаського скорим уремнам, темною го-
 диною прибувати,
40. Барабашській панії низький поклон покласти,
Чи-ж могла б вона нам шкатули з королевськими ли-
 стами оддати?»
Служитель на доброго воня сідав,
До города Черкаського скорим уремнам, темною го-
 диною, прибував,
У сівецки війшов—із себе шличок ¹⁾. іздімав,
45. А в світлицю війшов—нівесенський поклон послав,
Л тії значки на скам'ї поклав:
 —«Ей, пані гетьманша молодай!
Велів тобі пан Барабаш, гетьман молодий,
Шкатулу з королевськими листами оддати,

¹⁾ Шляпу б-то. П'єв.

50. Чи не могли б вони з кумом у двох прочитати? —

Да вже тогді пані Барабашева як ударишся об поли рукаами,

Як обомлюється горячими слізами:

«На що Ім королевські листи читати?

На що козакам козацькі порядки давати?

55. На що б Ім за віру християнську достойно-праведно стояти?

Лучче б Ім з Ляхами, з мостиивими панами,

Хліб-сіль з упокоєм вічний час вживати.

Велю ж тобі, служителю, до ворот одходити

І шкатулу з королевськими листами із землі відімати,

60. Самому на доброго коня сідати

І до города Чигирина скорим уремням, темною го- диною, прибувати.»

Да вже тогді служитель до ворот одходив,

Шкатулу із землі вивімав,

Сам на доброго коня сідав,

65. До города Черкаського скорим уремням, темною го- диною, прибував,

Й своєму пану Хмельницькому шкатулу з королевськи- ми листами

До рук добре оддав.

Барабаш, гетьман молодий, од сна проспався

Й став у свого кума Хмельницького короленські листи в руках доглядати.

70. Да вже тогді не став дорогого напитку підпивати,

А став до свого кума стиха словами промовляти:

— «Ей, куме, каже, куме!

На що нам королевські листи читати?

На що нам козакам, козацькі порядки давати?

75. На що нам за віру християнську достойно-праведно стояти?

Лучче нам з Ляхами, з мостиивими панами,

Хліб-сіль з упокоєм вічний час вживати.» —

Да вже пан Хмельницький од свого кума сі слова за-
чуває,

Да до свого кума з гордостю вже сі слова промовляє:

80. «Ей, куме, куме, Барабашу, гетьмане молодий!

Як будеш ти міні сіми словами дозадати,

Да вже я ж не зариваєсь тобі з пыч як голку голову
знати!..

Жону твому з дітьми живцем забради,

Турському салтану в індарунку одіслати!»

85. Да вже пан Барабаш, гетьман молодий, од свого кума
сі слова вачурає,

Та стиха із двора ізїджас

І на свого старосту Кричевського кличе—шокливе:

—«Ей, старосто Кричевський!

Чи не можна б мині пана Хмельницького забрати,

90. Та турецькому салтану в подарунку живцем одіслати?
Да щоб нас лахи, мостики пани, за білозорів ¹⁾ почи-
тали!»—

Тоді поїхав пан Барабаш путём-дорогою,

А пан Хмельницький лугом по-за лугом. (Базалугомъ)

І случилось пану Хмельницькому з правої сторони чо-
тири полковники:

95. Один полковник—Мартин Ольшанський,
А другий—Максим Полтавський,
Третій полковник—Іван Богуня,
А четвертий—Матвій Борохович.

Да вже тоді вуони на лядські табори ізїджали.

100. І до козаків і ситха словами промовляли:

«Ей, козаки, друзі-молодці, добре дбайте—
Руське оченаш ²⁾ читайте,
Лахів у пень рубайте,
Кров їх лядську з жовтим піском мішайте,

¹⁾ За добрих людей, чи щоб то значить: П'євець. См. въ І/т., стр.
194, 117 сокол—білозірець.

²⁾ Наше б то, православної віри. П'євець.

105. А віри християнської на поталу ¹⁾ в вічний час не подайте!»

Да вже тогді козаки, друзі-молодці, добре дбали,—
Руське оченаш читали,

Лахів, мостиших панів в пень рубали,

Віри християнської на поталу в вічний час не подали.

110. Да вже пан Барабаш, гетьман молодий,

Іще до свого кума стиха словами промовляє:

—«Ей, вуме, важе, вуме!

На-що нам єоролевські листи читати?

На-що нам козакам козацькі порядки давати?

115. На-що нам за віру християнську достойно-праведно стати?

Лучче нам з лахами, з мостиших панами,

Хліб сіль з упокоем вічний час вживати!»—

Да вже пан Хмельницький од свого кума сі слова зачуває,

Да до свого кума з гордостю вже сі слова промовляє:

120. «Ей, куме, вуме Барабашу, гетьмане молодий!

Як будеш ти мині сіми словами досаждати,

Да вже я не зарікаюсь тобі з пліч як галку голову зняти,

^(d) Жону твою з дітьми живцем забрати,

Турському салтану в подарунку одіслати.»

125. Як ето зговорив, то баржде добре і вчинив:

Своєму куму Барабашу, гетьману молодому,

Із пліч голову як галку ізняв,

Жону ёго і з дітьми живцем забрав,

Турському салтану в подарунку одіслав.

130. Да вже тогді пан Хмельницький гетьманом став,

Да вже козаки, друзі-молодці, добре дбали,—

І стиха словами промовляли:

—«Ей, пане, пане Хмельницький, Богдане, Зіновію,

Наш батю, полковнику чигиринський!

135. Дай, Господи, щоб ми за твоєї голови пили й гуляли,

А неприятеля под нозі топтали,

¹⁾ На посмішку. П'євець.

А віри християнської на поталу в тічний час не по-
дали! —

Да вже тогді вуони померли,

А їх слава не помре й не поляже.

140. Утверди, Господи, люду царського, імператорського,
І самодержця Імператора нашого Олександру Микола-
євича,

І всім слушающим пошли, Боже, много літ.

(Зап. П. С. Іващенко оть кобзаря Павла Братицы, въ г. Нѣ-
жинѣ. 1874 г., 13 Іюня).

Что дума эта передаетъ въ существенныхъ чертахъ вѣро-
дѣйствительный исторический фактъ, въ этомъ убѣждаемся
сравненiemъ ея съ показаніями близкихъ къ событию писа-
телей, какъ козацкихъ (Самовидецъ. Лѣтопись, стр. 6, Ве-
личко, Лѣтопись, 1, 23—29), такъ и польскихъ (Kochowski, Annales Poloniæ, 1, 23). Для сличенія приводимъ честъ
Величка, который передаетъ дѣло близко и въ думѣ и въ
тоже время къ историческимъ фактамъ¹⁾: «Тамъ бардъ
(Хмельницкій) зъ иллюстриою началъ мислити о правахъ Ко-
ролевскихъ у Барабаша хранимыхъ, якъ би ихъ себе одон-
скати; того ради умисливъ на день св. Николая, скоро всѣмъ
бѣдствующимъ помощника, Декамбрія 6 празнуемій, училити
въ Чигринѣ заволанній обѣдъ и на оній призвати зъ Чер-
касъ Барабаша полковника зо всею старшиною, также пи-
щихъ и баљкъ учредити и милостию обдарити. Цо и види
учинилъ и Барабаша зъ старшинкою затягъ зъ Черкасъ до
Чигрина въ домъ свой, тогда самъ въ трезвости заховавши;
постарался старшину всю а' найбардъ Барабаша всѣмъ уко-
тентовати, и якъ найлучше подвоити. Старшина просто пья-
ная розейшлась по господахъ, а Барабашъ, ябо отъ всіхъ
начальнѣйшій, тамъ же въ дому Хмельницкаго получилъ отпо-

¹⁾ Разборъ обстоятельствъ дѣла см. у Максимевича: Письма о Богданѣ Хмельницкомъ, письмо V, X, Основа, 1861, кн. V, стр. 3, 18.

чішою. Куди тоді смореній, крѣпкими трунками отъ Хмельницкаго зосталъ и отъ сна натури людской презвоитого умопренъ; тогда аbie Хмельницкій отъ Барабаша спачого для знаку и вѣроятія взявши шапку, его и хустку, посадить въ тимъ знакомъ у дву конъ доброго и справного чедовѣка своего въ Черкаси до Барабашихъ, научивши его, аби при показанню знаковъ посылаемыхъ, шапки и хустки Барабашевой, пильно и неотступно упоминался у Барабашки о выдаче себѣ привилеевъ Королевскихъ, до Барабаша пильно потребуемыхъ, а въ еи Барабашихъ въ завѣданю и скованю, зостающихъ. Чому Барабашиха латво повѣривши, заразъ тie Королевскie привилеи змукала и посланному Хмельницкого вручила; которій заслалъ получивши, працї своей и конской не пощадивши, станулъ зъ Черкасъ въ Чигринъ за кильмо годинъ нередъ сѣтомъ. А Хмельницкій того ожидающи не сналъ, но бодрствовалъ зъ кильконадцѧтьма другами своими, добрыми и поуфалими мѣодцами, шмакетне урожоними козаками, за часу къ ето Хмельницкаго мисль преклонившиися, и всего хотѣлъ его дономогти ему подъ клятвою словъ утвердивши. Сѣбрѣгъ Хмельницкій одобралъ радостно отъ посланца своея зъ Черкасъ повернувшою, привилей Королевскій, на тихъ мѣстахъ заразъ, знаки Барабашеви, шапку и хустку, при снятомъ Барабашинъ положивши, а самъ зъ товариствомъ предполеменимъ челядью своею на готовie конъ всѣвши и свѣта не дожидающиися, рушиль зъ Чигрина до Суботова; где тоже еще нередъ сѣтомъ прибувши и потребише вещи въ путь предисжалій на ючине конъ забравши, также и старшаго сына своего Тимоша зъ себю уязвши, рушиль спѣшицимъ крохомъ зъ Суботова, на свѣтаню, во всею компанію свою въ намѣрѣніи путь свой, на визъ ву Сѣчи Запорожской. Куди благополучно и безпрепятственно 11. дня Декамврія прибувши и всему войску привилей Королевскій отъ Барабаша фортельне взятіи, козакамъ и всему народу Малороссійскому полезніи, и водности ихъ давніе утверждаючи, освѣдчивши и добре внучивши, былъ на кону отъ всего войска Низо-

вого Запорожского, не яко товарищъ или братъ; но яко добрій и чадолюбивій отецъ пріятъ радостно и благодарно, зъ приреченемъ щиримъ отъ всего войска всякой себѣ зичливости и поволности, и до того начинанія своего готовности Где отъ нѣкоихъ товарищовъ запорожскихъ и гетьманомъ онъ Хмельницкій уже нареченъ быль.»

Грамота, козакамъ выданная королемъ Владиславомъ въ 1646 г., возстановляла ихъ прежнія права, содержала приказаніе о постройкѣ чаекъ на счетъ короля и давала право увеличить число козаковъ до 12 и даже до 20,000. Она важна была при началѣ возстанія Хмельницкаго, какъ доказательство одобренія возстанія самимъ королемъ. (Костомаровъ, Богданъ Хмельницкій, 1870, 1.—32).

Упоминаемый въ думѣ Клиша (въ вар. Б. Климѣ) былъ дѣйствительно полковникомъ Бѣлоцерковскимъ въ 1637 г. (Максимовичъ, обозрѣніе городовыхъ полковъ и сотень, стр. 6).

Максимъ Ольшанскій, вѣроятно, Максимъ Кривоносъ одинъ изъ первыхъ сподвижниковъ Хмельницкаго.

Мартынъ Полтавскій—Мартынъ Пушкаренко, первый Полтавскій полковникъ по сформированіи полтавскаго полка при Хмельницкомъ въ 1648 г.

Іванъ Богунъ извѣстный полковникъ поднѣстровскій.

Матвій Бороховичъ, вѣроятно, Матвій Гладкій, первый Миргородскій полковникъ при Хмельницкомъ.—Бороховичъ былъ полковникъ Гадячскій уже при Самойловичѣ и назывался Михайломъ. (О всѣхъ этихъ лицахъ см. Максимовъ, цитир. сочин. стр. 10—14).

Кречевскій Іванъ во время событія, разсказанного въ думѣ, былъ полковникомъ Переяславскимъ и получилъ отъ гетмана короннаго Конецпольскаго приказъ арестовать Хмельницкаго, но умышленно далъ ему случай бѣжать. Потомъ Кречевскій присталъ къ возстанію и былъ сдѣланъ полковникомъ Кіевскимъ. (Тамъ же, стр. 11).

Географія событія приведена во второмъ варянитѣ точнѣе, такъ какъ изъ Величка видно, что пиръ у Хмельниц-

каго происходилъ въ Чигиринѣ, а грамота скрывалась у Барабаша въ Черкасахъ¹⁾.

Конецъ первого варианта намекаетъ уже на Жолтоводскую битву, передъ которой убить былъ Барабашъ, въ то время, когда предводимые имъ реестровые козаки стали переходить на сторону Хмельницкаго.—Отдача семейства Барабаша въ плѣнъ туркамъ поэтической вымысли думы.

2.

ВИТВА НАДЪ ЖОЛТЫМИ ВОДАМИ.

1648.

(Дума).

A.

1. Чи не той-то хміль, що коло тичин вьеться?
Гей той-то Хмельницький, що з ляхами бьеться.
Гей поїхав Хмельницький ік Жовтому Броду,
Гей не один лях лежить головою в воду.
5. Не пий, Хмельницький, дуже той Жовтої води:
Іде ляхів сорок тисяч хорошої вроди,
«А я ляхів не боюся і гадки не маю,
За собою велику потугу я знаю,
Іще орду за собою веду,—
10. А все вражі лахи на вашу біду.»
Утікали лахи, погубили шуби...
Гей не один лях лежить, вищіривши зуби!
Становили лахи дубові хати,
Прийдеться ляшенькам в Польшу утікати!

¹⁾ Любопытно, что Максимовичъ, печатая второй вариантъ, поправилъ думу, сообразно своимъ предположеніямъ, что Хмельницкій былъ въ Черкасахъ, а грамоту добывалъ изъ Чигирина,—невѣрность чего призналъ самъ впослѣдствіи въ письмахъ о Хмельницкомъ. Мы восстановили первоначальный текстъ думы по высокамъ Максимовича. (Нар. Южнор. пѣсни, 1849, 64).

15. Утікали ляхів де-якій повки,
Іли лахів собаки і сірі вовки.
Гей там поле, а на полі цвіти:
Не по однім лаху заплакали діти.
Гей там річка, через річку глиця:
20. Не по однім лаху зісталась вдовиця.

(Максимовичъ, Укр. нар. пѣс. 1834—II—96—Pauli I, 138).

Б.

1=1 А, 2=2 А.

3. Чи не той-то хміль, що по ниві грає?

4. Ой той-то Хмельницькій, що ляхів рубає.

5. Чи не той-то хміль, що у пиві кисне?

6. Ой той-то Хмельницькій, що лашеньків тисне.

7=3 А.... къ золотому.... 8=4 А. 9=5 А... золотий.... 10—

12=6—8 А 13=9 А.. татарскую... 14—16=10—12 А. 17=13

А... собі... 18=14 А. 19=15 А... вражі... 20—24=A 16—20.

(Ч. О. И. и Д. 1863, III 4—5).

Пѣсня эта говоритъ о первой побѣдѣ, одержанной Хмельницкимъ надъ польскими войсками въ уроцищѣ Жолтыя Воды (1649).—Въ цынѣшней Херсонской губ., Александровскаго уѣзда, гдѣ находятся три балки, носящія название Жолтыхъ. Побѣда была одержана при помощи Перекопской орды.

В.

1. Ой то лахи гайдамахи
Вкраїну зрубали,
Течуть річки кераваї
Темними лугами.
5. Ступай коню підо мною
Широко ногами,
Ідуть лахи—гайдамахи
В погоні за нами.

*

- Летить орел по над хутір,
10. А в повітру въєтсі,
Ой там, ой там бідний козак
С поляками бъєтсі.
Ой годі вам, вражі ляхи,
Руську кровцю пити,—
15. Нееден лах молоденький
Посиротив діти.

(Підгірье ок. Станиславск. Зап. В. Волошнюкъ).

Въ этой пѣснѣ только конецъ сходенъ съ предыдущими варьянтами. Въ началѣ же козаки представляются не побѣдителями, а побѣжденными и преслѣдуемыми ляхами,—которыхъ пѣсня зоветъ, по смѣшенню понятій, какъ это часто бываетъ въ галицкихъ пѣсняхъ, гайдамаками.

3.

УГНЕТЕНИЕ УКРАИНЫ ЖИДАМИ—АРЕНДАРЯМИ И ВОЗ- СТАНИЕ.

1648.

(Дума).

A.

1. Як од Кумівщини да до Хмельницини,
Як од Хмельницини да до Брянщини,
Як од Брянщини да й до сего ж то дня,
Як у землі кралевській да добра не було:
5. Як жиди—рандари
Всі шляхи козацькі зарандовали,
Що на одній милі
Да по три шинки становили.
Становили шинки по долинах,
10. Зводили щогли по високих могилах.
Іще ж то жиди-рандари
У тому не перестали:

На славній Україні всі козацьки торги заорандовали,
Да брали мимо-промито:

15. Од возового
По пів-золотого,

Од пішого шішениці по три депежки мита брали,
Од неборака старца

Брали кури да яйця,
Да іще питає:

•Ди нема, котик, сде цого?»

Іще ж то жиди-рандарі

У тому не перестали:

На славній Україні всі козацьки церкви заорандовали.

25. Которому б то козаку, альбо мужику дав Бог дитину
появити,

То не йди до попа благословиться,

Да пойди до жида-рандара да полож шостак, щоб по-
зволив церкву одчинити,

Тую дитину охрестити.

Іще ж то которому б то козаку, альбо мужику дав Бог
дитину одружити,

30. То не йди до попа благословиться,

Да пойди до жида-рандара да полож битий тарель, щоб
позволив церкву одчинити,

Тую дитину одружити.

Іще-ж-то жиди-рандарі

У тому не перестали:

35. На славній Україні всі козацьки ріки заорандовали:

Перва на Самарі,
Друга на Саксані,
Трейтія на Гнилій,
Четверта на Пробойній,

П'ята на річці Кудесці.

40. Котрий би то козак, альбо мужик ісхотів риби ловити,

Жінку свою з дітьми покормити,

То не йди до попа благословиться,

- Да пійди до жида-рандара да поступи єму часть оддать,
45. Щоб позволив на річці риби вловити,
Жінку свою з дітьми покормити.
- Тогді-ж то один козак мимо кабака іде,
За плечима мушкет несе,
Хоче на річці утя вбити,
50. Жінку свою з дітьми покормити.
То жид-рандар у кватирку поглядає,
На жидівку свою стиха словами промовляє:
«Ей жидівочко-ж моя Рася!
- Що сей козак думає, що він у кабак не вступить,
55. За денежку горілки не купить,
Мене, жида-рандара, не перепросить,
Щоб позволив єму на річці утя вбити,
Жінку свою з дітьми покормити.»
Тогді-то жид-рандар стиха підходить,
60. Козака за патлі хватає.
То козак на жида-рандара скоса, як ведмідь, поглядає,
Іще жида-рандара мостиюм паном узиває:
«Ей жиуд, каже, жиду-рандаре,
Мостиюй пане!
65. Позволь мині на річці утя вбити,
Жінку свою з дітьми покормити.»
Тогді жид-рандар у кабак вхождає,
На жидівку свою стиха словами промовляє:
«Ей жидівочко ж моя Рася!
70. Буть мині тепер у Білій Церкві наставним равом:
Назвав мене козак мостиюм паном.»
Тогді-то у святий божественний день у четверток,
Як жиди-рандари у Білу Церкву на сейм збиралися,
Один до одного стиха словами промовляли:
75. «Ей жиуд ж ви, жиди-рандарі!
Що тепер у вас на славній Україні слишно?»
«Слишен», говорить, «тепер у нас гетьман Хмельницький:
Яв од Білої Церкви да до славного Запорожа

- Не така стоїть жидівська сторожа!»
80. Тогді обозветься один жид Оврам
(У того був невеликий крам,—
Тілько шпильки да голки,
Що ходив по-за Дніпром да дурив козацькі жінки):
«Ей жиди ж ви, жиди-рандарі!
85. Як із Низу тихий вітер повіне,
Вся ваша жидівська сторожа погине».
Тогді ж то як у святий день божественний у вовторник
Гетьман Хмельницький козаків до сходу сонця у поход
виправляв
І стиха словами промовляв:
90. «Ей козаки ви, діти друзі!
Прошу вас добре дбайте,
Од сна вставайте,
Руський Очинаш читайте.
На славну Україну прибуварайте,
95. Жидів-рандарів у пень рубайте,
Кров іх жидівську у полі з жовтим піском мішайте,
Віри своєї Християнської у поругу не подайте,
Жидівському шабашу не польгуйте».
Отогді-то всі жиди-рандарі догадливі бували,
Усі до города Полонного повтікали.
Тогді-то Хмельницький на славну Україну прибував,
Ні одного жида-рандара не заставав.
Тогді-то Хмельницький не пишний бував,
До города Полонного прибував,
105. Од своїх рук листи писав,
У город Полонного подавав,
А в листах прописував:
«Ей Полоняне, Полонянська громада!
Коли б ви добре дбали,
110. Жидів-рандарів мині до рук подали.»
Тогді-то Полоняне єму одписали:
«Шане гетьмане Хмельницький!

- Хоть будем один на одному лягати,
А не можем тобі жидів-рандарів до рук подати.»
115. Отогді-то Хмельницький у другий раз листи писав,
У город Полонного подавав:
«Ой Полоняне, Полонянська громада!
Нехороша ваша рада.
Есть у мене одна пушка Сирота,—
120. Одчиняється ваші залізні широкі ворота.»
Тогді-то як у святий день, божественний четверток
Хмельницький до сходу сонця уставав,
Під город Полонное ближай прибував.
Пушку Сироту упереду постановляв,
125. У город Полонного гостинца подавав.
Тогді-то Жиди-рандарі
Горким голосом заволали:
«Ей Полоняне, Полонянська громада!
Колиб ви добре дбали,
130. Од Польщі ворота одбивали,
Да нас за Вислу річку хоч у одних сорочках пускали!
То б ми за річкою Вислою пробували,
Да собі дітей дожидали,
Да їх добрими ділами наущали,
135. Щоб на козацьку Україну і кривим оком не по-
глядали.»
- Отогді-то козакам у городі Полонному дана воля на три
часа с половиною:
«Пийте гуляйте,
Коло жидів-рандарів собі здобу хорошу майте.»
Тогді-то козаки у городі Полонному пили-гуляли,
140. Здобу хорошу собі коло жидів-рандарів мали;
Обратно на славну Україну прибували,
Очертом сідали,
Сребро й злато на три часті падвали:
Первую часть на Покрову Січовую да на Спаса Межигорського oddали,

145. Другу часть на меду да на оковитій горільці пропивали,
Третю часть междо собою, козаками, піївали.
Тогді-то не один козак за пана гетьмана Хмельниць-
кого Бога просив,
Що не один жидівський жупан зносив.

(Зап. въ Александровкѣ. Сосниц. у. Черниг. г., отъ Андрея Шута. Ку-
лишъ, Зап. о Юж. Руси. Т. I стр. 56—63).

Б.

1. Земле Польска, Україно Подольська!
Та вже тому не річок і не два минає,
Як у християнській землі добра немає,—
Як захурилась та й заклопоталась бідна вдова;
5. То то не бідна вдова,—то королевська земля:
Що стали жиди великий одкуп давати—
Стали один од одного на милю оранди становити....
Як іде український козак, то й корчму минає,
А жид вибігає, та українського козака за чуб хватает,
10. Та ще єго двома кулавами по потилици затинає:
«Козаче—левенче! за що я буду ляхам рату платити,
Що ти мимо корчми йдеш,
Та й корчму минаєш?»...
- Коло українського козака всю зброю одбирає...
15. А на Україні козак за жидом похожає.
Ще єго й вельможним паном називає.
А жид до жидівки словами иромовляє:
«Хазайко моя, Рейзю!
- Якої-то я на Україні слави заживав,
20. Що мене козак український ще й вельможним паном
називав!»...
- Ще ж і тим жидове не сконтетували,
Що три річки в одкуп закупляли:
Одна річка—Копрочка,
Друга річка—Гнилобережка,

25. А третя,—за Дніпром, Самаръка....
Що мав би чоловік піти та риба піймати,—
То ще він до річки не добігає,
Уже він жидові за одкуп найкраще обіщає....
Ще ж і тим жидове не сконтетували—
30. Де була яка річка велика, мости в одкуп забрали:
Од верхового по два шаги брали,
А од пішого по шагу,
А од бідного старця, що він випросить,
То одбирали пшено та яйца.
35. Як то був пан Хмельницький,
Житель Чигиринський—
Козак лейстровий,
Писарь військовий...
Як він сее зачував,
40. То указ писав,
Імператор до рук подавав;
А Імператору указ писав—
В Черкаси до рук подавав...
А пан Хмельницький, житель Чигиринський,
45. Козак лейстровий, писарь військовий,
Як того указа до рук достав,—
На ринок вихожає, знамена виставляє,
Друзів, панів-молодців на грець викликає:
«Друзі, панове-молодці, охотники, броварники!
50. Годі вам по броварях пива варити,
По винницях, та й по проваллях валяться,
Та йдіть ви жидів та ляхів з України згоняти,
То будете ви собі мати
Хоть на три дні хорошенъко по козацькій погулять!»
55. Як почали друзі, панове—молодці
Жидів та ляхів з України зганяти,—
Та в которого не було драної невірної кожушини,
То й той надів жидівські кармазини!
Та вони собі хорошенъко по козацькій похожали,

60. Та ще й по карманах срібні гроші мали.
Ще ж то рано—пораненьку в середу,
Як заняв пан Хмельницький поперед себе жидів череду:
Которі жиди шабашували,
А которі до города Польського ¹⁾ утікали....
55. «Вже ж ти рабине, Мошку,
Бери на віз дошку;
А ти, Срулю,
Бери порох та пулью;
А ти, Чую, бери рушницю;
70. А ти, Гершку, бери підгерстя;
А ти, Єсю, бери на поготову осю;
А ти, Шмулю, бери друччя та двило;
А ти, Ицик, бери бичик.
Та будемо коні поганяти,
75. Та будемо од пана Хмельницького до города Польського
утікати.»
А як був собі жид—старий Хвайдиш,
Та мав собі крам:
Шпилки та голки,
Л третій люльки,
80. Та й той у клунки склав,
Та за ними біжав пішки...
І той старость свою потеряв—
Од пана Хмельницького утікав,
І той панові Хмельницькому ще й голими п'ятами на-
кивав!...
85. А як у Польське-город убралися,
Та стали жиди Меїра на підслухи висилати:
Чи ще ж то далеко пан Хмельницький з військом при-
буває?
А жидок Меїрко з глузду зпав,
Та ледве він і сам до города Польського припав.

¹⁾ Полонного.

- 90 А пан Хмельницький, житель Чигиринський,
Козак лейстровий, писарь військовий,
До Польського города прибував,
Та старими жидами орав,
А жидівками боронував,
95. А которії бували малі діти,
То він і кіньми порозбивав.
Як узяли з Польського-города втікати,
Як узяли свого рабина Мошку прохлинати:
«Бодай ти, Мошку, щастя й долі не мав,
100. Як ти по-багато на Вкраїні откупу брав!
А як би ти був, Мошку,
Та брав на Вкраїні откупу потрошку,
То б ми на Вкраїні проживали,
То нас би козаки українські вельможними панами на-
зивали!»
105. А як то був жид Янкель,
То він коло школи похожає,
Та по школі плаче-ридає:
«Школо наша, богомільнице!
Вже нам у тобі не бувати,
110. І тебе не продавати—
За тебе грошей не брати,
І в карман не ховати:
Треба тебе на Вкраїні покидати,
Та ще в тебе будуть козаки українські ср...,
115. Та ще в тебе будуть нескребені свині заганяти!»
Як стали од Польського—города до Случі-річки прибу-
вати,—
- То пан Хмельницький, житель Чигиринський,
То він ночі не досипляє—
Коло Случі-річки ляхів і жидів доганяє.
120. Скоро догнав у вечері пізно—
І там стало повернутися тісно....
І там до них прибуває,

Ще на козаків гукає, словами промовляє:

«Друзі, панове молодці! до Случі-річки прибувайте,

105. Жидів та ляхів у цень рубайте,

І до їх по козацькій словами промовляйте:

Жиди та Ляхи, примічайте:

«От буде по той бік Случі ваше,

А по сей бік буде пана Хмельницького і наше!»

130. Як почали жиди та лахи с паном Хмельницьким спо-
ляться,

Щоб пополам пива наварити:

То вже ж то бували лядській дрова,

А Хмельницького вода,—

То був жидівський ячмінь,

135. А Хмельницького хміль....

То як пива наварили,

Тоді Хмельницькому славу на віки сотворили!

Та хота ж то був пан Хмельницький, житель Чигирин-
ський,

Козак лейстровий, писарь військовий,—

140. Лицарь добрий, та помер,

А тільки ёго слава козацька-молодецька

Не вмре, не поляже:

Та буде вона славна міжду друзями-молодцями

Од нині й до віку!

145. Даруй, Боже, всіму миру живому і нам на здоров'я,

Та на многій літі

Од нині й до віка!

(Зап. въ Жаботинѣ Ф. Штааген).

B.

1—4=1—4 Б. 5=5 Б..... кролевска....., 6=6 Б 7=7 Б.....
оренди..... 8—22=8—22 Б. 23=23 Б..... Каїрочка, 24—28
=24—28 Б. 29=29 Б..... жидове..... 30—47=30—47 Б

48=48 А П.... на герцъ.... 49—54=49—54 Б. 55=55 Б...
начали..... 56—62=56—62 Б. 63=63 Б..... шабасували,
64—65=64—65 Б. 66=66 Б... на воз.. 67—68=67—68 Б
69=69 Б.... Ію.... 70=70 Б.... підгестр, 71=71 Б 72=72
Б.... Шмілю.... бери дричча..... 73—75=73—75 Б. 76=76
Б.... Хвайм... 77=77 Б... крамок... 78=78 Б Гапейки...

(Изъ рукописи. сборника Чубинского и Новицкаго).

Дума эта чрезвычайно характерно передаетъ причины, вызвавшія козацко-народное восстание при Хмельницкомъ.

О томъ, что евреи держали въ откупу проѣзжія дороги и брали на нихъ мыта, ровно какъ и на торгахъ, свидѣтельствуютъ множество актовъ: (В. Антоновичъ и К. Козловскій, Грамоты В. Кн. Литовскихъ, Кіевъ. 1868, стр. 88, 106, 111, 145). Что евреи арендовали у пановъ церкви, видно изъ актовъ и показаний современниковъ, (Памятн. Кіевск. Коммис., т. I, отд. 2, стр. 96, Pamiętniki dopanowania Zygmunta III, Władysława IV i Jana Kazimierza etc. Wydał K. WI. Wóycicki, Warzawa. 1846, т. I, 245, 255. Акты Южной и Западной Руси, III, 278).

О еврейскихъ притѣсненіяхъ говорятьъ современники полякъ и москвичъ почти буквально словами думы: Безъименный авторъ Мемуаровъ, изданныхъ Войцицкимъ, подъ 1640 г., сожалѣя объ уничтоженіи козачества, передаетъ слѣдующее: «все это случилось изъ за желанія старостъ и пановъ-дѣдичей увеличить свои доходы въ Українѣ. Они назвали жидовъ и всѣ безъ исключенія доходы отдали имъ въ оренду, въ томъ числѣ и церкви, ключи отъ которыхъ хранились у жидовъ; кто желалъ вѣнчаться, или крестить ребенка, тотъ долженъ былъ платить пошлину жиду-арендарю. Это наскучило хлопамъ до того, что они взбунтовались и соединились съ козаками, омывши шляхетскою кровью всю страну и вырѣзавши своихъ пановъ, наполнили всю Україну огромными толпами однихъ хлоповъ.»

Въ запискѣ дьяка Григорія Кунакова, который по указу Алексея Михайловича, «довѣдавался о черкасской войнѣ, и

всакихъ вѣстей, которыя годны Московскому государству»,— между прочимъ сказано: «Да черкасомъ же де сверхъ того было разореніе отъ жидовъ, которые держали въ ихъ мѣстехъ отъ пановъ аренды. И тѣ де жиды ихъ черкасъ грабили и наругались надъ ними всачески: *только который черкашанинъ укуритъ вина или сваритъ пиво или медъ, не ляясь жидомъ, или противъ жида учнетъ говорить, не склонъ шапки,* и жиды де за то, *спримѣтыся къ нимъ за посмѣхъ, ихъ грабили и разоряли, животы ихъ отнимали и женъ и дѣтей въ работу имѣли насильствомъ.*» (Акты Ю. и З. Р. т. III, 278). Сравни въ думѣ: А. ст. 50—60, и дальше думу № 4.

Особенно тяготился народъ украинскій зааренданіемъ рѣкъ и угодій запорожскихъ послѣ Острянинскаго возстанія: на рѣкахъ Самарѣ, Саксаганѣ, Гнилой, Пробойной и Каир-кѣ (по вар. Б;—въ вар. А невѣрно Кудеска). Рѣчки эти поименованы въ числѣ запорожскихъ угодій у Величка, т. III, 474—75, 78, 482.

Сеймы еврейскіе дѣйствительно бывали изъ представителей кагаловъ. См. книга—городская 1706 года, № 2242, листъ 44: еврейскій сеймикъ въ Полонномъ для избранія еврейскаго писаря Волынскаго воеводства, овручская городская 1774 г., № 3268, л. 428, 432: распоряженія раввиновъ о распределѣніи кагаловъ.

О бѣгствѣ евреевъ изъ Украины въ началѣ возстанія Хмельницкаго расказываетъ современникъ Заславскій, раввинъ: «Ереи, жившіе на правомъ берегу Днѣпра, получили первого дня зеленыхъ святокъ двойное горестное извѣстіе: о смерти короля и о приближеніи возстанія. Тогда они бросились бѣжать, какъ попало. Повсемѣстно пути были покрыты семействами бѣглецовъ; они тащили за собою дѣтей, старцовъ и больныхъ, покинувъ свои дома и богатства и думая только о сохраненіи жизни. Происшествія эти вездѣ повторялись съ различными, но всегда грустными обстоятельствами: въ Острогѣ, Константиновѣ, Немировѣ, Тульчинѣ, Барѣ. Тѣ, которые не будучи въ состояніи бѣжать, были настигнуты врагами, по-

гибали безъ надежды спасенія. Многіе города, попавши въ власть русскихъ, были омыты кровью жителей (евреевъ), истребляемыхъ съ жестокостью, неслыханною даже у иныхъ варварскихъ народовъ.» (Четыре года войны поляковъ съ русскими и татарами 1648—1652. Киевъ. 1868 изъ неофіц. части Кіевск. губ. Вѣд. стр. 12—13).

Полонное (мѣст. въ Новогр. Вол. уѣздѣ) было сборнымъ пунктомъ бѣглецовъ въ началѣ возстанія Хмельницкаго. Twarowski, Wojna Domowa ч. I, стр. 19).

Название украины «землей краleвской». (Вар. А, В) «землей польской» (вар. Б.) говорить въ пользу того, что дума эта сложилась въ первое время Хмельниччины, когда еще на Украинѣ не было мысли объ отторженіи отъ Польши. Стихи же 1—4 варьанта А показываютъ, что онъ долго держался на правомъ берегу Днѣпра, остававшемся подъ властію Польши до третьяго ея раздѣла, и оттуда переплыть на лѣвый, где и записанъ. Кумівщина—время несчастной для козаковъ бытвы подъ Кумейками, рѣшившей судьбу козацкаго возстанія подъ предводительствомъ Павлюка, въ 1637 г., а Брянщина, можетъ быть, Браницчина, т. е. эпоха раздѣловъ Польши, когда на правомъ берегу играли большую роль Браницкіе. Впрочемъ, стихи эти складомъ сильно отличаются отъ остальныхъ и кажутся намъ искусственными.

4.

КОРСУНСКАЯ ВИТВА.

1648.

(Дума).

А.

1)

1. Ой обозветься пан Хмельницкій,
Отаман-батько Чигиринський:

1). Начало этой думы (до 9-го стиха), забытое Ригоренкомъ, взято мною изъ варіанта г. Коштыко, напечатанного въ сборникѣ Украинскихъ пѣсень М. Максимовича (стр. 67). Примѣчаніе г. Кулища.

- «Гей друзі, молодці,
Браття козакі запорозці!
5. Добре дбайте, барзо гадайте,
Із ляхами пиво варити зачинайте.
Лядський солод, козацька вода,
Лядські дрова, козацькі труда».
Ой с того пива
10. Зробили козаки з ляхами превелике диво.
Під городом Корсунем вони станом стали,
Під Стеблевом вони солод замочили;
Ще й пива не зварили,
А вже козаки Хмельницького з ляхами барзо посвятили:
15. За ту бражку
Счинили козаки з ляхами велику дражку;
За той молот
Зробили лахи с козаками превеликий колот;
А за той незнать-який квас
20. Не одного ляха козак, як-би скурвого сина, за чуба стряс.
Лахи чогось догадались,
Від козаків чогось утікали,
А козаки на ляхів нарікали:
«Ой ви, лахове,
25. Несъкі синове!
Чом ви не дожидаете,
Нашого пива не допиваете?»
Тоді козаки лахів доганяли,
Шапа Потоцького піймали,
30. Як барана звязали,
Та перед Хмельницького гетьмана примчали:
«Гей пане Потоцький!'
Чом у тебе й досі розум жіноцький?
Не вмів ти еси в Камянськім Подільці пробувати,
35. Печеного поросяти, куриці с перцем та з шапраном
 уживати,

А тепер не зуміеш ти з нами, козаками, воювати
І житибі соломахи з туслуком¹⁾ (уплітати).
Хіба велю тебе до рук Кримському хану дати,
Щоб павчили тебе Кримські нагаї сирої кобилини же-
вати!»

40. Тоді ляхи чогось догадались,
 На жидів парікали:
 «Гей ви, жидове,
 Поганські синове!
На що-то ви великий бунт, тревоги зривали,
45. На мілю по три корчми становили,
 Великі мита брали:
 Від возового
 По пів-золотого,
 Від пішого—по два гроши,
60. А ще не минали й сердешного старця—
 Відбирали пшоно та яйця!
 А тепер ви тії скарби збірайте,
 Та Хмельницького іднайте;
 Ато, як не будете Хмельницького іднати,
55. То не зарікайтесь за річку Вислу до Іполонного прудко-
 тікати.»
- Жидове чогось догадались,
На річку Случу тікали.
Которі тікали до річки Случі,
То погубили чоботи й онучі;
60. А каторі до Прута,
To була від козаків Хмельницького доріженька барзо-
 крута.
- На ріці Случі
Обломили міст ідучи,
Затопили усі клейноди
65. I всі лядські бубни.

¹⁾ Сирівцем, розсолом на рибу. Прим. Куліша.

- Которі бігли до річки Росі,
То зосталися голі й босі.
Обізветься перший жид, Гичик,
Та й хапається за бичик.
70. Обізветься другий жид, Шлëма:
«Ой я ж пак не буду па сабас дома!»
Третій жид озоветься, Оврам:
«У мене невеликий крам:
Шпильки, голки,
75. Креміння, люльки,
Так я свій крам
У коробочку склав,
Ta козакам пятами накивав.»
Обізветься четвертий жид, Давидко:
80. «Ой брате Лейбо! уже ж пак із-за гори козацькі ко-
рогви видко!»
Обізветься п'ятий жид, Юдко:
«Нумо до Полонного утікати прудко!»
Тоді жид Лейба біжить,
Аж живіт дріжть;
85. Як на школу погляне,
Его серце жидівське зів'яне:
«Ей школо ж моя, школо мурвана!
Тепер тебе ні в пазуху взяти,
Ні в кишеню сховати,
90. Але ж доведеться Хмельницького козакам на срач, на
балаки покидати!»
Отсе, панове-молодці, над Полонним не чорна хмара
вставала;
- Не одна папі—ляшка удовою зосталась.
Озоветься одна пані—ляшка:
«Нема моого пана Яна,
95. Десять єго звязали козаки, як-би барана
Та повели до свого гетьмана.»
Озоветься друга пані-ляшка:

*

«Нема мого пана Кардаша!

Десь єго Хмельницького козаки повели до свого
коша.»

100. Озоветься третя пані-ляшка:
 «Нема мого пана Якуба!
Десь (узяли) Хмельницького козаки та либонь повісили
єго десь на дубі.»

(Записки о Южной Руси, т. I стр. 223).

Б.

1. Ой обозветься пан Хмельницькій
Отаман батько Чигиринський:
«Гей друзі-молодці,
Братя козаки запорозці!
5. Добре знайте, барзо гадайте,
Із ляхами пиво варити затираїте!
Лядський солод, козацька вода;
Лядські дрова, козацькі труда.»
Ой за тес пиво
10. Зробили козаки з ляхами превеликое диво;
Ой за той пивний молот
Зробили козаки з ляхами превеликий колот;
Ой за той пивний квас
Не одного ляха козак, як би скурвого сина, за чуба
потряс.
15. Ой не верби-ж то шуміли, і не галки закричали,
Тож-то козаки із ляхами пиво варить зачинали.
Ой обозветься перва пані ляшка: «нема мого пана Гриця!
Де-сь поїхав дивиться,
Як буде козацьке пиво вариться! *
20. Ой обозветься друга пані ляшка: «нема мого пана Яна!
Де-сь ізвязали козаки як-би барана!»
Ой обозветься третя пані ляшка: «нема мого пана Якуба!
Ой Якубе, Якубе!

Де-сь тебе з Жовтої води, з бистрої річки Прута, й до
віку не буде»!

25. Ой не чорна хмара над Польщою встала:

То-ж-то не одна ляшка удовою стала!

Бо на праву середу

Заняли ¹⁾ козаки ляхів так як-би череду.

Ой, котрих гнали до Прута,

30. Була дороженька барзо крута;

Котрих до Бузька,

Була дороженька барзо грузька;

А котрих до Хотини,

То, біжучи, попотіли;

35. То кидали козаки ляхів у воду

К чортовій матері на прохолоду.....

«Ой вей-мір! обізветься перший жид Ідько,—

Ужеж пак із-за гори козацькі корогви видко»!

Побіг до школи швидко:

40. «Ой школо ж, моя, школо!

Чи тебе продати,

Чи в карман забрати,

А чи тому пану Хмельницькому,

Отаману батьку Чигиринському,

45. На срач подаровати»?

Ой обозветься другій жид Абрам:

«Ой я маю вельми дорогий крам:

Шпилки й голки,

Креміння й люльки.

50. Ой я свій крам у коробочку склав,

С козаками п'ятами наківав»!

Ой обозветься третій жид Шліма:

«Ой я ж пак не буду на шабас дома»!

Гей обозветься пан Хмельницький,

55. Отаман батько Чигиринський:

¹⁾ Гнали. Закревський. Старосв. бандуриста стр. 181.

•Гей друзі-молодці,
Братя козаки запорозці!

Добре знайте, барзо гадайте,
Од села Ситників до города Корсуня шлях канавою пере-
копайте,

60. Потоцького піймайте,
Мені в руки подайте*!

Гей Потоцькій, Потоцькій,
Маеш собі розум жіноцькій!
Не годишся-ж ти воївати!

65. Лучче-ж тебе до пана Хмельницького oddати
Сирої кобилини живати,
Або житнії соломахи бузиновим молоком запивати!

(Максим, сб. укр. п'єс., 1849, I, 67--71).
Тоже Закревський Старосв. бандур. стр. 181.

Въ извѣстной битвѣ подъ Корсунемъ (15 Мая 1648) великий гетманъ коронный Николай Потоцкій былъ взятъ въ плѣнъ и отданъ татарамъ. Въ зиму передъ восстаніемъ Хмельницкаго Потоцкій, дѣйствительно былъ, въ Подоліи.

Въ изображеніи смятенія евреевъ дума эта приближается къ вышеприведенной думѣ: Угнетеніе Украины.

5.

ПАНИ ПОТОЦКАЯ.

1648.

1. Засвистали козаченьки в поход с полуночі:

Заплакала Марусенька свої чорні очі.

— «Не плач, не плач, Марусенько, возьмем тя з собою,
Як будемо відіжмати в чужую сторону.»

5. «Ой їдь, та їдь, мій миленький, та не забавляйся,
На конику вороненькім назад ворочайся!»

- «Ой Бог знає, Бог відає, чи я повернуся:
Кінь вороний на подвір'ю чогось іспіткнувся!»
Ой шли ляхи на три шляхи, дороги питали:
10. «Сли сюда козаки йшли, чи ви не видали?»
Всі поляки які йшли, по три коні мали,
Хвалилися поляченки, що в'ни звоювали.
«Ми підемо, пане брате, козаків рубати,
А як прийде зла година, будем утікати»
15. Розплачеться, розтужиться Потоцького жена:
«Чи ж я тобі, пан Потоцький, давно не товкла?
Давно уже, ти Потоцький, з козаки воюеш,
Ти козаків не звоюеш, свою силу згубиш!»

(Ч. О. И. и Д., 1863, III, 25).

Общій мотивъ козацкой семейной пѣсни примѣненъ
здесь къ женѣ плѣненнаго Потоцкаго.

6.

ПОВѢДЫ ПЕРЕВІЙНОСА.

1648.

A.

1. Не дивуйтесь, добрі люде,
Що на Вкраїні повстало:
Ой за Дашевом, під Сорокою,
Множество ляхів пропало!
5. Перебійніс водить не много,—
Сімь сот козаків з собою,
Рубає мечем голови з плечей,
А решту топить водою.
Ой пийте, ляхи, води калужі,
10. Води калужі болотнянії,
А що пивали по тій Україні

Меди та вина ситній.

Зависли ляшки, зависли,

Як чорна хмара на Вислі,

15. Ляцькую славу загнав під лаву,
Сам бравий козак гуляє.

Нуте, козаки, у скоки,

Заберемося під боки,

Заженім лашка, вражого сина,

20. Аж за той Дунай глибокий.

Дивують ляхи, вражій сини,

Що ті козаки вживають:

Вживають вони щуку рибаху,

Ще й соломаху з водою.

25. Ой чи бач, ляше, як козак пляшє
На сивім коню горою:

Мушкетом бере, аж серде въяне,
А лях від страху вмирає.

Ой чи бач, ляше, що по Случ наше,

30. По Костянтую могилу:

Як не схотіли, забунтовали,

Та й утеряли Вкраїну.

Ой чи бач, ляше, як пан Хмельницький
На жовтім піску підбився:

35. Від нас, козаки, від нас, юнаки,
Ні один ляшок не скрився:

Нуте ж, козаки, у скоки,

Заберімося у боки:

Загнали ляхів за річку Вислу,

40. Що не вернуться і в три роки!

(Зап. въ Тернопольск. у. Изъ Ч. въ И. О. И. и Д. Р. 1870. З, III, 1).

Б.

1=1 А. Гей не дивуйте..... 2=2 А. 3=3 А. Що за Да-
шевим..... 4=4 А. 5=5 ... просить..... 6—8=6—8 А. 9=9 А.
.....калюжі, 10=10 А. Води болотяній; 11=11 А..... на тій

Вкраїні» 12=12 А. 13=21 А... панки,... синки, 14=22 А.
....що козаки..... 15—16=23—24 А. 17=33 А....., що наш....
18=34 А. 19=35 А. Од..... од..... 20=36 А. И..... вкриває.
21=25 А. 22=26 А..... коні..... 23=27 А. З..... стане.....
24=28 А.... од жаху... 25—28=29—32 А. 29—30=13—14 А.
31. Не попустимо ляхви із Польщі,
32. Поки нашої жизноти.
33=37 А. Гей, ну,... гей, та.....34=38 А. 35=39 А.ляш-
ків геть аж за..... 36=40 А. не.....

(Лисенко. Збірн. україн. пісн. № 13, стр. 28).

B.

1—2=1—2 А. 3=3 Б. 4—18=4—18 А. 19=19 А. загнали
ляха..... 20—24=20—24 А. 25=25 А. Чи чуєш.... 26—27=
26—27 А. 28=28 А. Аж лях со..... 29=29 А. Чи чуєш....
30=30 А..... становую..... 31—32=31—32 А. 33=33 А.
Чи чуєш.... 34=34 А.
35. З нами козаки, з нами бурлаки,
36—38=36—38 А. 39=39 А.ляха, вражого сина,
40. Аж за той Дунай глибокий!

(Д. У. Пісенъ, Мартке, стр. 48, № 22).

Г.

1. Ой почувайте і повидайте,
2=2 А. 3=3 Б. 4=4 А. 5=5 Б. 6=6 А. Трох козаченъків....
7—8=7—8 А. 9=9 Б.
10. Болотняні.
- 11=11 Б. 12=12 А.
13. Та почім козак славен?
14. Наївся риби і соломахи з водою,
15=23 Б. 16=28 А.од духу..... 17=31 А.що....
- 18=34 А. 19. Семи козаків, добрих юнаків,
20. Та й за Вислою не скрився

- 21=25 А.що....
22. На воронім коню перед тобою?
23. Ти, ляше, злякнеш, іс коня спаднеш,
24. Сам присиплишся землею.
25—28=29—32 А.
29. Ой нависли ляхи, нависли,
30. Як ворони на вишні....
31=31 Б.ляхові Полщі 32=32... Б.

(Кулиш., Зап. о Ю. Р. I, 271—272. Записано въ с. Субботово,
Чигрин. у., Киев. губ.).

Д.

- 1—2=1—2 А. 3=3 А. Ой під..... 4=4 А..... ляшків....
5—9=13—17 А. 10=18 А..... у..... 11—12=19—20 А.
13=25 А. Дивися..... 14=26 А. 15=27 А. Бескетом.....
16=28 А. Аж лях зо..... 17=33 А. Дивись..... 18=34 А.
19=35 В. 20—22=36—38 А. 23=39 В. Уже.... ляшка,....
24=40 В.

7.

СМЕРТЬ ПЕРЕБІЙНОСА.

А.

1. Ой лугами да берегами да зелениї віти:
Да засідають ляхи, да засідають пани Перебійніса вбити.
А Перебійніс того й не гадає,
Да мед вино попиває.
5. Ой одсунув пан Перебійніс покутню кватирку—
Аж гуляють ляхи, аж гуляють пани, да по єго ринку.
(Максим. Укр. нар. п'есн., 1834, 101).

Б ¹⁾.

1. Ой не дали Перебійнісу
Да вечеряти сісти,

¹⁾ Какъ бы продолженіе А.

- Ой прийшли Перебійнісу не мудрії вісти:
«Стережися, Перебійнісу,
5. Тієї чорної гати:
Ой іде ляхів сорок тисяч,
Хотять тебе взяти.»
- Ой крикне пан Поребійніс
На хлопця малого:
10. «Обігай, хлопче, обігай, малий,
От хати до хати,
Ой дай же ти, малий,
Всім козачен'кам знати.»
- Ой крикнув пан Перебійніс
15. На хлопця малого:
«Осідлай, хлопче, осідлай, малий,
Коня вороного,
А собі, хлопче, а собі, малий,
Хоч полового!»
20. Ой не дали да Перебійнісу
На кониченька спасти,
Як узяв ляхів, як узяв панів,
Як снопиків класти;
- Ой не дали да Перебійнісу
25. На кониченька сісти,
Як узяв ляхів, як узяв панів
На капусту сіти;
Ой гляне пан Перебійніс
30. На лівую руку:
Да не вискочить ёго кінь вороний
Із лядського трупу.
- Ой гляне пан Перебійніс
На правее плече:
35. Аж із ляхів, аж із панів,
Кровавая річка тече..

(Лукаш., Малоросс. нар. Думы и п'есы., 1836, 32—33).

В.

1. Ой не розвивайся ти, зелений дубе,
 Бо на завтра мороз буде;
 Ой не розвивайся, червона калино,
 Бо за тебе, червона калино, не один тут згине.
5. Ой лугами та берегами розвивалися віти:
 «Хочуть тебе, Перебійносе, та ляшенки вбити».
 —Ой я-ж лахів, вражих жидів, я їх не боюся;
 Бо я з ними іще по-лицарські побьюся.
 «Бережися, та пан Перебійніс, од темного лугу:
10. Іде лахів сорок тисяч, буде велика потуга!
 Ой бережися, Перебійніс, від гори Шамати!»
 —Не боюся від гори Шамати:
 Есть у мене козаченки, один буде сотню гнати.
 Ой того Перебійніс зовсім й не гадає;
15. Веде коня в нову станю, сам в куріні гуляє.
 Ой відсуне та пан Перебійніс від ринку кватирку—
 Аж бігають лахи, як шашки по ринку.
 Й ой крикнув же та пан Перебійніс на джуру малого:
 «Ой виводь, джура, та виводь, малий, коня ворошого,
20. А собі, джуро, й собі, малий, старого гнідого;
 Та підтягай, джуро, та підтягай, малий, тугенько попруги,
 Й та підцілайся, джура, під ляшенка потуга (?).»
 Ой та не вспів же а пан Перебійніс на коника сісти,
 Як почав лахів, вражих синів, на капусту сікти;
25. Й ой як повернеться та пан Перебійніс на правую руку,
 Й аж не вискочить ёго кінь вороненський із ляшського
 трупу;
 Й ой повернеться та пан Перебійніс на праве плече,
 Й аж назад ёго кіня вороного кровавая річка тече;
 Й ой як оглянеться та пан Перебійніс на джуру малого,
30. Й аж кладе джура, кладе малий, ще лучче від ёго.
 Й ой уже ж догнали лахів, вражих синів, та до річки
 Жуліви,

- Й ой уже ляхи, вражі сини, джуру й уловили;
Й ой стали джурі та пальці крутити:
—Скажи, джура, скажи, малий, й та чим Перебійніса вбити?
35. «Й ой відріжте й або відірвіте й та срібного кгудзя,—
Й то чи не вбьете, або чи не скараєте вірного мого друга.»
—Й ой не схотів же ти мині, хлопку, хлопкувати,—
Й будеш же ти ляхам стадо напувати.
«Й ой рад би я тобі, пане Перебійнісе, хлопкувати,
50. Та угнались ми далеко за ляхами, й доведеться погибати».

(Зап. В. Вареникъ въ Черноморщинѣ. Метл., народн. Южнор. пѣсни, 402—403).

Г.

1. Ой не шуми луже дуже, і ти зелений дубе!
Бо під тобою, зелений дубе, вся баталія буде!
Ой за лугами, за берегами зхилилися віти:
Засідають вражії ляхи Перебійноса вбити.
5. «Ой я лахів, ой я панів не боюся:
С ще в мене кінь буланий, з ляхами побьюся».
Ой як же поїхав козак Перебійніс до куми риби їсти,
Аж прибігають із-під Дащева препоганії вісти;
Ой як гляне козак Перебійніс у кватирку,—
10. Бігають ляхи, вражі сини, як шашки по ринку;
Ой як крикне козак Перебійніс на джуру малого:
«Ой сідлай, джуро, ой сідлай, малий, мині буланого,
Собі-ж сідлай другого, гнідого старого;
Та підтягай, малий джуро, та попруги стуга,
15. Бо буде-ж нам, малий джуро, велика потуга!
Ой не вспів же та козак Перебійніс та на коня спасти,
Як узяв лахів, вражих синів, у снопи класти;
Ой як оглянеться козак Перебійніс та на лівеє плече—
Аж із під Дащева та до Вохова кривавая річка тече;
20. Ой оглянеться та козак Перебійніс та на правую руку—
Аж не вискочить єго буланенський із-під лядського трупу;

Ой оглянеться козак Перебійніс та на джуру малого—
Лж кладе джура, кладе малий, ще лучче за нього.

«Ой поїдьмо, малий джуро, та на Сорочу могилу;

25. Одвідаем, джуро малий, вражу лядську силу.»

Не вспів козак Перебійніс та до могили доїхати,
Як узяв джуро, та узяв малий, пістолі заряжати;
Ой не вспів козак Перебійніс на могилу зъздити,
Як узяв джуро, та узяв малий, з пістолів палити....

30. Й ой тепер же лахи, й ой тепер же пани, ви слави
зажили,

Що неживого Перебійніса під могилою положили.

(Зап. тѣмъ же. Метлинск., нар. Южнор. цѣсни, 400).

Максимъ Кривоносъ или Перебийніс—знаменитый предводитель «загоновъ», т. е. крестьянского восстанія при Хмельницкомъ въ 1648 г. Н. И. Костомаровъ, на основаніи печатныхъ и рукописныхъ матерыяловъ, говоритъ о немъ такъ: «Сперва онъ высказалъ себя въ Переяславлѣ, перебилъ тамъ іудеевъ и поляковъ, перешелъ на правый берегъ Днѣпра, прошелъ за Бугъ, взялъ Ладыгинъ, Бершадъ, Верховку, Александровку, вездѣ истребилъ католиковъ и іудеевъ; двадцатаго іюня подходилъ къ Тульчину и отошелъ отъ него, а 21-го іюня козаки явились туда въ большомъ числѣ: военные люди, находившіеся въ замкѣ, вступили въ бой и были обращены въ бѣгство. 22 іюня козаки взяли Тульчинскій замокъ приступомъ и перерѣзали въ немъ всѣхъ, не разбирая ни пола, ни возраста: тогда погибъ и (владѣлецъ, князь) Четвертинскій, а жена его сдѣлалась женой козака (Остапа Навлюка, начальника другого загона). Сошедши съ Ганджею, который бралъ и Тульчинъ, а также Кривошапкою, Кривоносъ истреблялъ пановъ и жидовъ на Подольи. «Вся эта сволочь, говоритъ современный поэтъпольскій, состояла изъ презрѣннаго мужичья, стекавшагося на погибель пановъ и народапольскаго». Были взяты города: Красный, Брацлавъ. 7 Іюля Кривоносъ взялъ Винницу. По всей Подольи, до самой Горыни,

ланскіе замки, города, мѣстечки лежали въ развалинахъ. Дворяне толпами бѣжали за Вислу, и ни одной шляхетской души не осталось на Подольи». (Богданъ Хмельн. 1870, I, 160—162. Подробности см. въ «Четыре года войны поляковъ съ русскими и татарами (1648—1652) или преслѣдованіе польскихъ израильянъ», стр. 19—22 и Twardowski, Woina domowa, Kalisz, 1687, 15—16). По Твардовскому, во всей области Буга господствовалъ Кривоносъ. Здѣсь, на притокѣ Буга Соби, находятся и упоминаемые въ пѣснѣ Дащевъ и (могила) Сорока, въ нынѣшнемъ Липовецкомъ у. Киевск. губ. О могилѣ говорится у Фундукалея (Обозрѣніе могиль, валовъ и городищъ Киевской губерніи, стр. 44): «Сорока, стоящая по правую сторону рѣки Соби, между мѣстечками Ильинцами и Дащевымъ. Судя по окружности, высота этой могилы могла простираться до 30 сажень; верхъ ея срѣзанъ».

Позже Кривоносъ двинулся къ сѣверу, гдѣ встрѣтился съ Еремієй Вишневецкимъ подъ Махновкою и, не смотря на то, что, по извѣстіямъ польскихъ хронистовъ, былъ разбитъ имъ, однако же сжегъ Махновку, перебилъ доминиканскихъ монаховъ и отодвинулъ Вишневецкаго къ Россоловцамъ (нын. Староконст. у. Вол. губ.). Объ этомъ см. у Твардовскаго op. cit., 18—23.

Выраженіе пѣсни: «по Случ наше» отвѣчаетъ границамъ козачества, опредѣленнымъ договоромъ Зборовскимъ. Самъ же Кривоносъ заходилъ дальше, такъ какъ онъ взялъ и Кременецъ, при сочувствіи ему русскихъ мѣщанъ. (Balinski i Lipinski, Staroz., Polska II, 899).

Слова: «Хмільницкій на жовтімъ піску підбився» (вар. А. стр. 40)—намекъ на побѣду при Жолtyхъ Водахъ, послѣ коей и начались дѣйствія загоновъ.

Пѣсня 7 приведена тутъ только ради имени Перебийноса, которое вставлено вмѣсто Нечая. Конецъ Перебийноса былъ не таковъ, какъ Нечая. Максимовичъ говоритъ, что Максимъ Кривоносъ умеръ въ концѣ 1648 отъ бывшаго тогда повѣтря (Обозр. город. полковъ и сотенъ, стр. 14). Въ бумагахъ Мак-

симовича есть указаніе на источникъ, откуда взято это извѣстіе. «Это лѣтопись, которой пользовался Мацѣївскій (Pamiętniki o dziejach, piśmenictwie i prawodawstwie slowian, 1839, II, 286, 314). Лѣтопись сія писана въ 17 столѣтіи и находится въ архивѣ львовской ставроопигії. Членъ оной Зубрицкій (правописаніе М-ча) хотѣлъ издать сюзіо Лѣтопись. Сокращеніе оной въ Kwartalniku Naukowym (posztyt III).» Впрочемъ, не самъ Максимъ, но сынъ его былъ взятъ въ плѣнъ въ Острополь, но выпущенъ за выкупъ въ томъ же 1648 году. (Wojna domowa, 50).

8.

БѢГСТВО ШЛЯХТЫ ИЗЪ УКРАИНЫ.

1648.

1. Повіяли вітри все буйнї,
Пішли дворянє все смутнї,—
Берег з берегами, а круча з кручами—
Там дворяне проходили.
5. Кидають отчизну і свою дідизну,
Свої пасіки й левади.

(Въ Лубенскомъ у. Полт. губ. зап. Ст. Нось).

Этотъ, еъ сожалѣнію, короткій отрывокъ характерно изображаетъ бѣгство шляхты изъ Украины послѣ первыхъ побѣдъ Хмельницкаго. Паника, овладѣвшая шляхтою послѣ Корсунской битвы, описана подробно у современниковъ: Ерлича, Твардовскаго и Стародубца Григорія Климова. Ерличъ говоритъ: «Какъ скоро шляхта кіевского воеводства узнала о Корсунской битвѣ, въ ту же минуту обратилась въ бѣгство, а женѣ и дѣтей усаживали на возы, оставляя дома и все въ нихъ находившееся; спасая лишь души свои, они оставляли даже укрѣпленные замки въ мѣстечкахъ и селахъ, бѣжали на Волынь и въ Польшу за Вислу. (Jerlicz, Liatopisec, I. 65, 68—69). Твардовскій говоритъ, что шляхтичи собирались бѣжать въ

Данцигъ и даже за море и предается сътованиямъ о морскомъ плаваніи и о негостепріимной чужбинѣ: Швеціи, Ирландіи и даже Исландіи. Самъ онъ между прочимъ говоритъ о собственномъ бѣгствѣ словами, которыекой-гдѣ совпадаютъ съ нашей пѣсней: «въ эту минуту и я не ждалъ далѣе и предался бѣгству наравнѣ съ другими и, признаюсь, не лѣниво...., захвативъ съ собою въ маленькомъ ящикѣ лишь мелкія вѣщицы и связки старыхъ бумагъ. О блаженной памяти *дъдизно!* *О пасъка—дороже для меня, чымъ Гибла!*¹⁾ Теберь ты очень далеко отъ укращавшаго тебя нѣкогда хозяина». (Wojna Domowa, I. 34, 36).

9.

ПѢСНИ ОВЪ ОЧИЩЕНИИ УКРАИНЫ ОТЪ ПОЛЯКОВЪ.

1648.

I.

(Отрывокъ).

A.

1. Та пе має лучше, та не має краще,
2. Як у нас на Вкраїні:
3. Та пе має ляха, та не має пана—
4. Не буде ізміни.

(Костомаровъ, Богданъ Хмельницкій, 1870 т. III, стр. 353).

B.

1—2=1—2 A.

3 жида

4 Не має Уніи

(Тамже стр. 354).

¹⁾ Въ Сицилії было три Гибли. Одна изъ нихъ славилась медомъ, воспѣваемыемъ классиками (Virg, Eclog. 1. 55 et cet).

В.

1. Ой не буде лучше, ой не буде краще,
2=2 А.

3. Та не має жида, та не має ляха
4=4 Б.

(Максимовичъ. Народ. Укр. пѣсн. 1834 г. стр. 102).

2.

Розлилися круті бережечки, гей, гей, по роздоллі,
Поїзурілись славні козаченьки, гей, гей, у неволі.
Гей ви хлопці, ви добрі молодці, гей, гей не журіться,
Посідлайте коні вороний, гей, гей, садовіться.

5. Та пойдем у чистее поле, гей, гей, у Варшаву,
Та наберем червонай китайки, гей, гей, та на славу;
Гей щоб наша червона китайка, гей, гей, не злиняла,
Та щоб наша козацька слава, гей, гей, не пропала.
Гей щоб наша червона китайка, гей, гей, червоніла,
10. А щоб наша козацька слава, гей, гей, не змарніла.
Гей у лузі червона калина, гей, гей, похилилася,
Чогось наша славна Україна, гей, гей, засмутилася.
А ми-ж тую червону валину, гей, гей, та підвімемо,
А ми-ж свою славну Україну, гей, гей, та развеселимо.

(Зап. въ д. Марьиновкѣ Херсонск. губ. Елисаветградск. у.).

Послѣ побѣдъ, одержанныхъ Хмельницкимъ въ 1648 г.,
Украина первый разъ послѣ долгой борьбы почувствовала
себя свободною отъ ляховъ. «Всѣ де, сказываютъ, ляхи въ
бѣгахъ» передавалъ въ распросныхъ рѣчахъ Стародубецъ
Григорій Климовъ (Акты Южной и западной Россіи т. III,
стр. 215). Это чувство давно желанной свободы и выражилось
въ пѣснѣ, фрагменты только которой дошли до настъ (№ 1).

Козаки имѣли надежду докончить побѣдами начатое дѣло
освобожденія, хотя-бы для этого пришлось предпринять да-
лекій походъ на Варшаву (пѣсня № 2). Надежды эти выска-

зывалъ самъ Хмельницкій въ разговорѣ съ польскими коми-
сарами. Одинъ изъ нихъ Мисковскій передаетъ его слова
следующимъ образомъ: «я исторгну весь русскій народъ изъ
польской неволи.... пойду сражаться за нашу православную
вѣру. Вся чернь по Люблинъ и Краковъ поможетъ мнѣ....
Довольно съ насъ будетъ Украины, Волыни и Подолії, до-
вольно у меня выгодъ и богатства въ моей землѣ и въ моемъ
княжествѣ, простирающемся по Львовъ, Холмъ и Галичъ.
Ставши па Вислѣ, я скажу прочимъ Ляхамъ: сидите, молчите,
ляхи! Туда я загоню всѣхъ дуковъ и кнізей, а если будутъ
брыватъ и за Вислою, то я и тамъ ихъ найду. Во всей Укра-
инѣ не останется ни одного кніязя, ни одного шляхтича....»
Памятн. Киевск. Комм. I. Отд. III, стр. 333.

10.

ВЕРЕМІЙ ВОЛОШИНЪ.

—Не знаю, якось там: Веремій Волошин, воїн.... Пол-
ковник козакам каже: «Се воює не сотник, не полковник; се,
видно, сам гетьман Хмельницький воює.» Да от один воїн отсее
узнав, що се не гетьман Хмельницький, а Веремій Волошин,

Которий у мене дванадцять літ за джуру пробував,
І всі мої звичаї познав,
Дак се за мою хліб-соль благодареніе мині oddав:
А правою рукою чуть мене пополам не перетяв...
—Се, каже, польский начальник. А білш нічого не скажу.
Тільки знаю, що сказано: «Полковниче Уманський» да
«Веремій Волошин.»

(Нар. Южнор. пѣсни А. Метлинскаго № 13 стр. 413).

Отрывокъ этотъ очень не ясенъ; въ немъ въ добавокъ
спутанъ «полковникъ козацкій» съ «польскимъ начальни-
комъ.» Дѣло идетъ, какъ кажется, о томъ, что былъ въ числѣ
сподвижниковъ Хмельницкаго какой то волохъ, который прежде
служилъ у поляковъ. Въ то время дѣйствительно у поляковъ
служило много волоховъ. (См. Pam. Wojcick., II, 157, Twardowski, I, 29. Памятн. Киевск. Коммис., т. I, часть III, 385).

*

Въ реестрахъ всего войска запорожскаго послѣ Зборовскаго договора 1649 г., изданныхъ О. М. Бодянскимъ. (Чт. въ М. О. Ист. и Др. 1874, 3—4) очень часто встрѣчаются козаки съ прозвищемъ Волошинъ,—напр. стр. 6, 7, 104, 132, 137, 140, 140 (послѣдніе четыре въ Уманскомъ полку), 296, 300, 301 и т. д. Если только эпитеты: «полковникъ уманскій» и «Веремій Волошинъ» относятся къ одному лицу, то это можетъ быть Ганджа. При Хмельницкомъ были послѣдовательно три полковника уманскихъ: Ганджа, Штепка (Стефанъ) и Іосифъ Глухъ.

11.

О САДА З ВАРАЖА.

1649.

А.

Поставлю я хижку,
Там на виріжку.
Виступцем тихо йду,
А вода по камепю, а вода по білому
Іще й тихше.
Засвічу я свічку,
Піду через річку;
Виступцем тихо йду *и проч.*
Ой, у тій хижці парубочки сидять,
Постольці мостять:
Виступцем *и проч.*
А в комірці дівочки сиділи,
Хусточки шили;
Виступцем *и проч.*
Пане Вишневецький,
Воєвода крецький,—
Та виведу танчик
Сама молоденька, сама молоденька,
По німецькій.

(Острогожскъ, Ворон. губ. Метлинск., 294—295).

Б.

Ой там на моріжку
Поставлю я хижку,
Роступця,
Роступця, пане Кременецькій,
Воєвода кгрецькій,
Да виведу танчикъ
Сама молоденька по-німецькій.

Ой у тій же хижці дівочки сиділи
Дівочки сиділи, хусточки кроїли
Роступця.... и д.

Ой там на моріжку
Поставлю я хижку
Роступця.... и д.
Ой у тій же хижці парубки сиділи
Парубки сиділи, ножики гострили
Роступця.... и д.

(Борз. у. х. Петрушовка, зап. А. Марковичъ).

Б.

1. Туп, туп, пане Кременецький,
Заведи нам танчик—
А все по німецькій:
Що уступю, то улупю
5. Сухого деревце...
Накладу вогник,
Навару кашки,—
А що в ті кашці?
Жабяча лапка,—
10. Хто ж її буде їсти?
Парубки, парубки.
Накладу вогник,
Навару кашки,

А що в ті қашці?

15. Лижечка масла,
Хто ж її буде їсти?
Дівочки, дівочки.

(Марковцы, зап. И. Кумановскій. Изъ Станислав. повѣта въ Галич.).

Г.

Ой що то за хижка
Там па виріжку.
Виступцем,
Пане Вишневецькій,
Воеводо Грецькій,
Та виведи танчик
По-німецькій,
Під тою хижкою
Пани сиділи
Виступцем и т. д.
Пани сиділи,
Собак лутили
Виступцем и т. д.
Ножі поламали,
Зубами тягали
Виступцем и т. д.
Ой там на виріжку
Поставлю я хижку
Виступцем
Тихо йду,
А вода по каміню,
А вода по білому
Іще тихше!

(Костомаревъ, Богданъ Хмельницкій 1870, т. III, стр. 329 засни-
сана въ Воронежской губ).

Пѣсню эту поютъ во время весенней хороводной игры,
называемой *выступецъ*. (Дѣвушки, при пѣнніи каждого дву-

стишія, идутъ широкимъ кругомъ. Во время призыва онѣ въ припрыжку то устремляются въ середину круга, направивъ кулаки впередъ, что-бы столкнуться, то подаются назадъ. Чубинскій, Матерьялы, III, 85).

Въ игровую веснянку вставлены насышки надъ Вишневецкимъ и польскимъ войскомъ, страдавшимъ отъ голода въ осажденномъ козаками Збаражѣ въ 1649 г. Князь Іеремія Вишневецкій страдалъ въ это время отъ раны въ ногѣ.

Польские современники говорятъ, что въ Збаражѣ щли лошадей, кошекъ и собакъ (Twardowski Wojna Domowa I. 70; тоже у Коховскаго Annalia Poloniae, I. 130, Wojciecki, Pamietniki etc II. 74). Что козаки пѣли во время осады Збаражи оскорбительныя для осажденныхъ пѣсни и дразнили ихъ ругательствами, видно изъ Твардовскаго,—который передаетъ нѣкоторыя изъ нихъ: «почему вы до сихъ поръ не сдаетесь, задерживаете кормъ воронамъ и добычу татарамъ? зачѣмъ рвete напрасно кунтуши по валамъ и по крайней мѣрѣ на ночь не раздѣваетесь? Вотъ вамъ очковое, роговое, аренды, ставщины, поемщины, пересуды и сухомельщины! Какъ стройно играютъ вамъ теперь дудки». Въ этомъ родѣ оскорблениія они повторяли до безконечности къ вящшему угнетенію несчастныхъ осажденныхъ.» (Tward, W. D., ч. II, 57).

Наша пѣсня—одна изъ такихъ насышекъ, которыми дразнили козаки польское войско и злѣйшаго своего врага, самаго энергичнаго воїда шляхты, князя Іеремію Вишневецкаго, во время осады Збаражка.

12.

НЕЧАЙ.

1650.

А.

1. Ой з-за гори високої, спід чорного гаю,
Ой крикнули козаченьки: «утікай, Нечаю!»
—«Не бйтесь, не бйтесь, папи атамани:

- Поставив я стороженьку усіми шлахами.
5. Як я маю, козак Нечай, звідси утікати,
Славу свою козацьку марне потеряти?»—
—«А я тебе, мій Нечаю, не уbezпечаю:
Держи собі коня в сіdlі для свого звичаю!»
—«Ой е в мене Шпак, Шпак—от-то добрий хлонець:
10. Ой той мені дає злати, коли утікати.»—
—«А я тебе, мій Нечаю, не уbezпечаю,
Держи собі шабелечку да під опанчею!
Коли приїдуть тебе ляхи, Нечаю, рубати,
Щоби-сь ся мав, мій Нечаю, чим обороняти.»—
15. —«Сіdlай, хлопче, сіdlай, малий, коня вороного,
Та побіжи в чисте поле, чи йде ляхів много?»—
Вертається малий хлонець аж із Полонного:
—«Іде ляшків сорок тисяч, тільки без одного.»
А молодий козак Нечай на тое не дбає,
20. Та с кумою, с Хмельницькою мед-вино кружас;
Бо поставив козак Нечай три сторожі в місті,
А сам пішов до кумоньки щуку рибу зісти.
Ой погляне козак Нечай за тихії води:
Іде ляхів сорок тисяч хорошої вроди.
25. Подивиться козак Нечай в горішну кватирку:
Ходить ляшків, вражих синів, як курей, по ринку.
—«Ей я козак молоденський ляхів не боюся,
Маю ж бо я козаченськів, та й оборонюся.»—
Ой як крикне козак Нечай на хлонця малого:
30. —«Сіdlай, хлопче, сіdlай, малий, коня вороного!
Сіdlай міні вороного, собі буланого,—
Геть виріжем вражих ляхів геть що до одного!»
Ой не встигнув козак Нечай на коника спасти,
Взяв ляхами, як снопами по два ряди класти.
35. Ой кинувся козак Нечай від дому до дому,
Та зложив же ляхів тисяч с коней, як солому.
Повернувся козак Нечай на лівеє плече,
А вже з ляшків, вражих синів, кров ріками тече.

- Повернувся козак Нечай на праву руку,
40. Не вискочить Нечайків кінь із ляцького трупу.
Ой удався козак Нечай до коня словами:
«Не доступай, кінь козацький, до землі ногами!»
Ой як стисне козак Нечай коня острогами,
За ним ляхів сорок тисяч з голими шаблями.
45. Пошпотався під Нечаєм коник на купинку,
Зловив ляшок, скурвий синовь, що за чупринку.
Ой вдарився козак Нечай по полах рукою:
«Ой прийдеться розлучитись з дітьми і женою!»—
—«А де ж твої, Нечаєньку, вороній коні?»...
50. «У гетьмана у Польного стоять на припоні.»
—«А де ж твої, Нечаєньку, кованій вози?»...
- «Під містечком Берестечком заточені в лозі.»
—«Ой де ж твої, Нечаєньку, дітоньки та жона?»
—«Ой в містечку Берестечку сидять собі дома.—
55. А котрий козаченько буде з вас у місті,
Поклоніться моєй жінці, нещасній невісті:
Нехай вона пазирає сребла, золота досить,
Нехай мене викупляє, та й останку просить!»—
Не хотіла вражі ляхи сребла, золота брати,
60. А веліли Нечаєньку в дрібний мак сікати.
—«Гей, молоді козаченьки, котрий буде в місті,
Поклоніться матусеньці, нещасній невісті:
Нехай вона, нехай плаче, а вже не виплаче,—
Ой над сином, над Нечаєм чорний ворон краче.»
65. За час, за годинку, за малу хвилину,
Качається Нечаєва головка по ринку.
Ой не дбали вражі ляхи на козацьку вроду,
Рвали тіло по кавалку, пускали на воду.

(Чт. О. И. и Д., 1863, III, 7—9).

Б.

1. Ой у Краснім на ставочку
Туман осідає;
Чатовали козаченьки

У зеленім гаю.

5. Ой поставив козак Нечай
Та сторожу в місті,
А сам пішов до кумопъки
Звінок риби зъсти.
Та він засів коло стола,
10. З дрібна промовляє,
А с кумою із любою
Мед, вино кружає.
Ой заржали кониченьки
Та посеред гаю,
15. Кличе козак молодецький:
«Утікай, Нечаю!»
— «Як я маю, козак Нечай,
Звідси утекати,
Славу свою козацькую
20. Марне потерпати!»
«Стережися, мій Нечаю,
Студеної води:
Іайде ляхів хоть сто тисяч
Хорошої вроди».
25. «А я козак запорожець,
Ляхів не боюся:
Ой маю я козаченьків,
Та й оборонюся».
«А я тебе, мій Нечаю,
30. Не уbezпечаю,
Держи собі шабел'чку
Та під опанчею».
— «Кульбач, хлопче, коня собі,
Міні вороного,
35. Іде ляхів хоть сто тисяч,
Єще то не много».
Гей не встиг же Нечасенко
На коника всісти,

- Оглянеться назад себе,
40. А вже ляхи в місті.
Ударився Нечасенько
По полах руками:
Сюда гляне, туда гляне—
Тече кров ріками.
45. Ой кинувся козак Нечай
Від башти до башти,
Ой зачав же він тих ляхів,
Як снопами класти.
Ой кинувся козак Нечай
50. Від брами до брами,
Оглянувся позад себе—
Тече кров ріками.
Ой спіткнувся козак Нечай
На хміль па тичину,
55. Злапав ёго пан Борейко
З заду за чуприну:
«На день добрий, козак Нечай!
Як ся нам тут маеш?
Що ж ти собі лиш погадав,
60. Вже в руках зістаєш?»
А где ж твоя, козак Нечай,
Хороша жінка?
«Ой у пана, у гетьмана
Сидить як жидівка».
65. А где ж твої, козак Нечай .
Хороші діти?
«Ой у пана, у гетьмана,
Як ружові квіти».
- А где ж твої, козак Нечай,
70. Вороній коні?
«Ой за гаем, за Дунаем,
Стоять на пришоні».
А где ж твої, козак Нечай,

Малевані скрині?

75. — «Ой забрали toti ляшки,
Що пасали свині.
А ви хлопці, тай молодці,
Поклоніться жінці;
Поклоніться, перекажіть
80. Нещасній невісті:
Має она сукні, має,
Має і блавати,—
Нехай приїзжає, та Нечая
Із неволі викупляти».
85. — «Не хочем ми, козак Нечай,
Твоїх сукон, ні блаватів,
Тільки хочемо ми тебе
На має порубати».
90. Що в меду купався,
Чи не той-то козак Нечай,
Що з ляжами грався?
Чи не той-то хміль хмелевий,
Що по тикам в'ється,
95. Чи не той-то козак Нечай,
Що з ляшками б'ється?
Не вважали вражі ляхи
На хорошу вроду:
Драли тіло по кусочку,
Пускали на воду.

(Чт. въ И. О. И. и Д. Р. 1870. № 2. III стр. 3, зап. въ Золочевск. у).

В.

1. Поїхала Лебедина до чужого млина;
Засідали вражі ляхи, хтіли Лебедину вбити.
Як зачали Лебедину тисаками піяти,
Зачалася з Лебedina

5. Річкою кров лляти.
Посадили Лебедину
На жовтім пісочку,
Зняли з Лебедину
Кріаву сорочку.
10. Прилетіла зозуленька,
Хтіла на ні сісти,—
Питається Лебедини,
Чи не хочеш їсти?
«Ой не хочу ні пити, ні їсти,
15. Їно занеси від мене до матінки вісти.»
Прилетіла зозуленька,
Сіла на воротях,—
Ой виходить стара вене,
Її рука в тісті.
20. «Ой сосіди сосідоньки,
Що ся мині снило—
Що наша Лебедина
В піску вожинився....»...
Ой як крикнув Нечай козак
25. На хлопця малого:
«Сідлай хлопче, сідлай коня,
Сідлай вороного!»
Ой як начав Нечай козак
Коника сідлати,
30. Зачалися під коником
Ноженьки дріжати.
«Ой ти, коню вороненський,
Ни бійся зо мною,
Їно не дотиркай землі під собою.»
35. Ой не поспів Нечай козак
На коника сісти,
Зачав ляшків панків
На два боки класти.
Оглянувся Нечай козак

40. У лівую руку,—
Не вискочить кінь вороний
Із ляшецького трупу.
«Ото вам, вражі ляшки,
За тую провину,—
45. Збавилисте мого брата
За яку причину!»
Нечай козак ні на що не вважає,
З кумою Мельничкою
Мед-вино кружляє.
50. Відчинив Нечай козак
Новую кватиру,—
А вже ляшків напів
Повное місто.
Зпотикнувся Нечай козак
55. На хміль, на хмілину,—
Злапав ёго пан Потоцький
З заду за чуприну.
Чи не той то Нечай козак,
Ішо з ляшками бився,—
60. Не за малу хвильку, за малу годинку
Покотилася Нечаєва голова в долинку.
«Де ж твої, Нечай козак,
Ковані вози?»
—Умістечку Берестечку
65. Заточені в лозі.

(Изъ рукоп. сборн. Новицкаго).

Г.

1. Ой учора да з півночі
Хмарा наступає,
А козак Нечай із кумою Мельнецькою
Мед-вино кружляють.
5. Ой поглянув та козак Нечай

- В нову кватирочку:
Наїхало вражих ляшків
Повпу й Паволоч.
Ой гукнув же та козак Нечай
10. Та й на журашина:
«Та сідлай, журах, та сідлай, малий,
Коня вороного,
А під себе, та малий хлопче,
Та коня буланого.
15. Ой як став же та козак Нечай
На коня сідати,
Стали-ж тому коню вороному
Ніженьки дріжати.
Ой не вспів же та козак Нечай
20. На коника спасти,
Як начав же тих вражих ляшків
Як споників класти.
Оглянувся та козак Нечай
На правее плече,
25. Й а за ним за ним кров лядськая
Річеньками тече.
Оглянувся та козак Нечай
На лівую руву,
Й а не вискочить кінь вороненський
30. Їз лядського трупу.
Ой пустився ж та козак Нечай
До гаю втікати,
Й а за ним за ним пан Потоцький
Козака доганяти.
35. Ох як скочив та козак Нечай
З гори та в долину,
Й а за ним за ним пан Потоцький
Козака й за чуприну.
Чи не той то хміль зелений,
40. Що на тички в'ється—

Ой чи не це ж той превражий син,
Що з ляшками б'ється?

Ой це ж бо той хміль зелений,
Що й на тички в'ється—

45. Ой це ж бо той та козак Нечай,
Що з ляшками б'ється.

«Годі ж тобі, вражий сину,
Та й так воювати,

Треба ж твою кров козацьку

50. З лядьскою змішати.»

Ой глянула та єго мати

Та й в нову кватирку:

Йа й покотилася Нечаєва головонька

С плечей у долину.—

(Изъ рукописн. Киевск. сборн. и. Паволочь).

Д.

1. Та із-під лісу, с-під зеленого гаю,
Ой крикнули пани козаченьки: «Утікаймо, Нечаю!»
А Нечай того не думає, та Нечай не гадає,
А з кумасею із Хмельницькою мед-вино кружасе.

5. Ой поставив та Нечаєнко та сторожу на місці,
А сам пійшов до кумасеньки та щуки-риби істи.
Озирнеться—аж нема сторожі та стороженьки на місці;
Ой сів же та Нечаєнко та щуки-риби істи.

Ох і прилетілі до Нечаєнка та не мудрії вісти:

10. «Ох і же ти, та пан Нечаєнко, та мед-торілку кружаш,
А вже твоїй стороженьки та на місці не має.»
Ой крикнув та Нечаєнко та на журу малого:

«Сідлай, журо, коня вороного, а під мене гнідого старого!
Ой підтягай, та малий журо, та попруги істуга:

15. Буде на ляхів, та на тих панів, та велика потуга!»
Ох та не всів та Нечаєнко та на коня ізсісти,
Задрижали в коня вороного та ніженськи на місці.

- Як поїхав та пан Нечаєнко та од бахти до бахти,
Ох і став панів, ох і став ляхів та як снопики класти.
20. Озирнеться та Нечаєнко та по лівую руку,—
Ох не вискочить та кінь вороненський та із лядського
трупу.
- Озирнеться та Нечаєнко та по правее плече,—
А за ним річка кріавая та бистренськая тече.
- Озирнеться та Нечаєнко та на лівее плече,—
25. Ой полетіла та Нечаєнку та голівонька з плечей.
Та позъїзджались та пани та стали сумовати:
«Ой де-ж бо нам Нечаєнкову голівоньку сховати?
Ой сховаймо ёго голівоньку а де церков-Варвара
Ой щоб розійшлась по усому світу Нечаєнкова слава!»
- (Нар. Южнор. п'єсни А. Метлинского № 10 стр. 403).

Е.

1. Ой у саду, в саду, у садочку бистра річка протікає;
Гей там козак, козак Нечаєнко да кониченька наповас.
«Ой пий, коню, сю холодну воду, бо не будеш уже пити,—
Гей будеш ти, коню буланський, сам на оркані ходити.»
5. Гей поставив козак Нечаєнко він стороженьку в місті,
А сам пішов він до Хмельницької щуки-риби їсти;
Та пе довелося та Нечаєнкові та щуки-риби їсти,
Гей довелося та Нечаєнкові та в кватирочці сісти.
Гей як крикне козак Нечаєнко а на хлопця малого:
10. «Сідлай, хлопче, а ти хлопче малий, а коня буланого!»
Гей як вискочив козак Нечаєнко сам кониченька сідлати,
Гей під кониченьком, гей під вороненським, стали ні-
жеяньки дрижати.
- Гей як поїхав козак Нечаєнко а од башти до башти,
Гей взяв ляшків а взяв недоляшків, як снопики на віз
класти.
15. Гей як гляне козак Нечаєнко а на правее плече,—
Гей за коником та за буланенським кріавая річенська тече.

•Ей біжи ж, хлопче, ох і біжи, малій, до високого мосту!
Гей дамо ляхам а превражим синам превеликую хlostу!»
Ой чи се ж той хміль, ой чи се ж той хміль, а що на
типу в'ється?

20. Ой оде той козак Нечасенко, що із ляхами б'ється.

(Народн. Южнор. п'есни А. Метлинского стр. 405).

Ж.

1. Від темного ліса
До зеленого гаю,
Ой крикнули козаченьки:
«Утікай, Нечаю!»
5. Нетреба втікати,
Не треба сі бояти,
Тое слово козацке
Під ноженьки взяти!
—Я тебе, Нечаю,
10. Не обезпечаю,
Припин шаблю в лівім боці
Для свого звичаю.—
Ой на те Нечай козак
Нічого не вважає,
15. Но с кумою Ведельською
Мед-вино кружляє.
Ой сів собі козак Нечай,
Суху рибу їсти,
Огляпеся кватирою
20. А вже ляшки в місті.
Подивився козак Нечай
В кватиру очима,
Ой вже ляшків сорок тисяч
Стойт за плечима,—
25. Сідлай, сідлай, хлопче,
Коня вороного,

- Бо вже лахів сорок тисяч
Але ще не маого!—
Як зачав Нечай козак
30. На стремель ніжки класти,
Взялися під коником
Всі ніжки трасти.
—Ей стій, ей стій, коню,
Не бійся нічого,
35. Не доступай підковами
Землі під собою!—
Переїхав Нечай козак,
Від брами до брами,
Сколотив лашеньками,
40. Як вовк вівцами.
Переїхав Нечай козак
Від башти до башти,
Ой взяв вражі лашки
Як сніп в полю класти.
45. Ой спустився Нечай козак
З гори на долину,
Влапив єго пан Потоцкий
З заду за чуприну.
Влапив єго пан Потоцкий,
50. Взяв ревидувати:
—«Годі, годі, Нечай козак,
Ляшки воювати!
А деж твоя, Нечай козак,
Молоденька жінка?»
55. —Ой Бог знає, Бог відає,
Може ще де дівка.
—«Аде ж твої, Нечай козак,
Дрібненські діти?
—Ой Бог знає, Бог відає,
60. Десь пішли по світі.
—«А де ж твої, козак Нечай,

*

Воронії коні?»
—Ой зайняли вражі ляшки
В великім загоні.

65. —«Ой де ж твої, Нечай козак,
Кований вози?»

—Ой зайняли вражі ляшки
У густій лови.

«Я ж тобі не винен,

70. Ні моя родина,
Но тобі завинила
Твоя кума мила.»

(Записалъ Петръ Бѣлліпський въ Тарнопольскомъ округѣ, 1865 г.).

3.

1. Ой з-за гори, та з-за зеленої
Та з-за кам'яної,
Ой як крикнуть
Усі козаченьки:

5. «Тікай, тікай, Нечаєнку!»
А наш Нечаєнко,
Козак молоденський
Ні думає, ні гадає,
А с кумою, с пані Хмельницькою

10. Та мед вино кружас.
Ой не вспів же пан Нечаєнко,
За скамницю сісти,
Ой одсуне всю оболоночку,
Лж усі ляхи в місті.

15. Ой як крикнув та пан Нечаєнко
Та па хлопка малого:
«Сідлай, міні, хлопку,
Та сідлай, мині, малий,
Та коня вороного;

20. Та підтягай, хлопку,

Та підтягай, малий,
Та цінути стугенько,
Ой щоб було міні воювати,
З ляхами легенько*

25. Ой не вспів же пан Нечаенко
На коніка сісти,
А взяв ляха, прескурвого сина,
На капусту сікти.
Ой не вспів же пан Нечаенко
30. На коника впасті,
А взяв ляха, прескурвого сипа,
Та як споникив власті.
Ой як гляне пан Нечаенко
На правую руку,—
35. Не вирветься мій кіль воронецький
Та із лядського трупу.
Коли гляне а пан Нечаенко
Та на лівеє плече,—
Лж назад коня і поперед коня
40. Кривавая річка тече.
Ой збиралися славні козаченки
В Нечаеви палати,
Та вони стали думати,
Стали і гадати,—
45. Де Нечая поховати.
Ой поховали пана Нечаенка
Та в Київі крій Варвари,
Коли зажив пан Нечаенко
Та козацької слави.

(Ізъ рукописнаго сборника Чубинскаго и Новицкаго).

И.

1. Ой за гори та за крутой, ой із за гори вст...
Та виступа ляха а сорок тисяч, а гусара двісті.
А козак Нечай та не подумае, та не погадае,

- Та з вумасею, та з Хмельницькою мед вино кружас.
5. Ой годі тобі, та Нечаєнко, пити та гуляти,
Та бери пушки, та зарадушки, та іди ляха воювати.
Ой не успів козак, не успів Нечай на коника сісти,
Та начав ляхів, скурвих синів, як капусту сісти.
Ой не успів Нечай, не успів козак на коника упасті,
10. Та зачав ляхів, скурвих синів, як споники класти.
Ой оглянеться козак Нечай та на праву руку,—
Та не вибреде ёго конь вороний із ляцького трупу.
Ой оглянеться козак Нечай на правое плече,—
Аж позад ёго коня вороного кровавая річка тече.
15. Ой оглянеться козак Нечай та на праву сторону,
Та покотилася Нечаєнкова головка до-долу.
Ой устаньмо ж, та милі браття, устаньмо, погадаймо,
Ой десь тую Нечаєнкову голову сховаймо.
Ой поховаймо, а милі браття, в церкві у Варвари,—
20. Зажив, зажив та Нечаєнко козацької слави.

(Изъ рукоп. сборн. Чубинского и Новицкаго).

I.

1. Гей ізнесся Нечаєнко
Аж в бор на тичину,
Щоби ёго пан Зборовській
Не взяв за чуприну.
5. Гей ізнесся Нечаєнко
Під млин на тичину,
Щоби ёго пан Потоцькій
Не взяв за чуприну.
Але і там Нечаєнка
10. Та на стовп убито,
Чорненською китайкою
Оченьки прикрито.

(Чт. въ И. О. И. и Д. Р. 1870 № 3 стр. 6).

1. Ой с під гаю, гаю зеленого,
Пане Нечаєнко,
Вийшло ляхів сорок тисяч війська,—
Утікаймо, Нечаю!
5. Та того козак, та того Нечай,
Того не турає,
Та з Мельницькою все кумасею
Мед-вино кружає.
Ой відсунув та пан Нечаєнко
10. Кватирьку од ринку,
Аж іграють лахи, ляські панн,
Як орли по ринку.
«Та біжи, хлопко, та біжи, малий,
Від хати до хати;
15. Та давай, хлопко, та давай, малий,
Козаченькам знати.»
Ой як мені, пане Нечаєнко,
А знати давати—
Пошилися напі козаченьки,
20. Полягали спати.
«Та сідлай, хлопко, та сідлай, малий,
Коня вороного,
Ой мені та сідлай вороного,
Собі—буланого.
25. Ой підтягай, та малий хлопко,
Пошуруженъки стуга,—
Ой теперя мені молодому
Превелика потуга.»
Ой не вспів же та пан Нечаєнко
30. На коника нясти,
Ой став же він ляхів, ляських панів,
Як яшній сніп класти.
Ой не вспів же та пан Нечаєнко

- На коника сісти,—
35. Ой став же він ляхів, ляських панів
На капусту сікти.
Та оглянеться пан Нечаєнко
На правее плече,—
Позад єго коня вороного
40. Крівава річка тече.
Як оглянеться пан Нечаєнко
На правую руку,—
Не вискоче єго кінь вороний
Із ляського трупу.
45. «Та швидко, швидко ти, малий хлопко,
На коні буланому;
Мені давай коня буланого,
Собі вороного.
Як не даеш коня буланого—
50. Дай води напиться:
Ой я сам же буду із ляхами
Без козаків биться.»
Не за великий час, не за великий час,
За малу годину,
55. Ой покотилась Нечаєнкова
Головка в долину.
Ой стали та ляхи, ляські пани
Думати гадати:
Ой де сего пана Нечаєнка
60. Головку сховати.
Поховаймо пана Нечаєнка
Де церква Варвара,
Ой шоб пішла пана Нечаєнка
По всім світу слава.
65. Поховаймо ж пана Нечаєнка
Де церква Микола,—
Нема, нема пана Нечаєнка,
Не буде ніколи.

Отце тобі, пане Нечасенко,
70. (А) від ляхів заплата:
Висипана висока могила,
Ще й дубова хата.

(Вербова. Александр. уфз. Екат. губ. запис. Манджурс.)

Л.

- Ой с під холодної с під криниченьки,
В за зеленого гаю—
Ой як крикне славне Запорожжа:
«А тікаймо, Нечаю!»
5. Козак Нечай, козак Нечаєнко
Він не дума, не гадає,
Держить коня при всіму наряді,
Мед-горілочку кружає.
Як поставив козак Нечаєнко
10. Три стороженьки в місті,
А сам пішов та до кумасеньки,
А щуки-риби їсти.
Не вспів козак, не вспів Нечаєнко
За дубовий стіл сісти,
15. Ой одсуне спідню кватирочку
Аж усі ляхи в місті.
Ой, як ударив та козак Нечай
Та об стіл булавою:
«Ой тут мені, козаку Нечаю,
20. Накладати головою!»
Ой як крикнув козак Нечаєнко
На свого джуру малого:
«Та сідлай, джуро, та сідлай, малий,
Кониченька вороного,
25. А під мене, козака Нечая,
А старого гнідого».
Козак Нечай, козак Нечаєнко

Джурі віри не доймає;
Сам своему конику гнідому
30. Сам попруги підтягає.
«Та біжи, джуро, та біжи, малий,
 А степом долиною,
 А я сам козак, та я сам Нечай
 Дорогою стовновою.....»

(Неокончено. Зап. totъ же въ Мурахвѣ Богодуз. у.)

M.

- 1—2 M=1—2 L.
3 M.... славні запорожці
4—6 M=4—6 L.
7. M. Та з кумасею та з вірненською
8. Мед вино кружкає.
9. M=9 L.
10. M. Стороженьку в місті.
11. M.... козак Нечаєнко
12. M.=12 L.
 Не успів же козак Нечаєнко
 За скамею сісти,
15. Та одсунув козак Нечаєнко
 Кватири од ринку;
 Ой грають ляхи, ще ляські пани,
 Як шашки по ринку.
 Як вискоче козак Нечаєнко
20. На нове крилечко,—
 Ой як крикне козак Нечаєнко
 На хлопа малого:
 «Та сідлай, хлопе, та сідлай, малий,
 Коня вороного,
25. A під мене; та малий хлопе,
 Старого гнідого.
 Ой та підтягай ти, малий хлопе,
 Попруженъки стуга,

- Наступає сорок тисяч війська—
30. Превелика потуга.»
 Ой не вспів же козак Нечасенко
 На коника сісти,
 Та зачав ляхів, ще ляських панів
 На капусту сікти.
35. Ой не вспів же козак Нечасенко
 На коника пасти,
 Та зачав ляхів, ще ляських панів
 Як спони в ряд қласти.
 Не доскочив козак Нечасенко
40. До дубового тинку,
 Шокотилась козака Нечая
 Головка по ринку.
 Ой збірались қупці-господини,
 Та стали гадати—
45. А де того козака Нечая
 Головку сховати.
 Поховаймо єго головоньку
 В церковці Покрові,—
 Не прийдеться козаку Нечаю
50. Воювати ніколи.
 Поховаймо єго головоньку
 В церковці Пречистій —
 Поніс того козака Нечая
 Воювати печистий.

(Лисичья. Богод. у. Зап. totъ же.)

Н.

1. В чистім полі, при тихім Дунаю,
2. Крикнув козак на Нечая: «тікаймо, Нечаю!,
- 3=5 A. 4=6 A. 5=7 A. 6=8 A..... кониченька для.....
- 7=11 A. 8=12 A. 9=13 A... тебе ляхи будуть... 10=14 A.
- 11=19 A. Ой алеж бо козак... тее.... 12=20 A... й... і с любою.... 13=21 A. 14=22 A..... щуки риби їсти.

15. Поглянесья в кватироньку, повно ляхів в місті.
16=23 А.... споглянє.... 17=24 А. 18=27 А. А я... 19=28
А. 20=29 А. 21=30 А. Кульбач..... кульбач..... 22=31
А. Міні..... 23=32 А..... шо..... 24=33 А. Не..... всісті
25=39+40 Б. Оглянесья.... 26=43 А. 27=44 А. 28.=45+46
Б. Ой як візьме
29. Вражих ляхів, як би снопи, по три ряди класти.
30=37 А. Ой оберне Нечай коня.....
31. За ним за ним кровавая, бистра річка тече
32=39 А. Ой оберне Нечай коня... 33=40 А. Не вискочив...
34=47 А. Ударився..... руками
35. Куда гляне, туда гляне, тече кров ріками!
36=47 А. Ударився.... 37=48 А..... прійдеся..... женою.....
38. Ой піткнувся Нечай вінь на малу тичину
39. Пійняв ёго пан Потоцький с коня за чуприну.
40. Ой чи той то хміль, що по дереві в'ється,
41=95+96 Б. Ой чи той..... ляхами.....
42. Ой то то самий хміль, що по дереві в'ється,
43. Ой то сам козак Нечай що з ляхами б'ється...
44=49 А..... скарбовий....
45. Ой в містечку Берістечку стоять на вигоні.
46=51 А..... скарбовий....
47. Ой в містечку Берістечку стоять на залозі;
48=53 А.... тай... 49=54 А. В самім місті.... 50=55 А...
51=56 А... жоні... 52=65 А... годину... 53=66 А. 54=67
А. 55=68 А.

(Лукаш. Малорос. и червоцорус. нар. п'єсни и думы 1836, 109—110).

O.

- 1=1 А. З-за темного ліса, з-за... 2=2 А. 3=5 А... звідсіль...
4=6 А. Свою славу.... під ноги топтати
5. Ой есть в мене козак Шпачок, той дастъ міні знати,
6. Ой той скаже, коли мині треба утікати.
7=7 А..... 8=8 А..... коня у сідельці, держи для слuchaю!
9=11 А.....

10. Держи шаблю ти при боці,—я ворогів чаю!
11=15 А. Сідлай же ти, вірний Шпаче..... 12=16 А. Да
подивись.... 13=17 А..... козак Шпачок.... од.... 14=18 А....
ляхів.... шляхти до одного
15. Козак Нечай, козак Нечай на тее не впугває
16=20 А..... кругляє 17=21 А. Поставив же.....
18. Здалось не було де ляхам до міста пролізти.
19=23 А. 20=24 А. 21=25 А. Подивився..... в віконну....
22. Ходить ляхів чи вже мало у місті по ринку.
23=29 А. 24=30 А. 25=31 А.... коня... полового, 26=32
А. 27=43 А..... стиснув.... 28=44 А. Ой қинулись за ним
ляхи.... 29=45+46 Б. Ой як вдаривсь..... от....
30. І став ляхів, вражих синів, як споники власти.
31=49+50 Б. Повернувся..... от.....
32. То наклав тих вражих ляхів як сіно скіртами.
33=37 А... праве... 34=38 А... синів сучих, крів річкою...
35=39 А..... на ляшську купу, 36=40 А..... виксочив єго
коня із ляшського.....
37. Ой спіткнувся Нечайв кінь на якусь тичину,
38=39 Н. Поймав єго Калиновський....
39. Чи не той хміль, чи не той хміль, що високо въеться?
40=95+96 Б..... ляхами.....
41. Чи не той то хміль, чи не той хміль, що у пиві грає?
42. Чи не той то козак Нечай, що ляхів рубає?
43. Чи не той то хміль, чи не той то хміль, що у пиві кисне?
44. Чи не той то козак Нечай, що ляшен'ків тисне?
45. Не знаете, вражі лахи, чим єго убити?
46. Срібним гуцьком самопала треба зарядити.
47. Не за довгий щось часочок, за малу годину
- 48=66 А. 49=67 А. 50=68 А..... та кидали в.....

(Изъ рукописнаго сборника. А. А. Мартынова).

II.

1. Ой в Краснім при ставі, з зеленого гаю,
2=1 А.... козаки.....

3. Од Красного броду, од Чорної води
4=23+24 А.... сорок.....
5. Ой як же я маю од-туди втікати,
6=4 О. 7=15 А. Сідай, сідай, малий хлопче..... 8=16 А.
9=17 А. 10=18 А. 11=19 А. козак Нечай молодий о.....
12=20 А. Іно.... спиває 13=25 А. Подивився... тай вікном...
14=22 О. Аж там ходят вражій ляхи по..... 15=29 А.....
крикнув.... 16=30 А.
17. Собі вороного, міні полового.
18. Пойдемо до тих ляхів, хоть нас есть не много.
19. Скоро не встиг Нечай козак на коня впасті,
20=34 А..... во дві.... 21=41 О.... хмілезний.... в.... 22=42
О.... чи той.... Нечай козак.... 23=43 О.... хмілезний.... в....
24=44 О.... чи той... Ничай козак.... 25=35 А. Проіхався
Нечай козак.... 26=36 А. Зложив ляхів ой вже.... з коні....
27. Узяв Нечай ляхів класти трома шерегами.
28=51+52 Б. Погляпеся.....
29. Ой узів Ничай козак тогді утікати
30. За ним гонят вражій ляхи, хотят ёго зімати.
31. Гей піткнувся під Нечаем тай кінь на кориню
32. Добрав го ся Калиновський з верха за чуприну
33=49 А. 34=50 А. 35=51 А. 36=47 Н.
37. Гей зобачив козак Нечай свого брата в місті
- 38=56 А. Поклонися..... своїй..... 39=57 А. Mae она тай
нех бере.... 40=58 А..... и..... 41=59 А. 42=60 А.
43. Гей йоно за годинку, за малу хвильку
- 44=66 А. Нечаева головонька точиться.... 45=61 А. Ви....
чи не були.... 46=62 А. 47=63 А. 48=64 А. Бо над.....
(Pauli, piés'ni ludu ruskiego w Galicyi I 143—144).

P.

1=1 А. Ой з під гаю, гаю..... 2=2 А 3=3 А..... Отамани,
4=4 А. Я поставив..... 5=7 А 6=8 А.... свого кониченька
в своїм обичаю! 7=27 А А я.... 8=28 А. 9=3 П 10=24
А.... Ляшків.... 11=33 А.... вспів... сісти 12=39+40 Б.

13. Ой порвався козак Нечай до тугого лука
14. Обернется назад себе—а вже повно трупа.
15. Стрепенеться Нечай козак об поли руками
16=43+44 Б 17=47 А Удариться... об поли.... 18=48 А
19=49 А 20=50 А 21+22=51+52 А
23. Ой де-ж твої, Нечаєньку, сукні блаватаси?
24. Гей посікли, порубали ляхи, в шабельтаси.
25=53 А. 26=54 А 27=55 А 28=56 А Поклонися....
29=57 А... Нехай бере... 30=58 А 31=59 А 32=60 А.
33. Гей ви козаченьки, чи не були в місті.
34=62 А.... невістці. 35=63 А 36=64 А.
37. Ой за малу хвильку, за малу годинку,
38=66 А. Ой скакала....

(Максимов., Укр. нар. п'есни, 1834, 99—110).

С.

- 1=1 А. Ой с під гаю, ой с під гаю.... 2=2 А 3=3 А....
4=4 А я... 5=7 А. Ой ми.... наш.... обезпечаем; 6=8 А....
у сідельці козацькім.. 7=27 А О... молодецький... 8=28 А.
9=3 П.... того броду.... 10=24 А 11=33 А. Ой не вспів же
Нечаєнько.... сісти 12=39+40 Б Оглянувся... 13=13 Р. Ой
кинувся.... лука тугого.
14. Повернувся туда, сюда! наклав трупу много!
15=15 Р. Стрепенувся... 16=43+44 Б. Сюди... туди... крів...
17. Махнув Нечай перед себе правою рукою,
18=48 А.... с жінкою молодою. 19=49 А 20=50 А Поль-
ского... 21=51 А 22=52 А 23=23 Р... да гатласи? 24=24 Р.
Поділили сучий ляхи на....
25. Ой деж твоя стара мати, жінка молодая?
26. Сидять собі дома в Берестечці, тебе виглядає!
27=55 А.... із вас, братці, буде у тім....
28. Покланяйтесь мамі, жінці, скажіть чорні вісті!
28=57 А.... жінка, нехай бере..... 30=58 А..... викупати,
кого треба просить. 31=59 А. 32=60 А. А хотіли Нечаєньку...

33. Хто з вас, милі козаченьки, в Берестечку буде,
34. Отдать поклон мамі й жінці нехай не забуде!
35. Нехай вони хоць і плачутъ, мене не виплачутъ!
36. Надо мною, козаченьком, вже ворони крачутъ!
- 37=47 О. Ось за малий за... 38=66 А. Ой валалялась.... голова...

(Изъ рукописи. сборн. А. А. Мартынова).

Т.

- 1=1 А. Ой з темного лісу, лісу із.... 2=2 А 3=5 А.... звідсіль... 4=4 О 5=9 А 6=10 А 7=7 А 8=8 А. Держи ковя, держи... 9=11 А 10=12, А 11=15 А. Сідлай, сідлай, малий хлопче... 12=16 А... 13=17 А 14=18 А... 15=15 О 16=20 А. Да.... круглає 17=21 А 18=22 А 19=23 А 20=24 А 21=25 А. Подивився.... у нову....
22. Ходить лахів, вражих синів, як курей по ринку.
- 23=29 А. 24=30 А. 25=31 А. 26=32 А. 27=43 А. 28=44 А. 29=45+46 Б. Ой як візьме..... 30=30 О..... ляшків.... 31=50 Б. Повернувся козак Нечай....
32. А поставив вражих ляшків у чотирі лави.
- 33=37 А.... правее. 34=38 А. 35=39 А. 36=40 А. 37=37 О.... на малу 38=38 О.... пан Каневскій.... 39=32 О. 40=95+96 Б. 41—44=41—45. О. 45=46. О.... срібним гуцьком ручницю набити. 46=47 О.... довгій, довгій час.... 47—49=66—68 А.

(Максимович. Укр. Нар. П'есни. 1884 г. II, 97—99.

У.

1. Ой за гори із за крутой орда виступае,
2=2 Д. Ой гукнули славні запорозці.
3. А, чай того тай не гадае, коня не сідає
4=4 Д. Все.... гей та з....
5. Ой одсунув Нечаєнько від ринку кватирку,
6. Гей уже ж лахи, гей уже пани та ходят по ринку.

- 7=12 Д. Гей як гукне.... чуру.... 8=30 А. Гей.... чуро, гей....
9=14 Д. Та.... чуро, підтягай, малий, ізтуга попруги.
10. Гей, ой сподівайся, коню вороненський, на себе потуги.
11=15+16 Г. Гей.... Нечаєнсько.... 12=17+18 Г..... в коня
вороненського.... 13=43 А. Гей як ударе та Нечаєнсько....
14=42 А. Аж не приторкайся, коню вороненський... 15=46
Б. Та недалеко заїхав.... 15=19 Д. Гей... гей.... гей у дві
лаві класти. 16=17=37 А. Гей як спогляне та Нечаєнсько....
18=31 Н. Ой уже ж з ляхів, гей уже ж з панів кріавая...
19=20 Д. Гей як спогляне.... на.... 20=21 Д.... вискоче....
21. Не за великий час, не за великий час, за малу годину.
22=53+54 Г. Покотилася.... голова із гори....
23. Ой нумо ж ми, премиле браття, думати, гадати,
24. Де нам сес тіло Нечаєво біло, де нам ёго й поховати.
25. Гей зійдімось, премиле браття, на високу могилу,
26. Та викопаем, премиле браття, глибокую яму,
27. Та посадім, премиле браття, червону калину,
28. Гей щоб зайшла лицарська слава на всю Україну.

(Харьк. губ. изъ рукопис. сбори. Комарова.)

Ф.

1. Ой у місті Берестечку, а в зеленім гаю
2=2 А.... тікаймо... 3=25 А. Ой погляне.... а в нову кватиру,
4. Наїхало ляшків-панків як чорної хварі
5=31 А. 6=32 А.... а....
7. Тай будемо виїздити з міста головного.»
8=33 А. А не стиг...., в стремені ніжки вкласти, 9=19 Д.
Ой як зачав ляшків-панків.... 10=27+28 Г. Ой погляне....
та.... 11=29+30 Г. Нс.... вороний з ляшецького.... 12=23
+24 Г. А погляне.... а....
13. Через город, через ринок кров річкою тече
14=65 А. Ой.... хвильку 15=39 Н. Спіймав.... Хмілевський
з заду....
16. А шо тепер, козак Нечай, шо тепер думаеш,

17. Шо з панками, що з ляшками війну почиваеш?
- 18=51 А.... козак Нечай, а деж твої....
19. А у лузі при дорозі затягнуті в лози.—
- 20=73+74 Б А.... а деж твої....
21. Запитайся, пан Хмілевський, пані господині....
- 22=65 А. Ой..... хвильку 23=66 А.... пана Хмілевського...

(Подольск. губ. изъ рукопис. сбори. Синицкаго.)

X.

1. Як була война с Поляком, да й Нечай—співають—приїхав до жидівки поїсти....
2. Не вспів та Нечай козак щуки-риби зісти,
3. Як гляне в оконечко-аж уже ляшки в місті.
- 4=29 А. Ой і крикнув Нечай козак.... 5=30 А. 6=13 Д. А під мене.... 7=19+20 Г.... Нечай козак.... впасті 8=21 +22 Г. Почав ляшків, вражих синів.... 9=23+24 Г. Ой повернув та Нечай козак....
10. Тече річка та крівавая, що й конем не втече
- 11=29 П. Ой бросився та.... з містечка.... 12=33+34 Г. За.... та.... та почав з.... 13=35+36 Г. Ой побіг ж та Нечай козак в полі на.... 14=37+38 Г. Та ісхватив.... Нечая ззаду.... 15=40 Н.... це.... тину.... 16=95+96 Б. Чи це той Нечай козак....
17. Годі тобі, хмелю, та по тину виться
- 18=47 Г. Годі тобі, Нечай козак...., із ляшками биться
19. Збіглися козаченъки, стали раду радити,
20. Де єго тіло поховати—похоронити?
21. Похоронили єго тіло у польськім костелі,
22. А сами козаченъки розішлися по своїй господі.

(Народн. Южн. п'есни Метлинского № 10 стр. 404.)

ІІ.

1. С під темного лісу, с-під зеленого гаю,
- 2=2 А.... наші....
3. А Нечай же та Нечаєнко того й не чуває,—

- 4=4 Д. С.... 5=2 Х.... же та Нечаенко.... їсти,
6=3 Х.... та віконечко... лашеньки... 7=12 Д... як крикне....
джуру.... 8=30 А.... джура.... 9=30 А.... джура....
10. А другого та гнідого під мене старого.
11=19+20 Г.... та Нечаenko та.... 12=30 Як.... урагових...
13=24 Д. Ой як гляне..... пліче.
14. А за ним же, за Нечаенком, кріавая річка тіче
15=20 Д. Ой як гляне.... та на правую....
16. Кінь вороний, сам молодий та не вискочить з трупу...
17=21 У.... та за малую....
18. Покотилась Нечаенкова голівка в долину.

(Народ. Южнор. п'єсни А. Метлинского № 10 стр. 404).

Ч.

1. Крикнув козак, крикнув Нечай од гаю до гаю;
2=2 А.... Втікаймо.... 3=15 О..... молод бував.... вповає,
4=20 А. Із панею....
5. Не вспів козак, не вспів Нечай конець стола сісти
6=6 Ц. Подивиться в кватирочку... 7=19+20 Г. Не.. козак,
не вспів Нечай.... 8=22 Г. Як взяв ляшків, як взяв панків...
9. Не вспів козак, не вспів Нечай на коника сісти,
10. Як взяв ляшків, як взяв панків, як капусту, сієти.
11=49+50 Г. Обернувся.... 12=32 Т. Виблав ляшків, ви-
клав панків.... 13=39 А. Оглянувся... 14—40 А... кінь ко-
зацький... 15=37 А. Оглянувся.... 16=10 Х. За ним річка
кріавая, що.....

С. Ороби Лубен. у. Полтав. губ. (Южн. п'єсни А. Метлинского № 10 стр. 407).
Зап. Н. Мельник. (Закревський Стар. Банд. стр. 111).

ІІІ.

- 1=21 А. Ой..... стороженьку 2=22 А.... до кумасі...
3. З-під темного лугу, з зеленого гаю
4. Іде ляхів сорок тисяч: втікаймо, Нечаю!
5. А наш козак, а наш Нечай на те не вповає,
6=20 А.
7. Ой кинувся козак Нечай, одчинив кватирку:

*

8. Стойть ляхів сорок тисяч на широкім ринку.
9. Ой як крикнув козак Нечай па джуру малого:
10. «Сідлай, джуро, сідлай, малый, коня вороного,
А під мене молодого-старого гнідого.
Підтягай, хлопче, підтягай, малий, на туго попруги,
Буде ж бо нам, малий хлопче, велика потуга:
Як став козак, як став Нечай на коня сідати,
15. Став же той кінь вороний тяженько вздихаті.
Як істиснув козак Нечай коня острогами,
Не торкався кінь вороний до землі ногами.
Як кинувся козак Нечай од брами до брами,
Стоять лахи, вражі сини, у чотирі лави.
20. Ой кинувся козак Нечай од башти до башти,
А взяв ляхів, вражих синів, як споники класти,
Ой кинувся козак Нечай на праву руку,
Не вискочить кінь вороний із лядського трупу.
Ой кинувся козак Нечай на правее плече,
25. За ним, за ним бистра річка кривавая тече.
Ой пішов козак, пішов Нечай з покою до сали,
Аж там пани сенатори судицію судят.
Судят пани сенатори кайдани ковати,
Судят пани сенатори в неволю віддати;
30. Судят пани сенатори oddati в неволю,—
Вийшов декрет вичитаний, облитий смолою.
Пішов козак, пішов Нечай із гори в долинку:
Зловив єго пан Потоцький з коня за чупринку.
За малий час, за малий час, за малу годинку
35. Качається Нечаєва головка по ринку.
«Ой нум, брате, ой нум, брате, думати-гадати:
Де б нам сюю Нечаєву головку сковать?
Поховаймо Нечаєвку де церква Варвара,—
Нечай піде по всім світі Нечаєва слава.»

(Изъ рукоп. сборн. Максимовича).

Стихи 26—32 представляютъ прибавку изъ чертъ эпохи гайдамацкой, XVIII в.

ІІІ.

1. Не стій дубе край дороги
2=1 Н. При... 3=18 А. Бо.... тисяч 4=16 Б.
5. Але козак ба й....
6=19 А. На..... вважає,
7. Із кумкою Хільміцкою
8=12 Б..... качає. 9=21 Б..... Нечай козак 10=22 Б. Від бистрої..., 11=23 Б. Бо йде ляшків сорок.... 12=24 Б...
13. Стережися, Нечай козак
14. Від жовтого мосту,
- 15=18 А. Бо.... тисяч
16. Хорошого зросту.
17. Стережися Нечай, козак
18. Від крайнєї брами,
19. Бо йде.... сорок тисяч
- 20=4 Ф. Як....
21. Стережисі, Нечай козак
22. Від крайнєї хати
- 23=18 А. Бо..... тисяч
24. Хотят тебе взяти.
 $25+26=19$ А. Козак й але.... На.... вважає, $27+28=20$ А.
Із кумкою Хільміцкою качає. $29+30=25$ А. Подивиси...
31. А вже ляшки походжують
32. То по єго ринку.
- $33+34=47$ А. Ударивши.... У стіл головою
35. Кумко ж моя Хільміцкая,
36. Пропав я с тобою!
- $37+38=43$ А. Ударився.... руками
39. Діти мої кумчинії
40. Пропав же з вами!
41. А як крикну та як свисну
42. Та на джуру свого
 $43+44=30$ А. джуро..... $45+46=13$ Д. А під... під козака старого гнідого. $47=19$ Г. Ой не постиг... $48=20$ Г... сясти

- 49=21 Г. Й а взяв лашків, сучіх синів, 50=22 Г. 51+52=39 А. Подивився Нечай козак 53+54=40 А. Не вібриде мій коничок 55=23 Г. Подивився 56=24 Г. Та.... 57=25 Г. За.... ляцка кровце 58=26 Г....
59. Ой узяли вражі ляхи
60. Джуро притомляти,
61. Взевси джурі маленькому
62. Коник потикати.
63. Взели джуро маленького
64. Цюркою крутити:
65. Скажи, скажи, джуро малий,
66. Чим Нечая вбити?
67. Шани мої вельможнії,
68. Нічим ёго не вбъете,
69. Тілько кулев срібненькою
70. Під лівое плече.
71. Пустилися вражі ляхи
72. Гудзики вривати,
73. На Нечая, на козака
74. Куленську зливати.
75. Ой не постиг пан Подольский
76. С панівки палити,
77. А взев козак ба й Ничай
78. Головку хилити.
79=31 Г. Ой кинувся козак....
80. Долі дорожинов,
81. Вікрутився пан Подольский
82=38 Г. Імив за...
 $83+84=41$ О. Ой чи сесе хмелевина, Що... $84+86=42$ О Той чи сесе..... лашки..... $87+88=43$ О. Ой чи сесе хмелевина Тай що в... $89+90=44$ О. Ой чи сесе... на лашків.. $91+92=47$ О. За маленьку минуточку,... $93+94=60$ А. Валялася....
95. Як тота пані матка
96. По горі лиліла,

97. За маленьку минуточку

98. Головка злетіла.

(Коломійск. Подгорье Вильхивци, М. Бучинський).

Э.

1. Ой гаю мій, каже, гаю—

2. Зелений розмаю,

3+3=3 Д.. два козаки:... 5+6=12 А Нечай козак молодень-
кий... вважає; 7=11 Б.... солодкою 8=12 Б... качає,

9. Подивився Нечай козак

10. Очима в кватирю,

11=24 А. А вже.... тисяч

12. Сходить на долину.

13. Подивився Нечай козак

14. У вікно очима,

15=24 А. Ой вже.... тисяч

16. Відай я загодину.

17+18=29 А.... Крикнув Нечай козак на джурила свого:

19. Сідлай, сідлай, мій джурило,

20. Кониченъка мого.

21. Сідлай, сідлай міні мого,

22=34 Б. Собі.... 23=21 А. Бо вже.... тисяч

24. То вже їх много!

25=19 Г. Ой не устиг Нечай козак 26=20 Г.... впасти,

27=21 Г. А узяв він враги-ляхи 28=22 Г. У спіпочки....

29. Ой бо троха погодивши

30=37 Р. А... фільку, 31+32=66 А. Качаєсі Потоцького....

33. Ой чи в лісі ба й каже хміль,

34. Що по прутю весі,

35=95 Б.... Нечай козак 36=96 Б.... бесі?

37. Ой у полі, ба й каже, хміль

38. Що по меду грає

39+40=42 О.... Нечай козак,... Ляшків....

(Станисл. окр. подгорье записалъ Мелитонъ Бучинский).

Ю.

- 1+2=1 Ц. Із.... з.... 3+4=2 А. Ох гукнули.... Тікаймо....
5. Ох як же ж ми, панове молодці,
6. Будем утікати.
7+8=4 О.
9. Є у мене хлопець Шпак,
10. То мій вірний козак,
11. Він дасть міні в пору....
12=10 А... 13=9 Ж 14=10 Ж 15+16=8 А. Держи, держи...
По свому.. 17+18=15 О... те не вважає 19+20=20 А.. кружлає
21+22=25 А: Ох як глянув.... В ясну....
23. А вже ж ляшків, а вже панків
24. Як орлів на ринку.
25+26=23 А. Ох як глянув... на синій...
27+28=24 А. А вже ж ляшків.... 29+30=29 А. Ох як
гукнув... малий.. 31=25 Ж 32=26 Ж 33+34=31 А. Мені...
35. Та заженем вражих ляшків
36. Аж до Полонного
37+38=33 А. Не поспів ж.... впасті. 30+40=19 Д. Як
став ляшків, як став панків. як... 41+42=9 Ч. Не поспів же
козак.... 43+44=10 Ч.... став.... став 45+46=37 А. Огля-
неться.... 47+48=31 Н..... молоденьким кров річками.....
49+50=39 А. Оглянеться... 51=29 Г. Не козацький 52=30 Г'
53=31 Г ох пішов же....
54. Із тиха по ринку
55=37 Г.... Черницький
56 Піймав за чупринку.
57. Уже ж тепер вражі ляшки
58. Слави доказали,
59. Що вже мене Нечасенька
60. У руки піймали.
61+62=45 О.... ляшкі.... хлопця.... 63+64=45 Т... гудзом
освященим рушницею...

(М. Крути, Балтского уезда, изъ сб. Сѣницкаго).

Я.

1=1 Д. Ой за лісу лісу, з за темного... 2=2 А.... Тікаймо....
3=5 А.... я буду.... 4=4 О. Славу свою.... 5=9 А. Єсть у....
6=10 А. Отой... подасть.... 7=7 А. 8=8 А. Держи, держи...
9=15 А...., сідлай малий хлопче.... 10=16 А.... виїди....
11=17 А. Ой приїхав.... з під.... 12=18 А. Аже йде....
13=15 О.... те не вважає 14=20 А. Із.... 15=21 А. Ой....
16=22 А.... їсти. 17=25 А. Ой виглянув.... у нову... 18=22
Т. Шатаїться вражих ляшків,... 19=29 А... крикнув... 20=30
А.... сідлай мерщій 21=31 А. 22=32 А.... всіх.... 23=49+
50. Б. Як візьме.... од.... 24=32 Т. Та й.... 25=37 А.... ліве....
26=38 А.... ж.... панків.... річками.... 27=39 А. правую....
28=40 А. 29=45 О. 30=45 Т. 31=47 О.... довгий час,...
32=66 А. 33=67 А. 34=68 А.... кусочку....

(Записано въ Києвѣ отъ лирника).

Ө.

1=1 Щ. З-за...., з зеленого... 2=2 А. гукнули... втікаймо...
3=5+6 Ю... ми козаченки. 4=4 О. 5=9+10 Ю есть... 6=10
А. Він дастъ мені в пору... 7=23 А... як гланув... та на... 8=24
А. А вже ляшків.... 9=15 О... те не вважає 10=4 Д. С... 11=25
А. Ой як гляне... у ясну... 12=23+24 Ю. 13=29 А.. крикнув...
14=25+26 Ж.... малий.... 15=31 А. Мені... 16=35+36 Ю.
17+18=9 Ч. Та... впости 19=39 Ю. 20=22 Г... споника...
21+22=9 Ч. 23+24=10 Ч.... став.... став.... 25=54 Ю. Ой
поїхав козак Нечай.... 26=55+56 Ю. За ним, за ним пан...
(Киевъ, отъ лирника.)

а.

1=1 Ж. з.... лугу 2=2 Ж. з.... 3+4=2 А. Утікаймо....
5+6=19 А. А козак... гуляє, Ні віще....
7. Зайшов собі в дім багацькій
8=12 Б.

9. Є у мене Шпачок
10. Маленький козачок
 $11+12=10$ А. Той.... дасть... $13=9$ Ж. $14=10$ Ж.
15. Тримай коня в наряді
16. Для сего слушаю
17. А козак Нечай гуляє
18. На то неуважає
 $19+20=20$ А. С..... кружляє. $21+22=25$ А. Подивився.....
в віконце $23+24=23$ Ю.... там...., там.... $25=24$ Ю. собак....
 $26+27=29$ А.
27. Крикнув....
 $28+29=30$ А.
30. І подтягай попружники
31. На ляшка жадного.
 $33+34=33$ А. Не вспів.... впости.... $35+36+37=30$ О. А
взяв ляшків.... синків в три лави... $38+39=9$ Ч. козак Нечай....
 $40+41=10$ Ч. А...., вражих синків,... $42+43=39$ А.... у....
 $44=41$ В.... вискочив. $45=42$ В.... ляхського.... $46+47=45$
О... знали.... Нечая.... $48+49=45$ Т. Було ім.... $50=35$ Г.
Повернувся.... $51=36$ Г. $52=53$ Г. Покотилася.... $53=54$ Г.
С гори та в....

(Литинський у. Подольск. губ. Зап. М. Симашкевичъ.)

б.

- $1=1$ З... да із за крутогір $2=2$ З. $3=3$ Ж... як.... славні....
 $4=5$ З. $5=6+7$ З. $6=8$ З. Не.... не.... $7=9$ З. Ой, він....
 $8=12$ Ж. $9=11$ З.... да... $10=12$ З. На...
11. Ой як гляне у єго болоночку,
 $12=14$ З.
13. Ой як тупне да пан Нечасенко
14. Да об скам'ю ногою:
15. Ой тепер міні за всіх одвічати
16. А своєю головою
 $17=15$ З... крикне... $18=16$ З Да... хлопця... $19+20=30$ А.

Ой.. , да... 21=20+21 З. Да... хлопче, да... 22=22 З. Да.. стугенька 23=23 З.... мині було... 24=24 З Із... легенько. 25=25 З. 26=26 З.

27. Ой узяв ляхів, да й узяв панів
28=28 З. На 29=29 З. 30=20 Г.

31. Ой узяв ляхів, да узяв панів
32=22 Г. 33=33 З. 34=38 З.... правее.... 35=39 З. Ой позад... 36=40 З. Кровавая... 37=33 З. 38=34 З. Да.. лівую... 39=41 В. Ой... єго... 40=42 В.... людського.... 41=41 З.... 42=42 З. 43=43+44 З. Ой стали.... 44=45 З. 45=46 З. 46=47 З. 47=48 З. Ой що... а... 48=49 З.

(Изъ рукописнаго сборн. Новицкого и Чубинскаго).

6.

1. Ой у лузі, лузі, зеленому гаю,
2=2 А. Там..... тікаймо....

3. Ой як мені з гаю, з гаю утікати
4=4 О. Славу свою... 5=9+10 А. Єсть... 6=10 А... дастъ...
як з гаю тікати 7=9+10 Ж.

8. Держи лучок і стріл пучок для свого звичаю.
9=15 О. На те козак, на те.... 10=20 А. А... 11=23 А...
у новую браму 12=24 А. Стоїть лашків... хорошого вбраня
13=15 О. На те козак; на те.... 14=4 Д. 15=5+6 Г.....
погляне.... у.... кватирку.

16. Шатаются вражі ляхи, як мухи по ринку
17=30 А. 18=14 Г. А під мене молодого... 19=19+2 О. Г.
Не..... козак, не вспів Нечай..... 20=31 З. Лашків, вражих
синків.... 21=9 Ч. 22=10 Ч.... вражих синків.... 23=37 А.
Ой погляне.... 24=31 Н....nim та Нечаем, річка крові....
25=54 Ю. Іде козак, іде Нечай.... 26=37+30 Г. за.... Потоцький з заду.... 27=39+40 Г. А.... хміль, хміль, тичку....
28=95+96 Г. А... 29=17 Х... тичині... 30=18 Х... козак із..
31=52 Г. Ой погляне малий хлопець у....

32. Аж голова Нечаева котиться по ринку.

(Изъ рукописнаго сборника Чубинскаго и Новицкаго).

т.

1=1 Ф. 2=49 В. Ой там козак, ой там Нечай... 3=3 Ф.
4=4 Ф. 5=30 А. 6=17 П.... а.... буланого 7=7 Ф. 8=8
Ф... встиг козак Нечай... 9=9 Ф. 10=27+28 Г. А погляне...
а... ліву... 11=29+30 Г. Не.... буланий.... 12=23+24 Г. А
погляне.... а... праве... 13=13 Ф... річками... 14=64 А. Ой...
хвильку; 15=15 Ф. 16=16 Ф.... що.... а... 17=17 Ф... ляш-
ками.... панками..... 18=51 А.... козак Нечай, а деж твої
19=19 Ф. 20=73+74 Б.. деж.... деж твої... 21=21 Ф.
22. Ой за час за годинку, ой за час за годинку
23=66 А.... пана Хмілевского...

(Въ Калюсикѣ, Ушицкаго уѣзда, Под. губ. Изъ рукописнаго сбор. Сѣницкаго).

д.

1. Ой виходило сорок тисяч ляха:
2. Бережись, Нечай! А пан Нечаенко
3=7+8 З. 4=4 Д. 5=5 Е. Ой як... він та... на 6=6 Е...
Хмельніцкого... 7=11+12 З. Не... та... столиком
8. Як дала єму та молодому стороженька звісти.
9=5 У. Ой як... та пан... новую...
10. Аж ляшеньки, преуражі сини, як шашки по ринку.
11=12 Д... як... пан... хлопка... 12=19 З. Ой сідлай, хлопку...
13. Та підвязуй, хлопку, та попругу стуга
14=15 Д. Бо буде на нас та.... 15=25+26 З 16=10 Ч....
став..., преуражих синів, на дрібен мак.... 17=29+30 З....
спасті. 18=19 Д. Став ляшків, преуражих синів....
19. Ой поїхав та пан Нечаенко на Саву могилу
20=53+54 Г. Покотилася єго... у яру...

(Изъ рукописнаго сборника Чубинскаго и Новицкаго).

е.

1=25 А. Ой заглянув... на двір у.... 2=26 А. А аж там
ляшків, аж там панків... 3=12 Д... же козак Нечай... цюру
своєго. 4=23 Д... цюро... мого, а собі другого! 5=29+30 З...

козак Нечай... 6=30 О. Ой... ляшків, ой став панків... сно-
попъки .. 7=47 А. Ударився... полам руками, 8=51+52 Б.
Оглянеться назад.. річками. 9=53+54 Б.. споткнувшся.. хмель...
10=55+56 Б. Ловить... зверху... 11=37 Р. 12=66 А.... в
долинку 13=93+94 Б. Ой деж то... хміль, хміль... тиках...
14=95+96 Б. Деж то той...

(Изъ рукописи. сборн. Чубинского и Новицкаго).

жс.

1. Ой з-за гори з-за крутой, з-за темного ліску
2. Виступало сорок тисяч козацького війська.
3. Молод козак Нечаенко та й не подумае:
4. Із кумою Любуссю мед-вино кружас.
- 5=21 А. Бо.... три сторожі.... 6=22 А.
7. Не вспів козак Нечаенко за скамейку сісти,
8. Як погляне в кватироньку, а вже лахи в місті.
- 9=15 А.
10. Та підтягуй з сіделечка ремінь під острога.
11. Як поїхав Нечаенко від дому до дому,—
12. Начав валять вражих лахів з коней як солому.
13. Проїхався Нечаенко від башти до башти,—
14. Гей став лахів, вражих синів, як снопики класти.
15. Повернувшись Нечаенко на правее плече,—
16. А вже з лаха, прескурвого сина, кров річкою тече.
- 17—18=39—40 А. 19—20=29—30 П. 21=43 А. 22=44
А.... вражі лахи....
23. Ой спіткнувшся Нечай в кінь на малу кориню,
24. Піймав ёго Калиновський з коня за чуприну.
- 25=47 А.
26. Нещастная моя доле, пропав я з тобою!
- 27=55 А. 28=56 А..... матусенці..... 29—30=57—58 А.
- 31—32=63—64 А.
33. Не за час, не за час, за малу годинку
34. Покотилася Нечаенка голова з затилку.

35. Стали, стали козаченки думати гадати:
36. Де козака Нечаенка голову сковати.
37. Поховаймо, пани братці, в церкві у Варвари—
38. Зажив, зажив Нечаенко козацької слави.

(Запис, въ Ахтырск. у. отъ Щеголева. Рук. сб. Максимовича)

3.

1. З-під темного лугу, з-під темного гаю,
2=2 А... втікаймо... 3=5 III. 4=20 А.
5. Не б'йтесь, хлонці, славні запорозці:
6. Поставили стороженьку край доріженки в боці.
7. Од нашої стороженьки ні слуху, ні вісти,
8. Ой погляне козак Нечай, аж ляшенки в місті,
9=15 А.
10. А під мене козаченка того буланого.
11=7 И. 12=10 И. А взяв... а взяв панів... 13=37+38 Ж.
14. Поклав лашків, поклав панів у чотирі лави.
15—18=23—30 Г.
19. Переїхав козак Нечай од шинку до шинку,
20. Ой випустив із кишени білу хустинку.
21. Ой спіткнувся кінь вороний на малу тичину
22=23 ж Зловив...
23. Ото ж тобі, Нечаенку, за час, за годинку
24. Качається Нечаєва головка по ринку.

(Максимовичъ, рукоп. сб.).

Множество вариантовъ въ пѣсни о Нечай свидѣтельствуетъ о популярности этого лица. Данило Нечай, полковникъ брацлавскій, былъ однимъ изъ сторонниковъ народныхъ массъ на Украинѣ и одною изъ жертвъ шляхетскихъ притязаній въ рѣшительный для народа моментъ козацкаго движенія при Хмельницкомъ. Послѣ Збаражской побѣды козаковъ надъ польскими войсками заключенъ былъ договоръ въ

Зборовъ (1649), по которому права козаковъ были гарантированы, число козаковъ было определено 40.000, мѣстомъ для нихъ назначены воеводства Черниговское, Киевское и Брацлавское. Все же осталное населеніе,—посполѣство даже въ упомянутыхъ воеводствахъ—должно было возвратиться въ подданство старостамъ (въ королевскихъ имѣніяхъ) и панамъ (въ частныхъ). Реестръ козацкій былъ оконченъ къ новому 1650 году,—и Хмельницкій поручилъ явить его въ гродскую книгу киевскую именно Данилу Нечайю. Реестръ этотъ возбудилъ негодованіе народа, не вошедшаго въ него. Посполитые упрекали Хмельницкаго въ измѣнѣ ихъ интересамъ и угрожали, что выберутъ другаго гетмана. «Найшаче же,—говорить Грабянка,—Забужане и Поднѣстрыне о семъ роптаху; имъ же предводителемъ о томъ Нечай баше. Устрашишеся Хмельницкій отъ народа сіе слышавъ и убося, да не яко изверженъ чести гетманской будетъ, остави написовати козаки, но даде имъ свободу, хто хочетъ козакомъ быти, да будетъ.» (Лѣтопись, 1854, 93) Гетманъ Польный Калиновскій, который самъ владѣлъ имѣніями въ районѣ, отведенномъ козакамъ, въ виду такого настроенія послѣдн资料, рѣшился ввести, вопреки 6-й статьѣ Зборовскаго договора, польскія войска въ Украину, о чёмъ издалъ универсаль,—«приказывая послѣдству, чтобы каждый, оставивъ бунты, спокойно сидѣлъ дома.... чтобы крестьяне были послушны своимъ панамъ, козаки же были вѣрными подданными королевской милости.» Нечай же съ своей стороны выдалъ универсаль къ послѣдству и двинулся за предѣлы козацкой Украины, на встрѣчу Калиновскому, къ Бару, черезъ лѣсную полосу,—около Тульчина,—называемую и теперь Чорнымъ лѣсомъ (ср. въ пѣснѣ—съ підъ чорного гаю.) Узнавъ о быстромъ наступленіи Калиновскаго и не желая встрѣтиться съ нимъ въ лѣсу (ср. въ вар.), Нечай отступилъ къ Красному (теперь мѣстечко Ямпольскаго уѣзда),—гдѣ поджидалъ большого ополченія крестьянскаго и между тѣмъ безопасно проводилъ масляницу,—полагаясь на сторожевой отрядъ подъ начальствомъ сотника Шпа-

ченка, стоявшій въ Ворошиловкѣ на р. Бугѣ. Отрядъ же этотъ былъ захваченъ Калиновскимъ и истребленъ до послѣдней души. Калиновскій ночью напалъ на Красное, перебилъ въ воротахъ пьяную стражу и вошелъ въ городъ.—Ближайшій къ событию польскій анналистъ Коховскій говоритъ весьма сходно съ словами пѣсни: «случилось такъ, что нѣкоторые изъ жителей Краснаго, угадывая по гулу земли и сильному лаю собакъ на предмѣстяхъ, приближеніе войска,—предупреждали полковника обѣ опасности, но онъ, думая, что это или возвращается патруль, или идутъ свои, которыхъ онъ ждалъ, не обращалъ вниманія на предостереженія.... Услышавъ крикъ на улицѣ, Нечай вышелъ изъ за стола,—сѣлъ на коня охлябь и бросился въ битву вмѣстѣ съ пировавшими съ нимъ товарищами.» (Annal., I, 224) Онъ успѣлъ было привести въ смущеніе нападающихъ, и почти вытѣснилъ ихъ изъ замка, но съ другой стороны въ городъ ворвался отрядъ брацлавской шляхты,—зажегъ дома и напалъ на козаковъ сзади. «Нечай съ братомъ своимъ, отчаянно сражаясь, погибъ;—раненаго и уклонившагося среди козаковъ хотѣлъ его схватить Доброцѣскій, и когда Нечай еще оборонялся, убилъ его выстрѣломъ изъ мушкета,—и за тѣмъ шляхта, выгнанная изъ брацлавскаго воеводства, порубила его какъ лишителя ихъ имѣній (jako wydzierze fortun onych) (Pamiętn. Wojcickiego, II, 154.) Козаки унесли останки Нечая въ замокъ, гдѣ еще одбивались три дня, наконецъ были истреблены, при чемъ поляки, заставь въ церкви трупъ Нечая и священниковъ, побили послѣднихъ и, наругавшись надъ трупомъ Нечая, сожгли все мѣстечко. (Kochowski, ibid. 225, Костомар. Богд. Хм., II, 290).

Не много спустя Калиновскій писалъ къ Хмельницкому, что «разбитіе Нечая не должно считаться началомъ войны, что Нечай—своевольный бунтовщикъ, началь воину безъ позволенія своего гетмана; Калиновскій припоминалъ, что Нечай еще прежде былъ непослушенъ Хмельницкому и поднималъ хлоповъ противъ пановъ.» (Костом., Богданъ Хмельницкій, II, 291).

Мѣстность событія названа вѣрно въ двухъ изъ нашихъ варьянтовъ: Б. и П; въ другихъ она называется различно: Паволочъ, Берестечко.

Въ одномъ изъ варьянтовъ, С, Берестечко названо какъ мѣсто жительства семьи Нечая.

Полонное названо въ вар. Ю, какъ мѣсто, куда Нечай предполагаетъ загнать лаховъ; Полонное—не далеко отъ р. Случи, которая была границею Киевскаго воеводства, т. е. предѣломъ мѣстности, куда, по Зборовскому договору, не должны были вступать польскія войска.

Шпакъ, Шпачокъ—вышеупомянутый сотникъ Шпаченко. Имя лица, убившаго Нечая, ни въ одномъ варянтѣ не названо согласно съ письменными источниками. Чаще всего его называютъ Потоцкимъ,—что частью объясняется тѣмъ, что Потоцкій, Великій Коронный гетманъ, былъ главою войска, которое дѣйствовало въ Подольї въ то время. Въ вар. О, П, ж з она называется Калиновскимъ, въ вар. Т, Канѣвскимъ, (позднѣйшая вставка имени очень известнаго народу по пѣснѣ о Бондарівѣ Николаѣ Потоцкаго, старости Каневскаго, во 2-й половинѣ XVIII в.) два раза упомянутъ Чарнецкій (Ю, Ѹ),—вѣроятно, въ память того Чарнецкаго, воеводы Русскаго, который четырнадцать лѣтъ спустя опустошилъ Украину,—и нѣсколько разъ называются совершенно случайныя имена: Подольскій, Борейко, Хмѣлевскій, Зборовскій.

Мы не знаемъ,—почему кума, съ которой пьеть Нечай, называется Хмельницкою.

Симпатичность для народа личности Нечая была причиною, почему въ нѣкоторыхъ варянтахъ (Д, З, И, К, Щ). голову его хоронятъ около св. Варвары въ Киевѣ.—Въ вар. У тѣло Нечая хоронятъ, сообразно эпическому пріему, на могилѣ подъ калиною, въ вар. I очи Нечая прикрываются тоже по эпическому пріему чорною китайкою,—при чемъ пѣсня полагаетъ, что Нечай былъ посаженъ на колѣ.

Вар. Т, Щ и Ю представляютъ Нечая *характерникомъ*, котораго нельзя убить простою пулею.

13.

И В А Н Ъ В О Г У Н Ъ.

1650.

(Отрывокъ изъ думы).

Як у Вілници, на граници,
Над Бугом рікою
Там стояв Іване Богуне Каленицький,
Обителю Комлицький,
Із ляхами, із мостивими папами,
Чотирі неділі в запорі,
Казав би, як у тяжкій, великій неволі.
Од своїх рукъ листи писав,
До гетьмана Хмельницького посылав:
«Пане гетьмане Хмельницький,
Батю Зинову Чигиринський,
Помочі-порятунку дай....»

(Зап. П. Кулишъ отъ кобзаря Андрея Шута въ м. Александровкѣ Сосницкаго у. Черн. губ. Народн. Южнорус. пѣсни Метлинскаго. № 11-й стр. 407).

Послѣ убіенія Нечая, войско Потоцкаго двинулось къ Винницѣ, гдѣ сидѣлъ полковникъ козацкій Иванъ Богунъ, популярный вслѣдствіе его преданности народному дѣлу, а также черезъ стойкость и военную находчивость. Богунъ укрѣпилъ городъ, замокъ и монастырь, и оборонялся, отступая въ случаѣ надобности въ эти укрѣпленія. Тогда между прочимъ Богунъ обманулъ поляковъ, обрубивъ старый ледъ на Бугѣ и прикрывъ новый соломою; много поляковъ, погнавшись за козаками, потонуло. Богунъ защищался долго, ожидая помощи отъ Хмельницкаго. Чтобы затянуть время, онъ вступилъ въ переговоры съ поляками,—и тѣмъ часомъ ночью сдѣлалъ вылазку, во время которой самъ былъ загнанъ

въ вышеупомянутую прорубь, но успѣлъ выскочить. Наконецъ пришелъ уманскій полѣтъ, а также хлопы стали подниматься,—получилось извѣстіе, что идетъ Хмельницкій со всѣмъ войскомъ. Поляки бѣжали отъ Винницы въ такомъ безпорядкѣ, что бросили лагерь, добычу; собственные ихъ слуги разграбили обозъ.—Grondski, Historia belli cosacco-polonici, 131—132. Kochowski I. 227, Pam. Woicick. II, 157. Tward. II, 14.—Нашъ отрывокъ представляетьъ, очевидно, начало думы объ этой интересной подробностями оборонѣ Винницы. Полкъ Винницкій назывался также и Кальницкій. Слова «обителю Комлицькій» должно быть, искаженіе: вм. «в обителі Комлицькій.» Богунъ, какъ сказано выше, укрѣплялъ монастырь Винницкій; почему эта «обитель» названа въ пѣснѣ—Комлицькою, мы впрочемъ не знаемъ.

14.

ПОХОДЪ ВЪ МОЛДАВІЮ.

1650.

A.

1. Як із пизу із Дністра тихий вітер повіває,
Бог святий знає, Бог святий і відає,
Що Хмельницький думає-гадає.
Тоді-ж то не могли знати ні сотники, ні полковники,
5. Ні джури козацький,
 Ні мужі громадський,
Що наш пан гетьман Хмельницький,
Батю Зипов Богдану Чигиринський,
У городі Чигрині задумав вже й загадав:
10. Дванадцять пар пушок впередъ себе одіслав,
 А ще сам з города Чигрина рушав;
 За ним козаки йдуть,
 Яко ярая пчола гудуть;
Котрий козакъ не міє в себе шаблі булатної,

*

15. Пишалі семицьядні,
Той козак кій на плечі забірає,
За гетьманом Хмельницьким у в'охотне військо поспішає.
Оттогді-ж то, як до річки Дністра прибував,
На три часті козаків нереправляв,
20. А ще до города Сороки прибував,
Під городом Сорокою шанці копав,
У шанцях куренем стояв;
А ще од своїх рук листи писав,
До Василя Молдавського посылав,
25. А в листах приписував:
«Ей Василию Молдавський,
Господарю Волоській!
- Що тепер будеш думати й гадати:
Чи будеш зо мною биться?
30. Чи мириться?
Чи города свої Волоські уступати?
Чи червінцями полуимски сповняти?
Чи будеш гетьмана Хмельницького благати?...»
Тогді-ж Василий Молдавський,
35. Господар Волоський,
Листи читає,
Назад одсилає,
А в листах приписує:
«Шане гетьмане Хмельницький,
40. Батьку Зінов Богдану Чигринський!
Не буду я з тобою ні биться,
Ні мириться,
Ні городів тобі своїх Волоських уступати,
Ні червінцами полуимсків сповняти:
45. Не луччє-б тобі покориться меншому,
Ненужли мині тобі старшому?»
Оттогді-ж то Хмельницький, як сії слова зачував,
Так він сам на доброго коня сідав,
Коло города Сороки поїжджав,

50. На город Сороку, посыдав, доцілівши він
Ліце стиха словами промовляв:
«Ей, городе, городе Сороке!»
Ще ти моїм козакам дітям не заполохай,—
Буду я тебе доставати, і від тебе!
55. Буду я з тебе великих скарбів мати,
Свою голову наповнити, а твою від
По битому таредю да цієядь жаловання давати.»
Оттогді-то Хмельницький як, похвалившись,
Так гаразд, добро й учинив:
60. Город Сороку у неділю рано, анадобідде, взде,
На ринку обід пообідав, а потім
К півдній годині до города Січави припав,
Город Січаву огнем запалив
І мечем іскріндрював.
65. Оттогді-то іній січавці гетьмана Хмельницького у вічі
не видали;
Усі до города Яси пристікали, що ж відомо
До Василя Молдавського істиха словами промовляли:
«Ей, Василю Молдавському!
70. Господарю наш! Волоському!
Чи будеш за нас одностайніє стояти?
Будем тобі поклонувати; а ти відповідай!
Коли-ж ти не будеш за нас одностайніє стояти,
Будем іншому чану кровлю вже поклонувати!
75. Оттоді-то Василь Молдавський, про усіх
Господаръ Волоській, про усіх
Пару коней у колясу заіздав,
До города Хотині одїїздив,
У Хвилецького копитана станцію стояв,
80. Тогді-ж-то од своїх рук листи писав,
До Івана Потоцького, крохя Польського, просидах:
«Ей, Івану Потоцькому!»
Кролю Польському!
Ти ж бо то на славій Україні цієї, гулаєш,

85. А об моїй ти пригоді нічого не знаєш;
Що-ж то в вас гетьман Хмельницький Русин
Всю мою землю Волоську обрушив,
Все мое поле коп'єм ізорав,
Усім моїм Волохам, як галкам,
90. З пліч головки познімав,
Де були в полі стежки, дорожки,
Волоськими головками повимощував;
Де були в полі глибокі долини,
Волоською кров'ю повиповнював.»
95. Оттогді-то Івану Потоцький,
Кролю Польський,
Листи читає,
Назад одсилає,
А в листах приписує:
100. «Ей Василю Молдавський,
Господарю Волоський!
Коли-ж ти хотів на своїй україні проживати,
Було тобі Хмельницького у вічній часі не займати;
Бо дався мині гетьман Хмельницький гаразд добре знати:
105. У першій войні
На Жовтій Воді
П'ятнадцять моїх лицарів стрічав,—
Не великий їм одвіт оддав:
Всім, як галкам, с пліч головки поздіймав;
110. Трох синів моїх живцем узяв,
Турському салтану в подарунку одіслав;
Мене, Івана Потоцького,
Кроля Польского,
115. Три дні на прикові край пушки держав,
А ні пить мині, ні їсти не дав.
To дався мені гетьман Хмельницький гаразд добре знати,
Буду ёго во вік вічний пам'ятати!»
Оттогді-то Хмельницький номер,
А слава ёго козацька не вмре, не поляже.

120. Теперешнєго часу, Господи, утверди і подержи
Люду царьского,
І всім слушащим,
І всім православним християнам

Сёму домодержавцю,
125. Хазаїну й хоziйцi,
Подай, Боже, па многа літа!

(М. Александровка, Сосницк. у. черн. г. отъ А. Шута. Метлинск.
Нар. южнор. пѣсни 1854, 391—395.)

Б.

Із низу Дніпра тихий вітер віє, повіває;
Військо козацьке в поход виступає:

Тілько Бог Святий знає,
Що Хмельницький думає, гадає!
Об тім не знали ні сотники,
Ні отамани курінні, ні полковники:
Тілько Бог Святий знає,
Що Хмельницький думає, гадає!....
Як до Дністра прибували,
Через три перевози переправу мали;
Сам Хмельницький наперед-всіх рушав,
До Хотії прибував, у старшого копитана на кварті став,

До Василя Молдавського листи посылав, словами промовляв:

«Що ти зо мною будеш гадати—
Чи будеш биться,
Чи будеш мириться;
Чи на примирье будеш приймати,
Чи славної Волошини половину оддавати?»—
То Василий Молдавський тес зачував,
До Потоцького листи посылав, словами промовляв:
«Гетьмане Потоцький,
Що в тебе розум жіноцький!

Ти за дорогими напитками, бенкетами угаєш—
Чом ти Хмельницького не еднаєш?
Вже почав він землю кіньскими копитами орати,
Кровью Молдавською поливати!»
Тоді лахи із города із Сочави утікали,
Василю Молдавському знати давали,
То Василій Молдавський до Яс прибуває,
Словами промовляє:
«Ой ви Яси мої, Яси!
Були есте барзо красні,
Да вже не будсте такі,
Як прийдуть козаки!»

То пан Хмельницький добре учинив: Полщу засмутив,
Волощину побідив, Гетьманщину звеселив.

В той час була честь, слава,
Військова справа!
Сама себе на сміх не давала,
Неприятеля під поги топтала.

(Макс., Укр. нар. п'єsn., 1834, 40--42).

B.

- 1=7 А... зтиха... 2=2 А. 3=7 А. Як наш... 4=9 А.
5=10 А... одсилає 6=11 А... рушає
7. А ще зтиха на козаків словами промовляє:
8. «Козаки ви молодій, ідіть же ви, родній!
9. Прошу я вас, добре дбайте,—
10. Да в охотное войсько поспішайтє!»
11=14 А... ні саблі будатної
12. Ні пистоля семи-п'ятного
13=16 А. 14=17 А.
15. Гетьман Хмельницький до річки Дністра прибував,
16=19 А. 17=20 А.
18. Пуд городом куренем стояв,
19=23 А. 20=24 А; 21=26 А.

22. Господирь Волоський!
23. Чи можеш ли мині
24. Полумиски червонцями ісполняти
25. А ѹ мене, пана Хмельницького благати?•
26=30=34 А—39 А.
31. «Нейлегше тобі покориться мині—меньшому,
32. Нежели мині—старшому.*
33. Гетьман Хмельницький як сес зачував,—
34. Город Сороки до обіда взяв,
35=61 А.
36. У полудня години=62 А.... приїджав,
37=63 А. 38=64 А.
39. Інії Січавці всі непишні бивали,
40. До города Осіхва утікали,
41. Неред Василием па колінця впадали:
42=69 А. 43=70 А. Господирь...
44. «Єжели будеш за нами голдовати,
45. Так і будем і ми за тобою стояти;
46. А не будеш за нами голдовати,—
47. Так будем за іним королем стояти.»
48. Василій Молдавський од своїх рук=80 А.
49=81 А. 50=82 А. 51=83 А. 52.... на своїй=84 А.
53=85 А.
54. Игдесе увязвсь таکой-то русин,
55. Що всю=87 А... порушив,
56=93 А. 57=94 А. 58=91 А. 59=92 А. 60—63=95
А—101 А.... Господирь...
64. «Було тобі на твоїй Україні
65. Тихо проживати,
66. А гетьмана Хмельницького
67. До віку вічного не займати.
68=104 А. 69=117 А. Але споминати
70. На Бистрій воді сплатиця=107 А.
71=108 А. 72=109 А. а з олії вінчаній до віку землі
73. А ѹ мене... 112 А. Але споминати про землю вінчану

74=113 А. 75. Три дні і три ночі.... 114 А. 76=115 А.
77. Огепер я буду знати,
78. До віку вішнього Хмельницького не займати.

(Записала С. О. Линдфорсъ въ с. Алешинѣ Черниговской губ. въ 1872 г. отъ молодого лирика изъ с. Березино).

Желая пріобрѣсти союзъ съ Молдавіей, Хмельницкій вступилъ въ переговоры съ господаремъ Василіемъ Лупуломъ о замужествѣ дочери послѣдняго Роксаны съ сыномъ своимъ Тимофеемъ. Лупуль, имѣя зятемъ великаго гетмана Литовскаго Януша Радзивила и дорожа связями съ Польшей, уклонялся отъ этого брака, слѣдствиемъ чего былъ походъ Хмельницкаго въ Молдавію, составляющій предметъ вышеприведенной думы. Хмельницкій переправился черезъ Прутъ у Сороки, сталь лагеремъ вмѣстѣ съ крымскимъ султаномъ—Нурадиномъ у Прута и послалъ загоны, которые сожгли Ясы и Сочаву, двѣ столицы Молдавіи. Лупуль бѣжалъ къ Хотину и просилъ о помощи Великаго короннаго гетмана Потоцкаго,—не Ивана, какъ въ думѣ, а Николая,—стоявшаго лагеремъ у Каменца-Подольскаго,—но Потоцкій помочи не далъ, что и послужило думѣ поводомъ къ эпизоду о перепискѣ между Василіемъ Молдавскимъ и Потоцкимъ. Этотъ Потоцкій потерялъ сына при Жолтихъ Водахъ и былъ взятъ въ пленъ при Корсуни и отданъ въ Крымъ, откуда только что освободился, оставилъ заложникомъ другаго сына. Въ поясненіе словъ думы о требованіяхъ Хмельницкаго отъ Василія Молдавскаго приводимъ эти требованія, формулированныя Хмельницкимъ: I) Princeps Moldaviae Moldaviam pleno iure obtineto. II) Filius Chmelnicij Principis Moldaviae gener esto. III) Tataris cosacisque nunc sexenta milia thalerorum numerato. IV) Polonis nequaquam faveto. Такъ какъ свадьба сына Хмельницкаго произошла черезъ годъ послѣ похода, то дума о ней и не упоминается, а ограничивается только памятью о контрибуціи съ Василіемъ Молдавскаго и обѣ обязательствѣ его быть однomyшленнымъ съ козаками. (Палаузовъ. Румынскія

господарства Молдавія и Валахія, гл. III. Самовидацъ стр. 16, Kochowski, I. 198—200. Tward. II, 6, Pam. Wojc. II 138—139).

Кто такой капитанъ Хвилемецкій, мы не знаемъ. Изъ источниковъ видно, что въ службѣ Лупула были польские офицеры (Кутнарскій и Добропіевскій) съ которыми онъ совѣтовался, какъ поступить съ Хмельницкимъ. (Pam. II, 139, Kochowski, I. 199).

Характеристика, сдѣланная въ думѣ Потоцкому, сходна съ тою, какую дѣластъ ему же Ерличъ: «Николай Потоцкій болѣе заботился о чаркахъ и кубкахъ, чѣмъ о благѣ Рѣчи Посполитой и ея цѣлости; несмотря на преклонный лѣтъ, онъ постоянно думалъ о молодыхъ дѣвкахъ и красивыхъ женщинахъ.... и по причинѣ безпросыпного пьянства и разврата, онъ погубилъ войско и нанесъ вѣчное безчестіе Рѣчи Посполитой.» (Liatop. I. 64).

15.

ВИТВА ПОДЪ БЕРЕСТЕЧКОМЪ.

1651.

I.

A.

1. Висипали козаченъки з високої гори:

Попереду козак Хмельницький на воронім. коні.

«Ступай, коню, дорогою, широко ногами;

Недалеко Берестечко і Орда за нами.

5. Стережися, пане Яне, як Жовтої Води:

Йде на тебе сорок тисяч хорошої вроди.»

Як став джура, малий хлопець, колика сідлати,—

Стали в того кониченъка піженъки дріжати.

Як заговорить козак Хмельницький до коня словами:

10. «Не доторкайся, вражий коню, до землі ногами!»
«Чи не той то хміль, хміль, що на тички в'ється?
Чи не той то козак Хмельницький, що з лахамш
б'ється?»
—Ой не я той хміль зелений,— по тички не в'юся;
Ой не я той козак Хмельницький;—з ляшками не б'юся!
15. «А деж твої, Хмельниченьку, воронії коні?»
—У гетьмана Потоцького стоять на пригоні.
«А деж твої, Хмельниченьку, кованиї вози?»
—У містечку Берестечку заточені в'язни! звісім логот а з
Що я з вами, вражі ляхи, не по правді б'ється!
20. Як принутив коня вороного, міст мені вломився! (1)
(Мордовцевъ. Малор. лит. сборн. 1859, стр. 186. Записана Н. И.
Костомаровыи въ Волынской губ.)

по складу літери в сингот а інформація

Б. (до А. додат.)

- 1 Б=1 А. Висипались.... 2, 3, 4, 5 Б=2, 3, 4, 5 А. 6 Б=6
А. Їде.... 7 Б=7 А. 8 Б=8 А..... под тим к'ониченьком но-
женъки..... 9 Б=9 А.... заговорив.... 10+11 Б=10+11 А.
12 Б=12 А..... ти..... ляшками,...? 13 Б=13 А..... той я.....
на тички.... 14 Б=14 А..... той я.... 15 Б=15 А..... где....
16 Б=16 А..... на пригоні. 17 Б=17 А..... где.... 18 Б=18
А. А в містечку.... 19+20 Б=19+20 А.

(Stecki. Wolyn, 1864, I, 114. Записано въ Берестечкѣ, Вол. губ.)

п'ятот звуков 2 а п'ятнадцять п'ятнадцять
п'яти вінців си північній різницею
Кину пером, ліникою, конем поверну,
А до свого стамана таші: прибуду! (2) оновації
—«Чолом, іане, наш гетьман, чолом, батьку наш!
А вже нашого товариства, бацько не майд!» (3)
— «Ой, як же зви, малюче молодці, ой, як ви співали,
Що ви своє товариство на віки втерши?» (4)
також «Становились, пане п'ятмане, плецем об п'ячеч,

Ой як крикнуть вражі ляхи: у пень посічем!»

—«Ой щож ви, панове молодці, що за здобич мали?»

—«Мали коня у наряді, та ляхи однали!

Зіма прийшла, хліба нема, то ж нам не хвала;

Весна прийшла—ліс розвила, всіх нас покрила!»

(Костомаровъ—Богданъ Хмельницкій 1870 г. т. III, стр. 343, за-
писана въ Волинской губ.).

Короткія пѣсни эти говорять о пораженіи козаковъ подъ Берестечкомъ въ 1651 г. (20 Іюня) и о положеніи козаковъ послѣ битвы. Хмельницкій подошелъ къ Берестечку съ ханомъ, который, какъ извѣстно, не захотѣлъ сражаться съ поляками и даже увезъ гетмана въ Подолію, гдѣ тотъ успѣлъ выкупиться. Въ отсутствіе Хмельницкаго козаки были разбиты, бѣжали изъ табора, потопивъ свой обозъ въ болотѣ, чтобъ сдѣлать плотины. (Tward., II. 41). Панъ Янъ, передъ которымъ похваляется въ началѣ пѣсни Хмельницкій, вспоминая Жолтия Воды—вѣроятно, если не король Янъ Казиміръ, то вышеупомянутый Николай Потоцкій, называемый и въ концѣ пѣсни.

Разговоры о подробностяхъ пораженія козаковъ въ обѣихъ пѣсняхъ аналогичны съ тѣмъ разговоромъ Хмельницкаго послѣ возвращенія отъ хана съ первымъ встрѣтившимся ему бѣглецомъ, старшиною Хмелецкимъ,—какой приводить по современному источнику г. Костомаровъ: Въ сопровожденіи мѣщанъ Хмелецкій вошелъ къ Хмельницкому.—«А табор де?» вскричалъ гетманъ.—Оже чорти узяли табор. Утеклисъ з табора!—«Як?»—Молодці биться не захотіли.—«А корогви де?»—І корогви пропали,—«А гармати?»—І гармати! «А шкатула з червонними?»—Про те не знаю. и т. д. (Богданъ Хмельн., 1870, т. II. 381.)

Послѣдніе два стиха № 2 намекаютъ на голодъ, наступившій зимою послѣ Берестечской битвы и на то, что на слѣдующую весну козаки предириняли новый, болѣе удачный походъ,—къ которому относятся дальнѣйшія пѣсни.

16.

УГНЕТЕНИЕ ПОЛЯКАМИ УКРАИНЫ ПОСЛѢ ВѢЛОЦЕРКОВСКАГО МИРА И НОВОЕ ВОЗСТАНИЕ.

1652.

1. Ей чи гаразд, чи добре наш гетьман Хмельницький починив,
Що з ляхами із мостилими у Білій Церкві замирив?
Да велів ляхам,
Мостили папам,
5. Но козаках, но мужиках, станцію стояти,
Да не велів великої станції вимишляти.
То ще ж то ляхи,
Мостили папи,
По козаках і по мужиках поставали,
10. Да великую станцію вимишляли,
Одіх ключі поодбралі,
Да стали над їх домами
Господарами.
- Хозяїна на конюшню одсилає
15. А сам з його женою на подушках почиває;
То козак, альбо мужик, із конюшні приходить
У кватиру поглядає,
Аж лях, мостили пан, іще із його женою на подушках
почиває.
- То він один осьмак у кармані має,
20. Шіде з тоски да з печалі у кабак, тай той прогуляє.
То лях мостили пан от сна уставає,
Юлицею йде,
Казав би як свиня не скребена по переду ухом веде,
- Іще слухає прослухає,
25. Чи не судить єго де козак, альбо мужик;

У кабак ухождає,

То єму здається,

Що ёго козак медом шклянкою, або горілки чаркою витає,

Аж ёго козак межи очі шклянкою шмагає,

30. Іще стиха словами промовляє:

«Ей ляхи ж ви, ляхи,

Мостиць пани!

Хотя ж ви од нас ключі поодбірали,

І стали над нашими домами господарами,—

35. Хотя-б ви на нашу кумпанію не находжали!»

Тоді ж то стали козаки у раді, як малий діти,

Од своїх рук листи писали,

До гетьмана Хмельницького посылали,

Л в листах приписували:

40. Пане Гетьману Хмельницькій;

Батьку Зінов наш Чигиринський!

За що ти на нас такий гнів положив?

На що ти на нас такий ясир наслав?

Уже ж тепер ми ні в чому волі не імієм;

45. Ляхи, мостиць пани, од нас ключі поодбірали,

І стали над нашими домами господарами.

Тоді ж то Хмельницькій листи читає,

Стиха словами промовляє:

«Ей козаки діти, друзі, небожата!

50. Погодіте ви трохи мало, не багато,—

Як од святої Покрови да до світлого трехдневного Во-

скресення,

Як дасть Бог, що прийде весна красна—

Буде паша вся голота рясна.»

Тоді ж то пан Хмельницькій добре дбав,

55. Козаків до схід сонця в поход виправляв,

І стиха словами промовляв:

«Ей козаки діти, друзі,

Прошу я вас добре дбайте,

На славну Україну прибувайте,

60. Ляхів, мостивих панів, у пень рубайте,
Кров їх лядську у полі з жовтим піском мішайте,
Віри своєї христіанської у поругу не давайте!»—
 Тоді ляхи, мостиві пани, догадливі бували,
 Усі по кущах, по лісах новтікали;
65. То козак і лісом біжить,
 А лях за кущем і лежачи дріжить;
 То козак ляха за кущем знаходить
 Келепом межи очі наганяє,
 І стиха словами промовляє:
70. «Ой ляхи ж ви, ляхи,
 Мостиві пани,
 Годі ж вам по за кущами валяться,
 Пора до наших жінок на опочинок іти;
 Уже наші жінки і подушки поперебивали,
75. I вас ляхів, мостивих панів, ожидали!»
 Тоді-то лахи козаків рідними братами узивали:
 «Ей козаки,
 Рідній брати!
- Коли-б ви добре дбали,
80. Да нас за річку Вислу хоть в одних сорочках пускали!»
 Оттого-то ляхам Бог погодив:
 На ріці Вислі лід обломив;
 Тоді козаки ляхів рятували,
 За патлі хватали
85. Да ще далі під лід підпихали:
 «Ей ляхи-ж ви, ляхи,
 Мостиві пани!
- Колись намі діди над сією річкою козакували,
90. Да в сієї ріці скарби поховали;
 Як будете скарб паходити,
 То будемо з вами по-полам ділити,
 Тоді будемо з вами за рідного брата жити.
 Ступайте, тут вам дорога одна,
 До самого дна!»

95. Тоді ж то Хмельницький умер,
А слава єго не вмирає.

Зап. въ и. Александровкѣ П. Кулишемъ.

Б.

1=1 А.... учинив, 2=2 А 3=3+4+5 А.... стацію..., 4=6
А... стації... 5=7—9 А... стацію постали, 6=10 А... стацію...
7—10=11—15 А. 11=16 А... приходить, 12=17 А... ква-
тирику... 13=18 А... опочиває. 14—26=19—32 А. 27=33 А....
поодбирали, 28=34 А. 29=35 А.... кунпанію...» 30—32=36—38 А. 33=39 А.... прописували: 34=40 А..., гетмане,...
35—37=41—43 А 38=44 А..... не маєш: 39—43=44—49 А.
44=50 А. Подождіте.... 45—48=51—54 А. 49=55 А....
сход... випроважав 50=56 А 51=57. Ex... 52—55=58—61
А 56=62 А..... святої християнської.... 57—61=63—67 А
62=68 А ... плечі.... 63—66=69—72 А 67=73 А.... опо-
чивок.... 68—70=74—77 А 71=78 А.... братці! 72—78=79—85 А.

79. І стиха словами промовляли:
80—88=86—94 А.

(Записки о Ю. Р. I, 51—56. Александровка Сосницькаго у., Чер-
нигов. губ. записано Кулишемъ отъ Андрея Шута).

Б.

1. Ой чи добре пан Хмельницький починав,
Як із Берестецького року
Всіх ляхів-папів на Україну на чотирі місяці висилає,
І велів панам-ляхам на Україні чотирі місяці стояти,
5. А ні козаку, ні мужику жадної кривди починати.
Да вже-ж пани-ляхи на Україні три місяці стояли;
Стало на четвертий місяць повернати,
Стали пани-ляхи способ прибирати:
Од козацьких, од мужицьких вомор ключі одбирати,

10. Над козацьким, над мужицьким добром господарами
знаходатись.

То вже де бідний козак розгадає пятак,
То немъзя по улиці пійти, побути,
Що-б у корчмі пятак прогуляти.
То вже-жодин козак, доброго клича і лучкої руки, один
шостак розгадав,

15. Да ѹ той к катовій матері у корчмі прогуляв.

То вже-ж лях містом іде,

Як свиня ухом веде;

То лях до корчми приходить,

Як свиня ухо до корчми прикладає;

20. А слухає лях, що козак про ляхів розмовляє.

То лях у корчму убігає, ѹ козака за чуб хватає.

То козак козацький звичай знає:

То будто до ляха медом і оковитою горілкою припиває,
А тут ляха за чуб хватає,

25. І скляницею межи очі морскає,

І келепом по ребрам торкає.

«Не лучше б тобі, ляше, превражай сину,

На Україні с козацькою жінкою спати,

А віж в корчму входати?

30. Да вже-ж на Україні не одна жінка курку зготувала,
Тебе, ляха, кручого сина, на ніч чекала!»

То вже-ж козаки ѹ мужики

У неділю рано Богу помолившись, листи писали,

І в листах добре докладали,

35. І до пана Хмельницького у Полонне посылали:

—Гей, пане Хмельницький,

Отамане Чигиринський,

Батьку козацький!

Звели нам під москалів тікати,

40. Або звели нам з ляхами великий бунт зривати!—

То Хмельницький листи читає,

До козаків словами промовляє:

«Гей, стійте, діти,
Ладу ждите!

45. Не благословляю вам ні під москаля тікати,
Ні з ляхами великого бунту зривати.»
То вже-ж Хмельницький до козаків приїжає,
Словами промовляє:
«Гей, нуте, діти, по-три, по-чотири з куренів вставайте!
50. І до дрючків і до оглобель хватайте,
І лахів-панів, у нічку у четвертеньку, так як кабавів
заганяйте!»
То вже-ж із куренів по-три, по-чотири вставали,
До дрючків і до оглобель хватали,
І лахів-панів, так як кабанів, у нічку у четвертеньку
заганяли.

55. То вже-ж один козак лугом біжить;
Коли дивиться на кущ, аж кущ дріжить;
Коли дивиться у кущ, аж у кущі лях як жлукто лежить.
То козак козацький звичай знає, із коня вставає,
І лаха за чуб хватає, і келепом по ребрах торкає.
60. То лах до козака словами промовляє:
—Лучче б, козурю, могли мої очі на потилиці стати,
Так би я міг із-за річки Висли на Україну поглядати!
(Въ Херсонской губ. запис. г. Мурзакевичемъ. Максимович., Сб. укр. пѣс., 1849, I, 74—77.)

По условиямъ бѣлоцерковскаго мира (16 сентября 1651) Хмельницкаго съ польскимъ правительствомъ, заключенного послѣ берестечковскаго пораженія,—число реестровыхъ козаковъ было ограничено 20,000, а остальные должны были обратиться въ послольство и стать подданными пановъ; войска королевскія должны были занять послѣ составленія реестровъ козацкихъ, т. е. послѣ Рождества, воеводства брацлавское и черниговское. Войска эти стали дѣлать притѣсненія жителямъ, которые описываются въ думѣ и въ современныхъ историческихъ, памятникахъ: тоже самое стали дѣлать и паны, воро-

*

тившіся въ свои им'нія. (Tward. III. 69, Самовид. 19, Пов. о презъльн. брани у Костом., Бодг. Хм., 1870, III, 3. Kochowski, I, 350.) Притѣсненія эти вызвали новое возстаніе козаковъ и народа, окончившееся побѣдою надъ поляками на Батогѣ, (подольск. губ., брацл. у.), 29 мая 1652 г. Такимъ образомъ дума довольно вѣрно опредѣляетъ срокъ *стачки* жовнѣровъ на Українѣ—четыре мѣсяца. Послѣ битвы на Батогѣ повторилось бѣгство пановъ и истребленіе ихъ, описываемое въ концѣ думы. Ср. разсказъ Ерлича (I. 138—139 и Самовидца (20.)

17.

ПРОКЛЯТИЕ ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ ЗА ТАТАРСКІЙ ЯСЫРЬ.

1653.

A.

Вийди, Василю, на могилу,
Поглянь, Василю, на Вкраїну,
Що Хмельницького військо іде;
Що все парубочки, да дівочки,
Да молодії молодички,
Да безщаснії удовички.
Парубочки ідуть,—у дудочки грають,
А дівочки ідуть—пісні співають,
А вдовички ідуть—сильно ридають.
Ой вони, ідуть, сильно ридають,
Да Хмельницького проклинають:
«Бодай того Хмельницького
Первая куля не минула,
А другая устрелила,
У серденько уцелила!»

(Радом. у. Сичевка. Зап. отъ бабы Поделихи. Изъ бумагъ А. Маркевича.

Б.

Хмельницький той був такий, що з турком зновсь. Но-
їде було до турка да й продастъ один, другий город або село.
То турки вже тії села розоряли і ясирь брали. Медведовку
и Ташликъ два рази продавав. А коло Смілої, кажуть, мимо
саму греблю турки йшли, але Смілої не займали, бо не була
продана. Єсть і пісня з того часу:

1. Бодай Хмеля Хмельницького перва куля не минула,
2. Що велів брати дівки й парубки і молодиї молодиці.
3. Парубки йдуть стреляючи, а дівчата співаючи,
4. А молодиї молодиці старого Хмеля проклинаючи....

Л далше й не знаю як.

(Зап. II. Кулишемъ отъ Кондрата Тарануха, въ Сиѣлой, 1843,
авг. 12; изъ бумагъ М. А. Максимовича).

Почти также приведено въ зап. о Юж. Руси, т. I, стр.
322, только ст. 3 иначе: «парубки йдуть співаючи, а дівчата
ридаючи» и послѣ 4-го прибавлено:

«Ой бодай Хмеля Хмельницького перва куля не минула.»

В.

1. Ой Хмелѣ, Хмельниченьку!
 2. Учинив еси ясу,
 3. І миж падами великую трусу!
 4. Бодай тебе, Хмельниченьку, перва куля не минула,
 5. Що велів Орді брати дівки й молодиці!
 6. Парубки йдуть гукаючи, а дівчата співаючи,
 7. А молодії молодиці старого Хмеля проклинають:
 8. «Бодай тебе, Хмельниченько, перва куля не минула!*
- (Сб. Вол. п'есень Н. И. Костомарова въ Мордовц. Малор. сборн. стр. 185).

Народность первыхъ трехъ стиховъ весьма сомнительна,
тѣмъ болѣе, что и значеніе ихъ темно.

Послѣ Жванецкой осады поляки заключили мирный до-
говоръ съ казаками и другой съ ихъ союзниками татарами;

татары же, желая вознаградить себя за походъ, распустили загоны въ Подоліи и Волыни и брали въ плѣнъ, какъ по-спольство, такъ и шляхту. Хмельницкій, котораго коритъ пѣсня, будто онъ велѣлъ братъ татарамъ плѣнныхъ, былъ виноватъ собственно тѣмъ, что призвалъ татаръ себѣ на помощь. Съ польской стороны было условлено съ татарами, что татары будутъ брать ясырь 40 дней, но исключительно съ русского населенія,—чего татары не исполнили, такъ какъ забрали до 5,000 шляхты. (Костом. Богданъ Хм. 1870, III. 121—122, Kochowski, I. 393, Tward. IV, 114).

18.

**СМЕРТЬ ВОГДАНА И ВЫВОРЪ ЮРІЯ ХМЕЛЬНИЦЬКАГО
ГЕТМАНОМЪ.**

(Дума).

1657.

A.

1. Ей зажуриться, захлюпочеться Хмельницького старая
голова,
Що при єму ні сотників, ні полковників нема;
Тільки пробував при єму Іван Луговський,
Писар військовий,
5. Козак лейстровий;
Тогді-то вони стали у раді,
Як малиї діти;
Од своїх рук листи писали,
10. По городах по полкових, по сотенных розсылали,
10. А до козаків у листах приписували:
«Ей козаки, діти, друзі!
Прошу вас, добре дбайте:
Борошно засипайте,
До Загребельної могили прибуваите,

15. Мене, Хмельницького, к собі на пораду ожидайте.»

Оттогді-ж то козаки добре дбали:

Борошно зсидали,

До Загребелної могили прибували;

Воскресения Христового дожидали—

20. Хмельницького в вічі не видали;

Вознесения Христового дожидали—

Хмельницького в вічі не видали;

Духа-Тройці дожидали—

Хмельницького в вічі не видали

25. Петра й Павла дожидали—

Хмельницького в вічі не видали;

Ільї Пророка дожидали—

Хмельницького в вічі не видали.

Тогді-ж то козаки стали у раді,

30. Як малиї діти.

«Хвалився нам гетьман Хмельницький,

Батю Зінов Богдану Чигиринський,

У городі Суботові

На Спаса Преображеніе ярмалок закликати...»

35. Тогді-ж то козаки добре дбали,

До города Суботова прибували,

Хмельницького стрічали,

Штихи у суходіл стромляли,

Шлики із себе скидали,

40. Хмельницькому низький поклон послали:

«Пане гетьмане Хмельницький,

Батю Зінов наш Чигиринський!

На що ти нас потребуєш?»

Тогді-ж то Хмельницький стиха словами промовляє:

45. «Ей козаки, діти, друзі!

Прошу я вас добре дбайте:

Собі гетьмана настановляйте.

Чи нема между вами котрого козака старинного,

Отамана курінного?

50. Вже-ж я час од часу хорію,
Міждо вами гетьмановати не здолію;
То велю я вам междо собою козака на гетьманство обі-
рати,
Буде междо вами гетьмановати,
Вам козацькі порядки давати.»
55. Тогді-то козаки стиха словами промовляли:
«Пане гетьмане Хмельницький,
Батю Зінов -наш Чигиринський!
Не можем ми сами междо собою козаками гетьмана обіб-
рати,
А жолаем од вашої милости послихати.»
60. Оттогді-ж то Хмельницький стиха словами промовляє:
«Ей козаки, діти, друзі!
Прошу я вас, добре дбайте;
Єсть у мене Іван Луговський,
Котрий у мене двадцять літ за джуру пробував,
65. Всі мої козацькі звичаї познав;
Буде междо вами козаками гетьмановати,
Буде вам козацькі порядки давати.»
Тогді-то козаки стиха словами промовляли:
«Пане гетьмане Хмельницький,
70. Батю Зінов наш Чигиринський!
Не хочем ми Івана Луговського:
Іван Луговський близько ляхів, мостивих панів, живе;
Буде з ляхами, мостивими панами, накладати,
75. Буде нас, козаків, за не-віщо мати.»
Тогді-то Хмельницький стиха, словами промовляє:
«Ей козаки, діти, друзі!
Коли ви не хочете Луговського,
Єсть у мене Павел Тетеренко.»
80. —Не хочем ми Павла Тетеренка.—
«Дав скажіте, говоріть, кого ви жолаете?»
—Ми, кажуть, жолаем Євраха Хмельниченка.—
•Ще-ж, каже, моёму Євраху Хмельниченку

Тільки всеого дванадцять літ от роду;

85. Ще він возрастом малий, розумом не дійшлий.»

—Будем, говорять, поспіч єго дванадцать парсон сажати,

Будуть єго добрими ділами наущати,

Буде междо нами козаками гетьмановати,

Нам порядки давати.—

90. Оттогді-то козаки добре дбали:

Бунчука, булаву положили,

Єврася Хмельниченка на гетьманство настановляли;

Тоді із разных пищаль погримали,

95. Хмельниченка гетьманом поздоровляли.

Оттогді Хмельницький, як благословение синові здав,

Так і в дом одправився,

І сказав єму:

«Гледи ж, говорить, сину мій!

100. Як будеш немного Ташликом-рікою гуляти,

На бубни, на цуромки вигравати,

Дак будеш отця живого заставати;

А як будеш много Ташликом-рікою гуляти,

105. На бубни, на цуромки вигравати,

Дак не будеш отця живого заставати.»

Тоді-ж-то Єврась, гетьман молодий,

Ташликом-рікою довго гуляв,

На бубни, на цуромки вигравав,

110. Додому приїджав,

І отця живого не заставав.

Тоді-то велів у Штомином дворі,

На високій горі,

Гроб копати.

115. Тоді-ж-то козаки штихами суходіл копали,

Штихами землю виносили,

Хмельницького похоронили;

Із разных пищаль подзвонили,

По Хмельницькому похорони счили.

120. Тогді-ж-то козаки, поки старую голову Хмельницького зачували,

Поти і Єврася Хмелниченка за гетьмана почитали;
А як не стали старої голови Хмельницького зачувати,
Не стали і Єврася Хмелниченка за гетьмана почитати:
«Ей, Єврасю Хмелниченку, гетьмане молодий!

125. Не подобало-б тобі над цими козаками гетьмановати,
А подобало-б тобі наші козацькі курені підмітати.»

(Зап. въ и. Александровкѣ Сосниц. у. Черниговской губ. отъ Андрея Шута. Метлинск., Южнор. нар. п'есни 1854, 395—399.)

Б.

1. Зажурилася Хмельницького сідая голова,

Що при єму ні сотників, ні полковників нема:

Час приходить умирати,
Нікому поради дати.

5. Покликне він на Івана Луговського,

Писаря військового:

«Іван Луговський,
Писарь військовий!

Скорійше біжи,

10. Да листи пиши,

Щоб сотники, полковники до мене прибували,

Хоч мало пораду давали!»—

То Іван Луговський,

Писарь військовий,

15. Листи писав,

До всіх розсылав.

То сотники, полковники, як їх прочитали,

Усе покидали, до Гетьмана Хмельницького скорійше при-
бували.

То гетьман добре їх приймає,

20. Словами промовляє:

«Панове молодці! добре ви дбайте,

Собі гетьмана наставляйте;
Бо я стар, болю,
Більше гетьманом не здолію!...

25. Коли хочете, панове, Антона Волочая Київського,
Або Грицька Костира Миргородського;
Або Філона Чичая Кропив'янського;
Або Мартина Пушкаря Полтавського.»

То козаки тес зачували, смутно себе мали,

30. Тяжко вздихали, словами промовлями:
—Не треба нам Антона Волочая Київського,
Ні Грицька Костира Миргородського,
Ні Філона Чичая Кропив'янського,
Ні Мартина, Пушкаря Полтавського;
35. А хочем ми сина твого Юрія, молодого,
Козака лестрового!
—«Він, панове молодці! молодий розум має,
Звичаїв козацькихъ не знає!»

—Будем ми старих людей біля ёго держати,

40. Будуть вони ёго научати, будем ёго добре поважати,
Тебе, батька нашого, гетьмана споминати.!
То Хмельницький тес зачував, велику радість собі мав,
Сідою головою поклін отдавав, слёзи проливав.
Скоро після того ще й гірше Хмельницький знемогав,

45. Опрощене зо всіми пріймав,
Милосердному Богу душу oddав.—
То не чорні хмари ясне сонце заступали,
Не буйній вітри в темнім лузі бушували,
Козаки Хмельницького ховали,

50. Батька свого оплакали....
А молодий Юрій під Білою-Церквою гуляє,
Об смерті отцевській не знає;
Скоро лейтарі до ёго прибували,
Листи подавали.

55. То Хмельниченко листи як прочитав,
Світа Божого не взвидав!

То не багато Луговський гетьмановав,
Півтора года булаву держав.
Скоро сотники, полковники прибували,
60. Юруся Хмельницька гетьманом поставляли:

«Дай же Боже! козаки промовляли:
За гетьмана молодого
Жити як за старого,
Хліба солі єго вживати,

65. Города Турецькі пліндрювати,

Слави, лицарства козацькому війську доставати!»

(Максимович, Українська нар. п. 1834, 43—47, 1849, 77—80.)

1657.

Близький къ событиямъ польскій историкъ, Коховскій, описывая смерть Богдана Хмельницкаго, не говоритъ ничего объ избраніи Юрія Хмельницкаго гетьманомъ на радѣ, при жизни отца, а только о томъ, что Богданъ опасался, какъ бы козаки не предпочли при выборахъ популярнаго между ними Выговскаго (*Sed ea ipsa popularitas affectati imperii suspectum reddebat, et quem Bohdanus secundum non priorem filio superet, etsi aetatis ac experientiae suffragio censeret potiorem*), а потому, умирая, совѣтовалъ козакамъ, по всей вѣроятности, окружавшимъ его въ то время, слушаться Выговскаго, которому поручалъ и опекунство надъ Юремъ (*Annal. Poloniae Climacter*, II, 248, сравн. 269).

Въ такомъ же родѣ разсказываетъ конецъ Хмельницкаго и авторъ *Historya panowania Jana Kazimira*, изд. Рачинскаго, т. I, стр. 305. И въ изданныхъ пока документахъ извѣстій о такой радѣ не находимъ. Но Н. И. Костомаровъ говоритъ о «радѣ изъ полковниковъ, сотниковъ, и выборныхъ козаковъ», на коей былъ выбранъ Юрий по желанію отца. «Изъ дѣлъ Московскаго малороссійскаго приказа, писанныхъ въ апрѣль 1657 г., говоритъ г. Костомаровъ, видно, что Хмельницкій думалъ объ этой радѣ, а изъ писанихъ въ іюнѣ, видно, что она совершилась. Рада эта сдѣлалась въ народѣ памятнымъ

событіемъ и перешла въ народную думу.» Дальше г. Костомаровъ описываетъ раду 6 августа, на основаніи рассказа народной думы и рукописной «Исторії презъльной брани», писанной послѣ Коховскаго и «Лѣтописнаго повѣствованія о Малой Россіи» Ригельмана (1785, 1786), авторъ коей имѣлъ источникомъ «Исторію предъльной брани». (Богданъ Хмельницкій, 1870; т. III, 254—259). Рассказъ Ригельмана дѣйствительно имѣеть большое сходство съ рассказомъ думы о радѣ, только влагаетъ Богдану Хмельницкому длинную рѣчъ о его намѣреніяхъ при жизни и т. п. (Ч. I, стр. 216—217). Къ сожалѣнію, Н. И. Костомаровъ не приводить выдержекъ изъ писемъ Хмельницкаго о радѣ,—а изъ приводимыхъ имъ выдержекъ переписки Выговскаго съ воеводою Зюзиннымъ видно, что Богданъ Хмельницкій умеръ 27 іюля, и что рады передъ смертію Богдана не было. «Гетьманомъ, писалъ Выговскій 16 августа, всѣ старшины оставили пока Юрія Хмельницкаго, а впредь какъ будетъ, не вѣдаю; но скоро по погребеніи тѣла, будетъ рада всей старшины и нѣкоторой части черни, а что на ней усовѣтуютъ, не вѣдаю.» Нѣсколько дней позже онъ писалъ: «Гетманъ Богданъ Хмельницкій, умирая, приказывалъ мнѣ быть надъ сыномъ его опекуномъ...» Дальше Н. И. Костомаровъ расказываетъ, по Ригельману, о радахъ въ Чигиринѣ 24 и 27 августа, на коихъ было постановлено, чтобъ гетьманомъ былъ Юрій, а до его зрѣлости правилъ бы Выговскій. (Гетманство Выговскаго, Историч. Монографіи, II, 47—52).

На основаніи вышесказанного, кажется, можно сдѣлать такое предположеніе, что кобзари малорусскіе смѣшили предсмертные переговоры Хмельницкаго съ приближенными и рады, бывшія по смерти Хмельницкаго, въ одно событіе, помѣстивъ его на крупный праздникъ—6 августа, ближайшій ко дню смерти Богдана. День этотъ, всего вѣроятнѣе, былъ 27 іюля, согласно письмамъ Выговскаго, а не 15 августа, какъ это говорили позднѣйшіе малорусскіе лѣтописцы. (Акты Ю. и З. Россіи, т. IV. стр. 3. Другія, подтверждающія это, показанія см. у г. Карпова» Критич. обзоръ разработки глав-

ныхъ русскихъ источниковъ, до исторіи Малороссіи относящихся. М. 1870, стр. 14). Юрію было во время смерти отца, конечно, не 12 лѣтъ, а болѣе, если черезъ полтора года онъ могъ выступить гетманомъ. По словамъ Коховскаго, Юрій Хмельницкій былъ въ послѣдніе дни жизни отца на глазахъ его.

Что послужило поводомъ первому варягамъ думы говорить о прогулкѣ Юрія на Ташлыкъ, не известно. Рѣчки Сухой Ташлыкъ, Гнилой Ташлыкъ и Старый Ташлыкъ, (Звениг. и Черк. у.), притоки р. Тясмина, на коей стоитъ Чигиринъ, мѣсто смерти Богдана. Какое это урочище—*Штоминъ Двір* (вар. А), не знаемъ.

Упоминаемые въ думѣ,—въ вар. А: писарь Иванъ Луговскій есть известный Иванъ Выговскій, Павелъ Тетеренко-полковникъ Переяславскій, впослѣствіи гетманъ.

Въ вар. Б: Антонъ Волочай Кіевскій—Антонъ Ждановичъ, полковникъ кіевскій со смерти Крычовскаго, т. е. съ 1649 г., до смерти Б. Хмельницкаго, послѣ коей царь приказалъ его смѣнить за походъ съ Ракочiemъ противъ Польши (Бостом., Моногр., II, стр. 43), Грицько Костырь Миргородскій—миргородскій полковникъ, исправлявшій должность и генерального судью, Григорій Лѣсницкій, (тамже, 42), коего Богданъ Хмельницкій назначилъ сначала опекуномъ Юрія вмѣстѣ съ генер. есауломъ Ковалевскимъ (Kochowski, II, 248), Филонъ Чичай—Филонъ Джеджелій, первый полковникъ кропивянскій съ 1649 г. (Максимов. «обозрѣніе городовъ полковъ и сотень», стр. 18). Мартинъ Пушкарь Полтавскій—известный противникъ Выговскаго.

ПРИЛОЖЕНИЯ.

I.

СОВРЕМЕННЫЯ ВИРШИ О ГЕТМАНѢ ПЕТРѢ КАНОШЕ- ВИЧѢ САГАЙДАЧНОМЪ.

1.

Несмертлної слави достойный гетмане,
Твоя слава въ молчанию нѣкогда не зостане;
Поки Днѣспр с Днѣстром многорыбнѣ плинути
Будуть: поты дѣлности тежъ твои слынути.

(Изъ кнїги Вѣршѣ 1622 г.)

2.

Отрывки виршѣй, читанныхъ студентами Киевобратьской школы,
при погребеніи Гетмана Сагайдачнаго.

1. Есть для чого гойныя слези выливати,
Сердцы, усты, і шатми жаль свїй освѣдчати:
Бо ото смерть горкая невчесне порвала
Славного рыцера, котрого похвала
5. Кролю Пану и Речи посполитой была;
Бо его слава въ многихъ краяхъ земныхъ слыла.
Славное войсько годно такого Гетмана,
Который пилне стерегъ чести своего Пана;
10. Умѣль мудре тымъ силнымъ Войскомъ керовати,
Доброго любилъ, злого гась звыклъ билъ карати.
Для тогожъ и звитязтва часто доказувалъ,

- Же карность съ послушенствомъ въ своемъ войську мѣвалъ.
Пилне онъ того стерегъ, бы война съ христіаны
Христіаномъ не была, лечъ тілько съ поганы,
15. Которыхъ онъ водою и сухомъ воевалъ,
И плѣщеныхъ христіан зъ моцы ихъ выдиralъ.
Служне о томъ Гетманъ каждый держать може,
Же былъ правый Гетман, дай му вѣчний покой, Боже!
За великую себѣ мѣль то нагороду,
20. Гды зъ неволі вызволить кого на свободу.
Кгдѣжъ война для тихъ только причинъ маєти быти:
Себе отъ кривдъ и иныхъ та же боронити.
О, цній Гетмане, славный въ людехъ по всѣ вѣки,
Нехай тя прійметъ Христосъ въ небесныи лики!
25. Не разъ онъ громилъ орды Татаровъ на шлакахъ,
И загоны ихъ разиль въ великихъ оршакахъ.
Дозналъ моци Рыцера того Турчинъ силный,
Въ томъ тогорочномъ бою, якъ то былъ мужъ дѣлний.
Же въ маломъ почтъ своихъ Турскимъ многимъ полкомъ,
30. Менжне спиралъ поганскимъ розъѣдлымъ вовкомъ,
За ойчизну менжне ся имъ заставляючи,
Здоровя своего намѣй не охороняючи.
Волѣлъ самъ, якъ Кодрусь кроль въ Атенахъ въ Греціи,
Смерть поднять, бы ойчизна токмо была вцѣлѣ.
35. Гдышъ лепѣй есть стратити животъ за отчизну,
Нѣжли непріятелю достаться въ коризну;
Кто бо вѣмъ за ойчизну не хочетъ вмирати,
Тотъ потомъ зъ ойциною мусить погибати.
Цній Сагайдачный волѣлъ самъ рану подняти,
40. Нѣжли бы поганину христіанъ выдати;
Отъ которои раны ото умираеть,
Але слава и мензество его zostаваетъ.
По прожену фрасуетъ ся всякъ живый человѣкъ,
Ноневажъ короткій есть его на свѣтѣ вѣкъ.
45. Богатство, мудрость, слава, сила, все преходитъ.
Нѣчого ся трвалого въ мірѣ не находитъ.

- Што можемъ въ томъ Рыцеру нашомъ оглядати,
Же таکъ не иначай есть, латво узнавати.
- Ци-ли онъ не мѣль силы, здоровья, и грошій;
50. Не былъ ли славный, менжный, на тѣлѣ хорошій;
Ци-ли не мѣль докторовъ на свою хоробу!
Лечъ на смерть нѣть лѣкарства, отдается гробу.
Чловѣкъ якъ тѣнь, сонъ, трава: якъ цвѣтъ увидаетъ,
Нагъ ся родить, нагъ сходить, все ся тутъ застаетъ....
55. Уродился онъ въ краяхъ Подгорськихъ Премысскихъ,
Выхованъ въ вѣрѣ Церкви Входней зъ літъ детинськихъ
Шолъ потомъ до Острога, для наукъ уцтивыхъ,
Которыи тамъ квитли, за благочестивыхъ
Княжать, которыи ся въ наукахъ кохали,
60. На школы маєтностій много фундовали:
Абы ся младь въ наукахъ уцтивихъ цвѣчила,
Церкви и тыжъ отчизнѣ пожитечна была.
Дай, Боже, бы тая тамъ фундація трвала,
Же бы ся оттолъ хвала Божія помножала!
65. Тамъ теды Конашевичъ часть не малый живши,
И наукъ въ письмѣ нашомъ Словенскомъ навыклиши,
Потом видячи ся быть способнымъ до мензства,
Шолъ до Запорозкого славного Рыцерства,
Межи которымъ презъ часть не малый жіючи
70. И Рыцерскихъ дѣльностей тамъ доказуючи,
Гетманомъ потомъ себѣ Войско го обраво,
И зъ нимъ менжне Татаровъ и турковъ бивало.
За своего Гетманства взялъ въ турцевъ мѣсто Кафу,
Ажъ и самъ цезаръ Турскій былъ въ великомъ страху:
75. Бо му четырнадцать тисячъ тамъ людей збилъ,
Катараги едины палилъ, другія потопилъ;
Много тогды зъ неволѣ христіанъ свободилъ,
За што Богъ зъ воинствомъ его благословилъ.
Бо за найбольшую нехъ собѣ нагороду
80. Почитаетъ рыцерь, кгдѣ кого на свободу
Визволитъ: за што грѣховъ собѣ отпущене

- Одержить, а по смерти въ небѣ вѣмѣщене.
Дозналъ не по единъ кротъ турчинъ поганинъ
Его менѣства, и прудковоенныи Татаринъ.
85. Повѣсть и Мултанская земля и Волошинъ,
Якъ ихъ тотъ Гетманъ зъ своимъ рыщерствомъ полошилъ.
Досвѣдчилъ и Инфлянтичъ того войска силы,
Гды ихъ тамъ тыи Рыщери якъ траву косили....
И завше онъ дѣльностю своею въ то трафляль,
90. Якъ бы безъ шкоды своихъ, неприятелю досталъ,
Теды церкви въ покою оставляти казаль....
И завше зъ своимъ Войскомъ Кроля пана просилъ,
Лбы вѣру нашу святую успокоилъ,
Офѣруючися му тымъ хентнѣй служити,
95. Кгды бы рачиль релю нашу успокоити,
Для которыи междоусобная война
Дѣется межи людми въ панствѣ Кроля пана,
Кгдышъ за вѣру готовъ есть правый христіанинъ
Умирati, а не дастъ ся привести до новинъ.
100. А кгды тую прозбу Кроль зъ Сенатомъ откладалъ:
Тым часомъ Патріарха вчасне къ памъ завиталь,
Зъ землѣ сватои, мѣста Іерусалима,
Отколь вышла на ввесь свѣтъ правдивая Вѣра.
Котораго тотъ Гетманъ зъ войскомъ наведивши
105. Въ Кіевѣ, и поклонъ му достойный отдавши,
Съ Православными почаль раду въ томъ чинити:
Же бы могли Пастрыей Православныхъ мѣти
Въ Церкви своей, на мѣстцахъ владиковъ Упѣтовъ,
Которыхъ маеть народъ нашъ за езуитовъ,
110. Кгдышъ унѣяти зъ ними единомудрѣствуютъ,
Всѣхъ подбити подъ владзу папѣ усилюютъ.
Обравши теды згодне всѣ, зъ людей духовнихъ,
Честныхъ мужей и въ писмѣ бѣглыхъ особъ годныхъ:
Патріарсѣ святому ихъ презентовали,
115. О посвященя ихъ на владицства жадали.

А кгды святѣйшій отецъ съ екзархомъ ¹⁾ обачилъ
Служность въ жаданю, особъ тыхъ посвятити рачилъ:
Іова Борецкаго на Митрополію,
И владыкъ на каждого ихъ Епископію.

120. Зоставивши теды намъ святыню въ Россіи,
Святѣйшій Патріархъ самъ ѿхалъ до Кгреціи.
Которого тотъ Рыцеръ зъ Войскомъ Запорозкимъ
Отпровадилъ въ покою къ границомъ Волоскимъ,
Чинячи то за его Кр. Мил. поволенемъ,
125. И тыжъ Войска Запорозкого повеленемъ.
О, якій тамъ плачъ былъ, кгды ся Войско вертало
Назадъ, и зъ святѣйшимъ отцемъ южъ жегнало:
Сердце ихъ правѣ мдльло зъ набожнаго жалю,
Въ ономъ ихъ зъ собою ся въ дорозѣ розстаню.
130. Тую теды послугу годне отправивши
И благословеніе Войску одержавши,
Вернулися въ покою до своихъ салашовъ,
И ледво троха вытхли: але Турчынъ наполь,
Зъ многоличбнымъ поганствомъ на отчину нашу,
135. Южъ назначивши своего до мѣстъ нашихъ башу
Который въ Запорозкому Войску хотѣлъ снѣдати,
А въ польскомъ зась обозѣ мыслилъ обѣдати.
Але Богъ, въ котрого моцы есть звитязство,
Додаль моцы нашему Войску на поганство;
140. Же хотѣ шесть кротъ не ровно, предъ ся утѣкали
Турци предъ нашими, кгды на нихъ натирали:
Снѣданя имъ посполу зъ обѣдомъ даючи,
А на вечерю на честь до Плутона шлючи,
Которои не хтячи другіи чекати,
145. Ради не ради, назадъ мусѣли вступати.
Дозналъ теды поганинъ Іисуса Христа,
Которого блюзнили злыми его уста,

¹⁾ Объ экзархѣ Арсеніѣ, тегда бывшемъ въ Кіевѣ, упоминаетъ патр. Феофанъ въ своей Грамотѣ Богоявленскому Братству 1620 г. мая 27.

- Же нашихъ священниковъ хотѣлъ въ плугъ запрягати,
И въ домахъ Божіихъ конѣ обѣщаլъ ставляти.
150. Але гордому, все ся то вспак обернуло:
Же малошто Войска зъ нимъ назадъ ся вернуло.
Такъ то Богъ гордымъ завше звыклъ ся спротивляти:
Покорнымъ зась и тихимъ благодать давати!
Изъ нашихъ, хоть много тамъ побитыхъ и раннýchъ.
155. Зостало, оружіемъ Турчиновъ поганыхъ:
Еднакъ, если зъ сповѣдошли на тую войну,
Возмутъ заплату въ Нѣбе, за мужество, гойну:
Же за христіанскую кровъ ся заставляли,
Ойчизны оборонячи, кровъ свою выляли.
160. На томже пляцу тотъ нашъ Гетманъ пострѣленый,
Пріѣхалъ до Кієва, на полы умерлый:
Где розмайтыхъ лѣкарствъ долгій часъ заживалъ,
На докторы отъ Кrolя самого кошть мѣвалъ.
Бо кто жъ бы не зычиль быль такому Гетману
165. Здоровя што вѣрне служиль Ойчизнѣ и Пану.
А кгды тѣлу лѣкарство намнѣй не помогало,
И овшемъ въ большую го хоробу затягало:
Почаль далей о душномъ лѣкарствѣ мыслити,
Якъ бы отъ змазъ грѣховныхъ могъ еи очистити,
170. На которую плаstry такие прикладаљ:
Жаль и слези гойны за грѣхи выливалъ,
Ку смерти ся отъ килку недель готовучи,
Сповѣдо и жалостю грѣхи ветуючи.
Тайну седмъкрость принялъ маслосвященія,
175. Такъ тежъ тайны святого зъ нимъ причащенія,
Маєтность свою роздаљ, едину на шпиталѣ,
Другую зась на церкви, школы, монастырѣ.
И такъ все спорядивши, живота доканалъ,
При церкви Братской честно въ Кіевѣ похованъ.
180. Въ которое ся Братство, зо всѣмъ Войскомъ вписалъ,
И ва него ялмужну значную отказалъ.
Съ того Гетмана кожный Рыцеръ нехъ ся учить,

Якъ бы тыжъ мѣль на свѣтѣ тотъ животъ свой кончить.

Ото онъ въ Вѣрѣ своеи Святой трвалъ статечне,

185. И ойчизны своеи боронилъ тыжъ менжне.

И маєтностю добре своею шафовалъ,

Не на костки, и карты, и збытки оберталъ;

Але яко есь слышаль, на речи добрыи,

Души его по смерти барзо потребныи.

190. Видѣлъ онъ и Лвовское Братство, хѣть далеко,

Церковь ихъ въ мѣстѣ надѣлилъ, неледаяко:

Суму значную грошій до Братства лекговалъ,

А же бы науки тамъ были, пилне жадалъ.

И такъ отъ всѣхъ повсюду богомолье маєтъ:

195. За тымъ, нехъ душа его въ небѣ почиваетъ!

(Сочинилъ ректоръ школы Кассіанъ Соковичъ).

3.

Надпись на гробъ Сагайдачнаго.

Тутъ зложиль Запорозій гетманъ свои кости,
Петръ Канащевичъ, ранный въ войнѣ: для волности
Отчизни, Ѳгдї на ии Турцы моцно натирали,
И пострелов смертелныхъ килка му задали:
Которыми зраненый, живота доказалъ.
Вѣры Богу, и кролю, и войську доховалъ.
И умер боронячи мира ойчистого:
За што узычъ му, Творче, неба вechистого,
Яв ревнитель вѣры благочестївои,
Въ которой былъ выхованъ зъ молодости своеи,
Року тысяча шесть сотъ двадесѧть второго,
Погребенъ въ монастири Брацва Кіевскаго
На который тысячій килка оффровалъ,
Аже бы тамъ науки фундовано, жадалъ.

(Всѣ три №№ заимствованы нами изъ „Кіевлянина“ Максимовича
на 1850 г.).

Напоминаемъ главнѣйшія событія жизни Сагайдачнаго, которыхъ касаются и вирши.

Петръ Конашевичъ Сагайдачный былъ родомъ изъ Подгорья Галицкаго, сынъ Самборскаго шляхтича Конона или Конаша Сагайдачнаго. Послѣ ученія въ Острогѣ былъ онъ не Запорожью, участвовалъ въ взятіи Варны въ 1605 г.; съ 1606 г. онъ сталъ считаться гетманомъ козацкимъ, сжегъ Синопъ въ 1613 г., взялъ Кафу въ 1616 г. и освободилъ много христіанскихъ плѣнныхъ. Въ 1618 г. Сагайдачный съ успѣхомъ участвовалъ въ походѣ королевича-претендента Владислава на Московское государство. Въ 1618—1620 г. Сагайдачному удалось вынудить у польского правительства, нуждавшагося въ козакахъ по случаю войны съ Москвою и турками, значительныя уступки козацкому самоуправлению, а также православной церкви,—о чёмъ особенно говорять вирши. Онъ подалъ «предрагоцѣнныи», по словамъ канцлера Сапѣги, меморіалъ обѣ унії, вѣроятно, въ томъ духѣ желанія религіознаго мира, о которомъ говорять вирши. Въ 1620 г., по настоянію его, ѿхавшій домой изъ Москвы патріархъ Іерусалимскій Феофанъ посвятилъ въ Києвѣ Исаю Копинскаго епископомъ перемышльскимъ, грека Аврамія Стагонскаго поставилъ епископомъ тuroвскимъ и пинскимъ, извѣстнаго Мелетія Смотрицкаго посвятилъ архіепископомъ полоцкимъ, а Іова Борецкаго митрополитомъ кіевскимъ и т. образомъ въстановилъ православную іерархію, разстроенню уніей. Послѣ того были посвящены епископы въ Владимірѣ Вол. и Брестѣ, въ Луцкѣ и Острогѣ, въ Холмѣ и Белзѣ. Сагайдачный съ 3000 козаковъ провожалъ патріарха до Буши у Волошской границы. Въ 1621 г. Сагайдачный участвовалъ въ походѣ Хотинскомъ противъ Турокъ, во время котораго установились пріязненные отношенія между королевичемъ Владиславомъ и козаками; но изъ похода гетманъ вернулся въ Киевъ больной и раненый, полу живой и скоро умеръ 10-го апрѣля 1622 г., отправивъ передъ смертю меморіалъ къ королю съ просьбою о защите козаковъ отъ недружелюбія магнатовъ, и

православія, которое гетманъ считалъ возстановленнымъ, отъ преслѣдованій іезуитовъ и унії. Между богатыми вкладами въ разные монастыри Сагайдачный оставилъ вкладъ 1500 червонцевъ на школу братства львовскаго.

II.

СОВРЕМЕННЫЯ ВИРШИ ОВЪ ЭПОХѢ ХМЕЛЬНИЦКАГО¹⁾.

1.

О Желтоводской битвѣ.

1648.

Висипався Хміль изъ міха
И наробивъ ляхамъ лиха,
Показавъ имъ розуму,
Вивернувъ дідчу думу.
До Жовтои водиці
Наклавъ имъ дуже хмельниці.
Не могли на ногахъ стояти—
Волили утикати.
Гетманчику-небоже!
Не туди па Запороже!
Не найдешъ гараздъ шляху,
У Сидоровимъ байраку.
Чи не ти Степанку-сараче!
Одъ козаківъ гарачи,
Не тись бравъ имъ хутори.
Єсть інши теперъ пори!
Одже побірки прокляти
Ідъ Очаковимъ взяти
И по пастуши тебунці
Приїхали къ вамъ ординці.

¹⁾ Мы приводимъ эти вирши по спискамъ г. Костомарова, который привялъ для нихъ новое правописаніе.

Не утікай же, лаху,
Зъ самого перестраху,
Заждай юнаківъ въ табори,
Готуй деньги за хутори.
Южъ не будешъ ихъ хати
Поганцямъ отдавати,
Не будешъ пересудівъ брати,
А ні ихъ воювати
Милішъ вамъ жиди збойці,
Ніжъ запорожці молодці.
Хоть же маєте кримчухи,
Дайте имъ теперъ кожухи.
Отже Хмельницкій може,—
Поможи єму, Боже!—
Тихъ куркоїдівъ бити,
Якъ жидівъ неживити.
Южъ утікають зъ валівъ;
Бояться самопалівъ,
Волять татарской юки,
Ніжъ козацкої руки.

Вирша эта съ выпускомъ стих. 11, 12 и 19 напечатана въ приложениі къ 3-му изданію «Богдана Хмельницкаго» Костомарова, т. III, стр. 303—304. Мы возстановляемъ ее по списку, находящемуся въ сборнике, составленномъ Н. И. Костомаровымъ для печати въ 30-е годы и процензированномъ, но почему-то попавшемъ въ бумаги М. А. Максимовича. На спискѣ этомъ сдѣлана помѣтка рукою Максимовича: «изъ Строеной книги козаковъ послѣ Зборовскаго мира, выпись Срезневскій въ Варшавѣ.»

Степанко гетманчикъ, упоминаемый въ виршѣ,—Стефанъ Потоцкій, сынъ гетмана короннаго. Старый Потоцкій, отправляя Стефана со многими другими молодыми аристократами, давалъ имъ наставление: «Пройдите степи и лѣса, разорите Сичь, уничтожьте до тла презрѣнное скопище и при-

ведите зачинщиковъ на праведную казнь.» Раненный и взятый въ плѣнъ Стефанъ Потоцкій умеръ въ степи иосль битвы при Жолtyхъ Водахъ. (Исторія о презѣльной бранї и др. у Костомар., Богд. Хм., 3-е изд., I, 100. 113). Орда, названная въ виршѣ набраною подъ Очаковыми,—была т. наз. Перекопская орда.

2.

Плѣненіе Потоцкихъ при Жолtyхъ Водахъ и Корсуні.

Онъ глянулъ якъ звіръ, онъ крикнувъ якъ левъ на жолнірскій слова.

Острая якъ мічъ, грубая якъ пічъ була тамъ тая мова.
Заразъ синачка свого единачка шлетъ на Жовтую Воду.
Тамъ на большую и на горшую собі и всімъ шкоду.
Бо скоро стали ляхи подле Плавли, заразъ поскочили,
Хмельничики, ординчики обозъ заточили,
А скоро привернули, заразъ огорнули, роскопали моцний вали
Однихъ постреляли, другихъ порубали, третіхъ живцемъ въ
орду по-оддавали.

На тімъ не досить; миру не просить Потоцький здумалий (гордий)
На войну встає, штурми готове, бо мівъ (им'ль) встигъ немалий.
Хочеть битися, кривди мститися, підъ Корсунь вступає,
А за собою, якъ за свою волю запорозьцівъ потягає,
Тамъ же на полю всімъ своїмъ силу желнерскимъ утрачає,
Стрельбу и штуки и всі ринштунки запорозьцямъ нажичає
Турецкіи коні, дрогии убори oddae по неволі.

А сам иде и іншихъ веде до татарської неволі!

(Ізъ рукоп. XVII вѣка. Лѣт. Ерлича Богд. Хмельн. Костом. изд., III стр. 315).

3.

Плѣненіе польскихъ гетмановъ.

Отъ такъ пиха наробыла лиха коронному Потоцькому.
Отъ такъ була и тобі скрута цольному Кадиновському.

Отамъ жолніре ідіте сміло на зимовиско,
Въ Білогороді въ загороді майте становиско.
Нехай, християне ваші подолянс, пе распложують қури,
Що виловили виносили ваші дъзори (слуги).
А ви въ татарахъ въ тяжкихъ кайданахъ до смерти сідите;
Якъ ми одъ васъ, такъ ви одъ нась теперъ потерпіте,

(Изъ рукоп. XVII в. Лѣтоц. Ерлича; тамже 313).

4.

Отправка плѣнной шляхты въ Крымъ.

Котрии прийшли Хмельницького аби піймали,
Сами въ неволю у султанську впали,
Поихали бучно до Криму ридвани,
З советниками обое польскии гетмани.
А вози скарбовии козакам зостали,
Аби зъ ихъ худобу свою полатали.
Хотіли лахи зъ козаківъ славу мати,
Лже Богъ давъ тому, хто ся радъ смиряти
Той вознесъ пині смиреннихъ русаковъ,
Гордихъ же съ престоловъ низложи поляковъ,
Богатихъ тщихъ въ рубищі одпусти до Криму,
Хотівшихъ руську вольность наклонить до Риму.

(Изъ исторіи о презъльной брами; тамже 316).

Въ битвѣ подъ Корсунемъ взяты были гетманы: коронный Николай Потоцкій и польский Калиновскій и отправлены въ Крымъ. См. выше, стр. 38. Плавли упом. въ № 2, вѣроятно, мѣста съ камышевыми плавнями около Каменцаго Затона, гдѣ стало польское войско у Іволгихъ Водъ. Въ битвѣ «Хмельничики» и «ординчики» окружили польскій обозъ. Подробн. см. у Костомарова, Богд. Хм., 3 изд., I, '107—слѣд.

5.

Обличеніе магнатской гордости Н. Потоцкаго.

Глянь обернися, стань а задивися котрий маешъ много,
Же ровний будешъ тому, въ которого не маешъ ничего;
Бо той спрашуетъ, що всімъ керуєть; самъ Богъ милостиве
Всі наші справи на своей шалі важить справедливе.

Глянь обернися, стань задивися, который високо
Умомъ літаешъ, мудрості знаешъ широко, губоко.
Не попсуй мозку, мудрый по-трошку, въ собі обачайся;
И тих рада не лиха, що ходять з-тиха, и тихъ поражайся.

Глянь обернися, стань задивися, котрий воюешъ,
Лукомъ стрілами, порохомъ, кулями и мечемъ ширмуєшъ,
Бо тежъ рицеръ и кавалери передъ тимъ бували,
Тимъ воївали, одъ тогожъ меча сами поумірали.

Глянь—обернися, стань—задивися, и скинь зъ серця бути,
Наверни ока, котрий зъ Потока іде ву Славуті (Днѣпру)
Невинніи души берешъ за уши, вольность одіймуєшъ,
Короля не знаешъ, ради не дбаєшъ, самъ собі сеймуєшъ;
Гей, поражайся, не запалляйся, бо ти рейментарюєшъ,
Самъ булавою въ сімъ польськімъ краю; якъ самъ хочешъ
керуешъ.

Мій Бога въ серцю, а не май в-легце шляхетскої крови,
Бо світъ чорніє, правда нищие, а все къ твоїй волі.
Гей каштеляне, коронний гетьмане, потреба намъ чола,
Іще памятати и поглядати на задніе кола.

Жони и діти где ся мають подіти нашии, а потомъ
Гди нась молодці тии запорозці набавяте клопотомъ.
Глянь обернися, стаень задивися, що ся діє зъ нами,
Поручниками и ротмистрами польскими синами.

Глянь—обернися, стань—задивися, видишъ людей много;
Чи ти воюешъ, чи имъ зголдуєшъ, бо то въ рукахъ Бога!
Чини трактати, а кажи брати гроші за заслуги,
Бо то есть здавна заслуга славна запорозького люду.

(Изъ рукоп. XVII в. Лѣт. Ерлича; также 313—314).

Эта вирша передаетъ характерно настроение мелко-шляхетскаго, отчасти роялистического элемента, приставшаго къ казакамъ при удачѣ ихъ восстанія.

6.

Торжество днѣпровскаго войска.

1647—1649.

Честь Богу хвала! Навіки слава війську дніпровому,
Що изъ Божом ласки загнали яшки къ порту Висланому.
А родъ проклятій юдіївський статий, чиста Украина,
А віра святая въ цлі (въ цѣлості) востала—добрая новина,
И ти Чигирине, місто україни, не меншую славу!
Теперь въ собі маешъ, коли оглядаешъ въ рукахъ булаву
Зациного (зватнаго) Богдана, мудрого гетьмана, доброго молодца,
Хмельницького чигиринскаго, давнаго запорозця.
Богъ би указавъ и війську подавъ, аби имъ справовавъ,
Ажеби покорнихъ одъ рукъ онихъ гордихъ аби справовавъ¹⁾
Учинишъ, Боже, всімъ намъ гоже, аби булавою....
Войсько твоє славне всіму світу явно за єго головою!

(Изъ рукописи XVII вѣка. Лѣтоц. Ерлича; тамже 312).

7.

Надпись подъ гербомъ Хмельницкаго.

1650.

Старожитності; то тілько якъ би обновила.
Же вікопомноть явно знову ся одкрила.

¹⁾ Вѣроятно было рятовавъ.

Клейнотъ, котрий Хмельницкіхъ домъ приоздобляєтъ,
Въ мужності, въ правді, въ вірі моцно утверждаєтъ.
Не дивъ, бо Абданъкъ знакъ есть щодрий поволности,
Крестъ за фараментъ віри Хмельницкіхъ мужности.
Незвитяжоний, кролю, въ христіанскомъ панстві,
Кеди повольность Хмельницкіхъ маешъ у подданстві.

(Украинецъ Максимов. 1859. стр. 167).

Стихи эти написаны на оборотѣ перваго заглавнаго листа книги «Реестра всего войска Запорожскаго», составленной послѣ Зборовскаго мира въ 1469 году. Напечатаны въ первый разъ Максимовичемъ въ Украинцѣ 1859 г.. стр. 164—165. потомъ О. М. Бодянскимъ (факсимиле) вмѣстѣ со всѣми реестрами, въ Чтен. въ Имп. Общ. Ист. и Др. Росс. при Москв. универс. 1874 г., кн. III.

III.

ДРАМА

Милость Божія, Україну отъ неудобъ носимыхъ обидъ лядскихъ чрезъ Богдана Зиновія Хмельницкаго преславнаго войскъ запорозкихъ Гетмана, свобододившая, и дарованными ему надъ Ляхами побѣдами возвѣличившая, на незабвеннуу толикихъ его щедротъ память препрезентованная въ школахъ Кіевскихъ 1728 лѣта ¹⁾).

ДѢЙСТВІЕ 1.

ЯВЛЕНИЕ 1.

Богданъ Хмельницкій долю Козацкую оплакуетъ, и новые совѣты въ умъ пріемлетъ.

Егей, славы нашея упадокъ послѣдній!
Чого въ свѣтѣ живучи дождалъ Козакъ бѣдный!
Доказаковалися и мы подъ ляхами;

¹⁾ В чит.=i

Чого намъ не дѣлаютъ ляхи изъ жидами!
Честь и славу въ никочто нашу обращаютъ,
Козацкое потребить имъ помышляютъ.
Сея ли мы отъ тебе, лише, ожидали
Платы, егда вѣрности нашей показали
На земли и на морѣ знаменія многа,
Бодуща та враговъ си сокрушаю рога?
Се ли достойная изда? Сія ли заплата
За службу нашу? Се ли зыскъ нашъ и интранта
За венчеслимые прѣятные раны,
За смерти различные на различной бранн,
За толкіе и толь славные побѣды
Терпѣли толкіе, толь тѣжкіе, бѣды:
Грабленія, насильства, утиски, досады,
Узы и прочая, безъ всякой отрады?
О, и вспоминати то, во истинну, студно;
А якъ самимъ дѣломъ намъ терпѣти не трудно!
Что такъ безумни есмы, что такъ помраченни,
Что спимъ, аки летаргомъ якимъ омраченни?
О, жалю мой незносный: больше ли чекати?
Крайней ли погибели еще выглядати
Будемъ? Не видимъ, что ся грядетъ? Окаянни,
Егда стена молчимъ, тако поруганни
Суще. О, нечувствія нашего! Страдати
Каз нужда есть, аще честь за честь воздати
Можемъ! Татаре, Турки и Нѣмци бували
Не страшни: и ляхи ли ужасни намъ стали!
Сверѣные львы, тигры, вепри побѣждати
Удобѣ было: отъ зайдовъ ли станемъ вѣкати?
Когда шабля при насъ есть: не совсѣмъ пропала
Многоименитая оная похвала
Наша; доказовала чуждой славы много
Она: студа жъ своего не отмстить такого
Не отобрали еще ляхи намъ остатка:
Живъ Богъ, и не умерла Козацкая Матка!

Хоръ.

Муза и Аполло грядущую яхомъ погибель предвозвѣщаютъ.

Не видишъ, Поляче,
Кто на тебе плаче,
Кого обиждашъ;
Кому досаждашъ?
Славу ти сотворихъ,
Побѣды порождшихъ,
Тщишся погубити,
Славу испразднити.
Где жъ услуга тая,
Егда вся благая
Своя оставляли,
Тебѣ воевали;
Крови не жалѣли,
Головъ не щадѣли,
Тебе заступая,
Тебе прославляя?
О, что жъ ожидаетъ,
Какъ месть чекаетъ,
Яко за благое
Воздаеши злое!

Коль лютое время,
Коль тажкое бремя,
Пошлетъ на тя вскорѣ,
Судай правду горѣ!
Се, твоя предѣлы
Пройдутъ сквозѣ стрѣлы,
Слонце зайдетъ въ хмуры,
Вдарять на тя бури;
Шкуры тебѣ дерти,
Главы будуть терти,
Шин вытягати,
Въ ярмо закладати,
По лѣсахъ гонити,
По рѣкахъ топити,
Зъ склеповъ выдирати,
Ажъ за Вислу гнати ¹⁾.
Прійдутъ на тя злая
Непремѣнно сяя:
Богъ бо тебѣ судить,
Судъ Его не зблудить!

ДѢЙСТВІЕ 2.

ЯВЛЕНИЕ 1.

Хмельницкій Козакамъ Запорожскимъ обиды и озлобленія неудобноносная, отъ яховъ дѣемыя, предлагается, и свой имъ совѣтъ объявляетъ, которому Кошорій именемъ всѣхъ козаковъ отвѣтствуетъ, и якъ въ ироціихъ потребахъ, такъ найначе въ томъ, послушнихъ себѣ быть, и головъ своихъ не щадѣть, обѣщаетъ.

Хмельницкій.

Пріѣзду моего къ вамъ вина есть не ина,
Нанове Запорожцѣ, токмо се едина,

¹⁾ Ср. пѣсни, № 2, 6.

Что по премногихъ бѣдахъ неисповѣдимыхъ,
И утискахъ всегдашихъ, неудобстерпимыхъ,
Крайняя всѣхъ насть уже Ѿощетъ постигнути
Пропасть, которой якъ бы могли убѣгнуть,
Поки еще время есть, треба разсужати,
И что полезно будетъ, сіе предъизбрati:
На васъ бо то залежить, или жити тако
При Козацкихъ вольностяхъ безъ налога, яко
Издавна жили, или вѣчными рабами
Въ ляховъ быть, которіи якъ хотять надъ нами
И надъ дѣтми нашими руки истираютъ.
И уже явного настъ студа исполняютъ.
А мнѣ далеко лучше видится и главу
Свою положить, нѣжбы козацку славу
И Україну зъ крайнимъ студомъ потеряти,
Или неблагодарнымъ врагомъ голодовати.
Вѣдаете бо вси, и не токмо вы сами,
Но и весь свѣтъ гораздо вѣдаетъ со вами,
Яко вѣрности въ настъ ляхи дознавали много,
Колико отвратили отъ головъ ихъ злого,
Когда за нихъ на бранi перси выставляли,
Когда кровь проливали и головы клали,
Когда той не могъ отнюдь дружитися съ нами,
Кого между своими имѣли врагами,
Когда мы ихъ отъ татаръ и турковъ предѣлы
Зъ непрестаннымъ опасствомъ всегда боронили,
А они за нами, якъ за муромъ, стояли,
Или и на обѣдвѣ уши еще спали,
Вороочуячися. Я не воспоминаю
Древнихъ оныхъ дѣль нашихъ, како же ихъ маю
Изреци, не вѣмъ, ибо не токмо ихъ полно
Было на земли, но и на морѣ довольно.
Свѣдѣтель есть Трапезонтъ, на пень посѣщеныи,
Свѣдѣтель есть и Сынопъ, зъ землею смѣшеныи.
Являютъ и славные оные подходы

Ажъ подъ Константиполь, или и народы
Самые тамошніе, ихъ же веси, гради,
Хутори, егда и самъ Салтанъ, вертогради
Своя обходяще, зрељъ, иные спалили,
Иные же въ нивочто тако разорили,
Что который пыхою надменъ, обладати
Цѣлымъ свѣтомъ мнѣлъ себе, обаче признати
Радъ, не радъ истинную храбрость превелику
Козакамъ понужденъ быль. Что же и колику
Вѣрность свою свѣдчили, уже и недавно
Того доказовали подъ Хотинемъ явно.
И сами лахи сie, чаю, намъ признаютъ,
Любъ и не токмо славъ нашей зазрачаютъ,
Но и всегда худыми словами, елико
Возможно, умалаютъ умыслне толико.
И Османовы войска когда напирали
Найпаче на козаковъ, ясно показали,
Что лядская вся при насъ была оборона,
Которую если бы избили, Корона
Польская давно бъ уже до черта пропала,
И сама своего бы слѣду не познала.
А козаки первые когда мужественно
Выдержали инкұрсы, тогда дерзновенно
Великй во воинствѣ его учинили
Падежъ, и самый ему обозъ разорили.
Тако о силѣ своей гордящеся зѣло
Османа посрамили, и мира всесѣло
Искати понудили. Но что жъ исчисляю?
Миръ симъ и инымъ дѣламъ нашимъ поставляю
Во свѣдѣтельство, яже есмы яко полни
Отважного сердца, такъ и въ похвалѣ довольни.
Но что жъ? Видите, якъ намъ за сія платили
И платятъ услуги; коль тяжко угнѣтили
Бѣднуу Украину тыми очковыми,
Ноемицнами тыми, тако жъ роговыми.

Повымышляли къ тому уже и ставицны,
А ири иныхъ поборахъ и сухомельщизны.
Власное наше добро въ очахъ передъ нами
Арендуютъ, и въ своемъ невольни мы сами.
И уже по времени а ни дѣтей родныхъ,
Ни женъ власныхъ нашихъ, намъ не будетъ свободныхъ?
Что жъ говорить о иныхъ бѣдахъ нашихъ большихъ?
Что о бесчестіяхъ, и укоризнахъ горшихъ?
Козака и за жида не важать: милѣйшій.
Имъ жидъ, нежели русинъ, и весьма честнѣйшій;
Съ жидомъ они ъдятъ, пьютъ, банкеты спрavляютъ,
А Козака бѣднаго за нѣзаще маютъ ¹⁾).
И что горше: которымъ поклонъ отдавали
Турки и татаре, а многи не востали
Никогда же, егда разъ наклонили выи,
Нынѣ, срамно и казать, нынѣ сами сіи
Жидамъ клапаются, и шапку въ рукахъ носять
Передъ ними, и ихъ якъ пановъ якихъ просятъ.
О горе! о болѣзни! о неизреченна,
Студа нашего печаль, но не оконченна,
Злоба ихъ! ибо уже и вѣру святую
Испразднити тщатся, а ввести треклятую
Унію помышляютъ, и Божіи храмы
Вездѣ своими хотять осквернити мшами.
Словомъ реши: всѣхъ въ конецъ мыслить потребити,
И славу Козацкую въ пепелъ обратити.
Что убо сотворите, теперь разсуждайте,
Когда еще можете, всякъ о себѣ дѣтайт:
Послѣдней ли пагубы своей ожидати
Что день будете, или и золь убѣжати
Грядущихъ и обиды отмстити, якіе
Доселѣ претерпѣли за дѣла благіе?
Я на Бога всю мою надежду слагаю!

¹⁾ Ср. выше думы № 3, 4, (вар. А).

Его, во первыхъ, себѣ помощи желаю;
Имѣю же надѣю на шаблю по Бозѣ,
Что нахилить подъ наши враговъ нашихъ нозѣ.
Только вы всѣ въ единѣ гуж со мною тягните,
А отчизны и вѣры своей не дадите
Православной до конца отъ нихъ пропадати
И козацкой на вѣки славѣ исчезати ¹⁾.

Кошовой.

Поки силы наша, поки духа стане,
Будемъ себе боронить, вельможный Гѣтмане;
Туркамъ, татарамъ въ очи отважне ставали
За плюгавцевъ тыхъ, когда на нихъ наступали.
За себе противъ Ляховъ не вооружимся,
Въ своихъ бѣдахъ помогти себѣ убоимся?
Вѣдаемъ, яко всѣмъ намъ Украина мати,
Кто жъ не похощетъ руку помощи подати
Погибающей матцѣ, быль бы той твердѣйшій!
Надъ камень, надъ льва быль бы таковыи лютѣйшій!
Мы всѣ, якъ прежде были безъ всякой отмовы,
Такъ и найпаче теперъ служити готовы,
Будемъ себе и матку нашу боронити,
Аще намъ и умерти, будемъ ляховъ бити!

ЯВЛЕНИЕ 2.

Козаки Днѣпромъ пришедши, приходятъ до Хмельницкаго, и что ляхамъ сдѣлали, ему повѣдаютъ; вѣстникъ извѣщасть не далекій лядскій приходъ; Хмельницкій кажетъ козакамъ на кони сѣдать.

Хмельницкій.

Что вы за Козаки и откуля?

Козаки.

Зъ Ляхами

Посланіи были мы Днѣпромъ байдаками.

¹⁾ Ср. выше думы № 1, 3, (стр. 98—97 А).

*

Хмельницкій.

Кто васъ послалъ зъ ними, и гдѣ вы ихъ подѣли?

Козаки.

Гетманы обидва намъ ѿхать повелѣли.

Хмельницкій.

Гетманы гдѣ?

Козаки.

Зъ обозомъ по волѣ ступаютъ:

Но гдѣ уже суть, или куда патягаютъ,
Сего знати не можемъ: бо Днѣпромъ единыхъ,
Поки они настигнутъ, а землею иныхъ,
Ради скорости, легко передомъ послали,
Сами съ табуромъ нога въ ногу поступали.
Шембракъ изъ Сапъгою поѣхалъ землею,
И сынъ же Потоцкаго зъ юртою тоею!
А намъ казали спѣшно ступати водою,
Придавши комисаровъ для лучшаго строю
И безопасноти.

Хмельницкій.

Гдѣ суть ваши комисары?

Козаки.

Гдѣ жъ уже сидятъ, може у черта въ кошарѣ:
Бо мы еретиковъ тыхъ нещадно побили
Иншихъ, а иныхъ живцемъ въ Днѣпрѣ потопили.
Лучше збравши, що будеть, то будеть, терпѣти,
Нежели ляхамъ, хотя присягши, служити.

Хмельницкій.

Не бойтесь, надежду на Бога имѣемъ
Милостива, что нашимъ врагомъ одолѣсѧ;
А что вѣрне служить имъ въ церкви присягали,
Передъ Богомъ такую кондицію клали:

Аще не будутъ они насильствовать вѣру
Нашу святую, и не переберутъ мѣру
Въ поступкахъ своихъ зъ нами, и за службу нашу
Не такую, якъ мы пьемъ, будемъ пити чашу;
Чого они поневажъ сами не сполняютъ,
Дармо и отъ насъ себѣ вѣры ожидаютъ.

Вѣстникъ.

Ляховъ, вельможный пане, не далеко чути.

Козаки.

Що румомъ побѣхали, мѣли то прибути.

Хмельницкій.

Не страшний намъ есть приходъ и самихъ гетмановъ,
Не устрашается духъ отъ ляховъ Богдановъ.
Нуте только, молодцѣ, на конѣ сѣдайте,
А пришествія оныхъ къ себѣ не чекайте:
Приходящимъ къ намъ гостямъ на встрѣчъ поѣзджаймо,
А пришествія оныхъ къ себѣ не чекаймо.

ДѢЙСТВІЕ 3.

ЯВЛЕНИЕ 1.

Украина о помошь и пособіе Божіе Хмельницкому во брани той просить.

Украина.

Въ безмѣрныхъ бѣдахъ моихъ въ неисповѣдимой
Бользни и печали, во неусладимой
Горести сердца имамъ се мало отрады,
Се утѣхи ощущихъ нѣчто того ради,
Что чада мои уже якъ отъ сна востали
Коего, и нечувство далече прогнали
Отъ себе, и вси обще почали гадати,
Якъ бы матери своей пропасти не дати.
Малодушіе, и страхъ всякий отложили,
Дерзость и безстрашіе себѣ прилучили,
На предлежащій подвигъ весело ступаютъ,

Скорбь мою преложити на радость желають.
Но, увы! не извѣстна фортуна есть браны:
Ибо неудобъ познать отъ коєя страны
Стояти будетъ, на ся различные виды
Воспрімати обычє, иногда бѣды
Наносить, иногда же бываетъ удобна,
Тѣмъ кости или картѣ она есть подобна:
Кому бо послужить и кому въ руки пойдетъ,
И самѣй премудрѣйшій астрономъ не дойдетъ.
Обоихъ странъ многажды силы будутъ равни,
Такъ числомъ воевъ, яко храбростю славни;
Но едини наконецъ изъ нихъ торжествуютъ,
Другіи побѣженни, стяпаше, сѣтуютъ;
Иногда же противно надеждѣ бываетъ,
Сильнаго немощнѣйшій часто постигаетъ.
Толикую я разность егда помышляю,
Увы мнѣ! отъ болѣзни паки унываю.
Паки острый во мнѣ терпъ пропасть утробу,
Паки лютая печаль влечеть мя ко гроду:
Ибо аще что на мя супостать успѣтъ,
Аще мнѣ окаянной нынѣ одолѣтъ—
Горе мнѣ! что сотворитъ суще побѣдитель,
Таковъ и толицій мой врагъ и озлобитель
Раздраженный? Ко Тебѣ, о Боже всесильный,
Прибѣгаю азъ, воззри на плачъ мой умильный!
Доколѣ мя до конца забудеши, Боже?
Душа моя отъ скорби во мнѣ изнеможе.
Доколѣ лицо отъ мене Свое отвращаешь,
Доколѣ безъ отрады мене оставляешь?
Призри съ небесе и виждь на мое толико
Окаянство, и помощь низпосли, Владыко,
Иже древле съ Мовсеомъ милость сотворивый,
И тѣмъ Израильское племя свободивый
Отъ работы Египта, проведъ по пустыни
Столпомъ сугубымъ: Ты Самъ, Ты тожде и нынѣ

И Богдану моему яви неизмѣрну
Благодать Твою! Буди вожду правовѣрну
Столпъ крѣости, отъ лица враговъ заступая
И правовѣрныхъ его воевъ защищая,
Сотвори, да, иже мя посрамити тщатся,
Вѣчнымъ на браны студомъ сами посрамятся:
Да возрадуются же, иже въ тебѣ чаютъ,
Твоей помоши въ бѣдахъ своихъ ожидаютъ!

~~~~~
ЯВЛЕНИЕ 2.

Вѣсть приходитъ, повѣдакъ преславные козаковъ надъ ляхами побѣды, и
студное ихъ за Вислу прогнаніе, и торжественное вскорѣ Хмельницкаго на
Украину возвращеніе.

Вѣсть.

Не плачь, о Украино, престани тужити,
Печаль твою на радость время преложити:
Призрѣ на тя съ небесе Вышняго зѣница,
Поборствуетъ по тебѣ Божія десница!
Жолтые Воды злату при брегу своему
Побѣду породили Богдану твоему.
Шембракъ изъ Сапъгою пошли оглядати,
Таврики, свою Хану визиту отдать,
А Стефанъ Потоцкій, сынъ Гетманскій, зъ своими
Лучше въ пеклѣ збравъ жити, нѣжъ въ Крыму зъ
чужыми.

Корсунь другой побѣды есть тебѣ свѣдѣтель,
Явится Хмельницкій твой паки побѣдитель;
Враговъ твоихъ студно въ лѣсь якъ зайцовъ загнали,
И единыхъ побили, другихъ повязали:
Тамъ самъ Гетманъ Потоцкій, тамъ и Калѣновскій
Польный, тамъ и Синявскій, тамъ и Бѣгновскій;
Тамъ Яскольскій, и инни тамъ многіе взяти
Пошли въ слѣдъ Шамбрака и Сапъги искасти.
Нестерваръ мѣсто Ганджа и Остапъ достали,
Глубокій ровъ Жидовскимъ стервомъ заровняли;
Лаховъ недобитыхъ подъ Корсунемъ побили,

Зъ ксендзовъ живыхъ ильуры, як зъ барановъ, лупили.
Кривоносъ въ Барѣ взятомъ отъ себе гуляетъ,
Лаховъ въ склепахъ и въ домахъ зъ свѣтками шукаетъ,
А иныхъ зъ подъ стрѣхъ тягнетъ, якъ воробціовъ много,
Всѣхъ на пень истинаетъ, не смотрить ни бого.
Дивы твои побѣды суть: ибо и тіи,
Которыхъ страхъ за Вислу у лѣса густіи.
Розно позаносиль былъ, когда и собрались
Большъ надъ тридесять тысящъ, да и перебрались
Вкупъ за Константиновъ, подъ рѣчку Пиляву,
Тамо свою хотяще показати славу,
Зъ студомъ и безчестіемъ неслыханнымъ, зъ вѣчнымъ,
Поруганіемъ своимъ, зъ срамомъ необычнымъ,
Знову всѣ въ безвѣстная мѣста повтекали,
Якъ тилько въ полю въ очи Хмельницькому стали:
Кто коня, кто шабли, кто узды, кто кульбаки,
Кто воза, кто хомута, а кто и собаки,
Или чего иного кто тилько дорвался,
Якъ найскорѣй за Вислу знову поспѣшался
Не отягощенъ ничемъ; ибо тамо рисы,
Соболи, горностай, вунки, волки, лисы,
Сѣбирки, ванцы, коны, имбрики, наметы,
Мѣдинцы сребрянныя, фарини, паштеты,
Цукры, креденсы, столы, скрини зоставляли,
Окованныхъ возвоз сто тысящъ покидали.
О прочихъ корыстехъ не воспоминаю,
Токмо безчисленные быти утверждаю.
Довольно грабленія твоя наградили,
Которые чрезъ Старость и жидовъ робили.
Толикое ихъ бѣгство вельми удивило
Вожда, и въ слѣдъ за ними гнати понудило
До Львова; а Небабы, Тиши, Полкожухи
И Нечая по бокахъ, сламаніе духи
Ихъ въ конецъ имъ отъемлють, гдѣ ихъ постигаютъ,
И такъ славу ко славѣ тебѣ прибавляютъ.

Но не было подъ Львовомъ изъ кимъ воевати,
А мѣста и самъ дармо не хотѣлъ псовати,
Когда сукна на барму козакамъ прислали,
И повелѣнну денегъ сумму поскладали.
Далѣ, Украино, все Богданъ твой ступаетъ,
Отъ Львова до Замосця скоро приступаетъ.
Слава о немъ повсюду дивная проходитъ,
Имя его до морей послѣднихъ доходитъ,
А ляхамъ такъ страшно, что гдѣ либо повѣютъ
Вѣтры, всѣ, же Хмельницкій идетъ, разумѣютъ.
Таковыи и толикій ляховъ побѣдитель,
И Богомъ дарованный тебѣ ибавитель,
Супостатъ твоихъ въ мѣста пустыя загнавши,
А по Вислу границу тебѣ закопавши,
Вскорѣ, торжествуя, онъ къ тебѣ возвратится,
Неисказанна радость тебѣ съ нимъ явится ¹⁾.

Украина.

Словеса твоя дивно мене утѣшаютъ,
Егда толикіе мнѣ побѣды глашаютъ;
Убо се по словеси твоему да будетъ:
Богданъ мой, побѣдитель толикъ да прибудетъ!

Хоръ.

Богъ скрбящихъ утѣшаеть.

Иже Самъ въ Себѣ отъ вѣкъ почиваяй,
Иже предъ Ангелъ лики пребываій,
Всесиленъ, премудръ, красенъ и богатый,
Святъ и всякоя полны благодати,
Чистъ непороченъ, во всемъ совершенный,
Славою вѣчнѣ въ Себѣ прославленный,
Всяческая всѣмъ обильно дарствуай,
Но самъ ничего отнюдь не требуай,

¹⁾). См. пѣсни № 6, 8, 9, и примѣчанія къ нимъ.

Той на престолѣ сидай превысокомъ,
Дольная зряще всевидящимъ окомъ,
За безмѣрную милости пучину,
Призрѣвъ на бѣдну свыше сиротину,
Ухо абѣ свое приклоняеть,
Гласу молитвы милосердъ бываетъ;
И аще бури возмущаютъ море,
Ведя зъ собою великое горе;
Аще и волны до небесъ возносятъ,
И видимую пагубу наносятъ;
Но Онъ не даетъ лютъ погибати,
Ибо Его есть таковыхъ спасати,
Иже во бѣдахъ къ Нему прибѣгаютъ,
Въ Немъ всю надежду свою полагаютъ;
Сынъ паче забвенъ у матери будетъ,
А нежели Онъ таковыхъ забудетъ;
Блаженніи суть убо таковіи,
Ибо скорбь въ радость премѣнити тіи,
Аще и страждутъ, чаютъ непремѣнно;
Упованіе оныхъ не сумнѣнно;
Богъ бо есть щедрый, въ Немъ же уповаютъ,
Яко па пь свою печаль возверзаютъ.

ДѢЙСТВІЕ 4.

ЯВЛЕНИЕ 1.

Хмельницкій со торжествомъ на Украину возвратився въ Кіевъ, пра вратахъ торжественныхъ благодаритъ Бога за толикіе поѣзды: дѣти Українскіи, во училищахъ Кіевскихъ учащіися, его привѣтствуютъ, потомъ и козаки чрезъ писара толикой ему славы вѣшишуютъ.

Хмельницкій.

Что Тебѣ воздамы мы, о всеблагій Боже?
Кто бо Твою къ намъ милость изреши возможе?

О Тебѣ супостаты наша побѣдихомъ,
Тобою гордіи ихъ думы низложихомъ,
И духи попрахомъ, ни на лукъ, ни на стрѣлы,
Ни па иниши якіе уповахомъ силы.
Десница, о Господи, Твоя прославися,
Въ крѣпости, десная Ти рука утвердиша
На нихъ, пособляя намъ. Отсель познаютъ,
Яко щедроты Твоя по намъ побораютъ.
Не до конца бо Твоихъ вѣрныхъ забываешь,
По гнѣвѣ милостища Себѣ имъ являешь:
Наказуешь, но яко Отецъ миссиярдый,
Ибо потомъ бываешь аки щитъ имъ твердый,
Отъ лица вражія въ день браніи защищая,
И всякия далече скорби прогоняя.
Сие коимъ извѣстомъ будемъ утверждати,
Довольпо показуютъ Твоя благодати
Ко намъ: праведнымъ Твоимъ судомъ мы страдали,
Яко неправды наша Тебе прогнѣвали.
Но егда мы милости Твоей искахомъ,
И благоутробіе Твое не престахомъ
Молить: призрѣ съ небесе на наша обиды,
Толикія намъ нынѣ дарова побѣды.
Рогъ убо правовѣрныхъ Твоихъ возвышенный
Супостать безъ отрады стечетъ побѣженный:
Твое сие дѣло есть, а не человѣка,
Буди благословенъ Ты отъ нынѣ ѹ до вѣка!

Дѣти Українскія.

1.

Ревностію святых Церкве раздеженный,
Безбоязенно дерзнувъ вступить въ бой воинный,
Егда съ врагами ея, Богдане, ратуешь,
Достойно и праведно съ нею тержествуешь:
Врата бо ей адова съ своими навѣты
Не могутъ, глаголющу Христу, одолѣти.

Донелѣ убо Церковь имать пребывать,
Дотоль и Твоя будетъ похвала сіяти.

2.

Отчества любовь, яже въ тебѣ распалила
Сердце твое ко брани, но и пособила
То южде ти въ побѣдѣ такъ, что разъяренный
Супостать твой явися весьма помраченный.
Вся бо яже суть въ мірѣ, любовь побѣждаетъ,
Любве неудобное ничтоже бываетъ,
Всякъ убо, иже имать Отчество любити,
Не можетъ тя никогда въ любвѣ не имѣти.

3.

Славою предковъ твоихъ поощренъ, на рати
Побѣдилъ еси славно твоя супостаты;
Отъ двоихъ бо едино восхотѣ имѣти:
Или умерти, или врага побѣдiti,
Но козацка отъ тебе слава смерть прогнала,
А надъ врагомъ побѣду тебѣ даровала;
Иже убо за Отчу подвизался славу,
Бесмертнымъ слава вѣнцемъ увѣнчаетъ главу.

4.

Добродѣтель твоя есть торжества виною
Нынѣшняго, побѣди сею единою
Врага твоего; ибо такъ сильно ничтоже
Обращается, или такъ высоко, что же
Мужествомъ добродѣтель своимъ не превзыдетъ,
А може она когда наконецъ не взыйдетъ;
Добродѣтель убо мы твою величаемъ,
Тебѣ Несторовыхъ лѣтъ отъ Бога желаемъ!

Писарь.

Аще тя и малыя дѣти привѣтствуютъ
И Богомъ данной тебѣ побѣды вѣнчаютъ,
Якъ мы не устыдимся безстудно молчати,

Як будемъ нѣмотою уста заграждати?
О едина похвала наша, о Богдане,
О дивный въ Гетманѣхъ, ты, начь Вельможный пане!
Радується о тебѣ Россія Малая,
Веселитжеся купно и Церковь святая:
Ибо твоя то были первые порады,
Не оставить матери своей безъ отрады;
Но елико возможно въ бѣдѣ утѣшити,
Горькую ея печаль въ сладость премѣнити.
Се уже и самымъ то дѣломъ совершиша:
Скорбь далече отбѣже, радость водворися.
Торжественные гласы происходятъ всюду,
Тамо пѣсни слышатся, кимвали оттуду,
Грады, веси, дубравы, горы, холмы, рѣки,
Красно являютъ лице свое съ человѣки!
Словомъ единствомъ сказать: якъ Вкраина стала,
Толикая въ ней радость еще не бывала.
Кто жъ не признаеть, что все, что-либо имами,
Такъ чудныя измѣны, яко надъ врагами
Нашими преславно мы нынѣ торжествуемъ,
А они воздыхаютъ? тебѣ долженствуемъ,
Твоимъ добродѣтелемъ должны восписати,
Тебѣ благодарствіе должны возводати;
Будутъ убо вѣтіи вездѣ тя славити,
Будутъ и ритмотворцы дѣла твоя пѣти
Зъ гисторіографами: мы тя поздравляемъ
Толикою славою, а къ тому желаемъ:
Которую днесъ радость имѣемъ тобою,
Долгимъ твоимъ житіемъ утверди по бою!

Хмельницкій.

Радости сея не я и не добродѣтель
Кая моя вина, но Творецъ и Содѣтель
Нашъ: благодареніе Ему возсылайте,
Его дивную ко намъ милость величайте.

Проче въ мирѣ между собою живите,
Друголюбіе надъ вся паче возлюбите.
И малыя бо вещи умножаетъ згода,
Великія вопреки вмаляетъ незгода.
А желѣзо доброе важте и надъ злато.
Злато бо потемнѣеть безъ него, якъ блато.
Что злато и что сребро ляхамъ пользовало,
Колиціе жъ богатства желѣзо побрало?
Зъ сребныхъ полумысъ отцы наши не ъдали,
И зъ золотыхъ пугаровъ они не пивали ¹⁾;
О желѣзѣ старались, желѣзо любили,
И велику тѣмъ себѣ славу породили.
О нихъ путемъ идите, о нихъ подражайте,
Славы ища, богатство вы за ничто майте.
Не той славенъ, котрий многа лѣчить стада,
Но иже многихъ враговъ своихъ шлетъ до ада:
Сему едино токмо желѣзо довлѣеть,
А злато или сребро ничтоже успѣеть.
Что Богъ дастъ, тѣмъ довольни суще, ни кося
Не обидите ни чимъ братіи своея:
Кто лѣсокъ добрый, или хуторецъ порядный,
Кто ставъ, кто луку, кто садъ имѣеть изрядный,
Болѣть или завидѣть тому не хотите,
Якъ бы его привлачить къ себѣ не ищите.
Ибо когда козаки уже обнищаютъ,
То не долго остатки ваши потрываютъ.
Откуду коня, или ручницю, откуду
Ианный порядокъ возьмутъ, аще не оттуду?
Л безъ тыхъ приборовъ, что, мните, по нась будетъ ²⁾?
Слава, безъ сумпѣнія, наша не прибудетъ.
На послѣдокъ глаголю: сами не купчуйте:

¹⁾ Ср. выше, пѣсни № 6, вар. А, ст. 11—12, 21—24.

²⁾ Намекъ на захватъ земель старшиною козацкою послѣ Хмельницкаго. Ср. въ слѣдующей книжѣ думы о Ганджѣ Андышберѣ.—

Лука, стрѣлки, мушкета и шабли пильнуйте!
Куплами бо обвязанъ житейскими воинъ,
Имени сего весьма таковъ не достоинъ.
И дѣтей своихъ, скоро отправлять науки,
До сей же обучайте козацкои штуки.
Тако творя, враждя потрете навѣты:
Радость сю на многи удержите лѣты.

~~~~~
ДѢЙСТВІЕ 5.

ЯВЛЕНИЕ 1.

Украина радуется Богу, помощнику своему, и благодареніе возсылаетъ.

Соторжествуйте мнѣ вси нынѣ Россіяне,
Радуйтесь со мною и вси Христіане,
Иже не поврежденни злочестія ядомъ,
Зъ малымъ въ союзъ есте благовѣрнымъ стадомъ.
Скорбь моя отложися: радость водворися,
Супостаты падоша, рогъ мой возвысися.
Дивна се измѣна есть Вышняго десницы,
Ляхъ побѣжденъ и прогнанъ за своя границы:
Страхъ, бѣда, клопотъ и студъ побѣже зъ ляхами,
Побѣда и торжество осталася съ нами.
Иже славы моей путь запяти хотѣли,
Путь, ведущъ здѣсь за горы, сами погубили.
Не вѣдаютъ и сами, куда утѣкати,
Гдѣ бы на старость себѣ отчества искати.
О, ниже риторскими усты исказанной,
Ниже историческимъ перомъ описанной
Фортуны моей! се бо Богъ мнѣ пособствуяй,
Излія на мя Своїй благодати струя,
Совлекъ съ мене острое рубище печали,
Въ ризу мя веселія одѣя; престали
Бурніи свирѣпѣти на мя Аквилоне,

Тишайши явился ко мнѣ Алціоне:
Пречь лютая отъ мене зима отступила,
А благодріятная весна наступила;
Тма во свѣтъ, а ноць во день златый премѣнена,
Горесть сердца моего въ сладость обращена.
Вышняго воистину есть сія измѣна,
Милость Его ко мнѣ се сотвори едина.
Вси, иже ко мнѣ любовь пмущіи, роды,
Вси, мнѣ желающіи многихъ лѣтъ, народы
Возмите трубы гласни, настройте тимпаны,
Брацайте во кимвалы, пустите органы,
Пріймите псалтирь зъ гусльми, и пѣсни сложите,
Гласомъ радости купно Богу воскликините.
Се мъсяцъ новъ явися; се день торжественный
Всемірный, нарочитый, свѣтлый, празднественны!
Аще когда, вайпаче нынѣ возыграйте,
Бога же, побѣду мнѣ давша, величайте!
Что бо Ему принесу за радость толику?
Что иное за милость воздамъ толь велику?
Буду развѣ имени Его воспѣвати,
Буду Господне имя во вѣкъ прославляти!

ЯВЛЕНИЕ 2.

Смотрѣніе Божіе предсказуєтъ Українѣ незыблемое ся блаженство подъ
крѣпкою непобѣдимыхъ Монарховъ Всероссійскихъ рукою, добрымъ и Рей-
ментарскимъ правленiemъ.

Смотрѣніе.

Радуешся Богу, тебѣ пособившу,
Украина, въ брани, враговъ же низложившу
Твоихъ, и обліявшу необычнымъ студомъ:
Но радуйся и дивно о тебѣ строящу,
Дивнымъ тя смотрѣніемъ утвердить хотяющу.
Славы твоей толикой мнози ненавидятъ,
Толикуму счастію пе мало завидятъ:
По зависть тая, ихъ же самыхъ погубляетъ,

Егда сердце, аки ржа, желъзо снѣдѣтъ:
Тебѣ же не принесетъ вреда никоего;
Никако не умалитъ блаженства твоего:
Прійму бо тя подъ крѣпку руку Свою вскорѣ.
Непобѣдиміи на земли и на морѣ
Монархи Россійскіи,—поборники суще
Иже благочестія, зловѣрныхъ бодупще:
Тебѣ въ твоей потщатся пособляти нуждѣ;
Не лишатъ тя помощи своей, аки чужды.
Подъ тымъ непроломимымъ щитомъ пребывая,
Аки на твердой скалѣ себе утверждая,
Посмѣешься всѣмъ вѣтромъ; волны возмущени,
Аще даже до небесъ будуть вознесенни,
Егда вихромъ гоними, начнутъ ударяти,
Пропасть отверзающе, но поколебати
Отнюдь тя не могуще, разбіются сами
Съ приходящими купно о камень водами.
Внемли же глаголемымъ!

Украина.

Прилѣжно внимаю,
Слово Твое радостнѣ въ себѣ разсуждаю.

Смотрѣніе.

Петръ тебѣ будетъ камень, отъ Бога подавный,
И за величество дѣль, Великій названный.
Камене того ниже злобные сорѣты,
Ни вражія преломлять противныхъ навѣты,
Ниже воспріятые тяжкіе походы,
Ни страшные многажды подъ грады подходы,
Смерть развѣ единая поздняя сокрушить.

Украина.

Увы мнѣ окаянной, убо мя порушить!

Смотрѣніе.

Стой, не бойся, за камень первый сокрушенный,
Камень другій, не меньшій, будетъ положенный,

Петръ, глаголю, имени Вторый таковаго,
Монарха Всероссійскій Бога всеблагаго
Милостію увѣнчанъ, не дастъ ти упasti,
Не дастъ и славѣ твоей всячески пропасти.
Тотъ еще малъ отрокъ сый, но не дѣтоуменъ,
Къ пользѣ державы своей вельми остроуменъ;
Совершенного мужа въ юности являя,
Великихъ по себѣ дѣлъ знаки подавая,
Подастъ ти Даніила, вождя изряднѣйша ¹⁾,
Не токмо благородствомъ надъ иныхъ краснѣйша,
Но и дѣлъ храбрыми славнаго, который
Супостатомъ Хмельницкій твоимъ будетъ второй.
Имя его устрашитъ сосѣдъ твоихъ зѣло,
А чего жъ уже само не докажетъ дѣло?
Что убо врази твои, что будутъ творити?
Будутъ отъ зависти ажъ до костей худѣти,
И оружьемъ пе можа острымъ воевати,
Языкомъ много пачнутъ на тебе щекати,
Аки грубу въ народѣхъ тебе поносяще,
Аки наукъ чуждую тебе обносяще.
Но Богъ тя во воинскомъ искусствѣ и штуцѣ
Прославивый, прославитъ Тойже и въ науцѣ.
И сie Коллегіумъ чрезъ Петра Могилу
Основавъ, произведеть въ толикую силу,
Что отъ него вѣтіи красноглаголивы,
Тонкіи философы, богословы
Богословы, сильніи и дѣломъ и словомъ
Проповѣдники, стадо пасущи Христово,
Пастыrie премудри, святы, преподобны,
Древнимъ онymъ Церковнымъ свѣтиламъ подобны,
И иины изрядніи мужіе изыйдутъ,
Къ тому начатки сии совершенство пріймутъ.

¹⁾ Гетманъ Данило Апостолъ (1727—1734 г.).

Тако ти, миръ ли будешьъ, или браль имѣти,
Надъ врагомъ твоимъ главу будешьъ возносити.

Украина.

О, Боже! возсіяй ми день овъ скоро златый,
Толикое блаженство мое оглядати!
Даждь мнѣ Петру Второму, отъ Тебе избранну,
И Тобою наслѣднимъ вѣнцемъ увѣнчанну,
Поклоненіе мое должное воздати,
Толику его милость ко мнѣ величати;
Даждь и его вѣрному воїду, Даніилу
Здравіе, долготу дній, во всемъ спѣхъ и силу!

Хоръ

Поетъ похвалы Хмельницкому.

Вѣчной похвалы отъ нась есть достоинъ,
Храбрый на земли и на морѣ воинъ,
Войскъ Запорозкихъ Хмельницкій старѣйшій,
Воїдь изряднѣйшій.
Отчество падъ вся паче возлюбивый,
И его ради нивочто вмѣнивый
Роскоши, покой, корысти, интраты,
И всѣ приваты.

Православныя Церкви супостатомъ,
Найначе мерзкимъ трепетъ Унѣятомъ,
Отческихъ догматъ усердный хранитель
И защититель.

Дѣлъ предковъ своихъ теплый подражатель,
Древней козацкой славы соблюдатель,
Свою на брали положити главу

Готовъ за славу.

Добродѣтельми сими украшенный,
Божія къ тому Духа исполненный,
Горесть обратить нашу хотя въ сладость.

Печаль на радость,

*

Первіе началъ предлагать совѣты,
Како вражіе прогнати навѣты,
А по совѣтѣхъ принялъ за дѣло
Поспѣшно зѣло.

Сразився съ врагомъ своимъ доблестенно,
Прогналъ за Вислу даже немедленно;
Свыше бо ему помощь прибывала
И укрѣпляла.

Тѣмъ Лаховъ викторъ преславный явися,
Побѣдамъ его весь міръ удивися;
Пребыть студъ, печаль пагуба зъ Лахами,
Торжество съ нами.

О, кто тя лѣпо восхвалить, Богдане?
Кто толпкихъ дѣлъ высоты достане?
Мы, иже похвалъ достойна тя знаемъ
Неувѣнчаемъ.

Въ похвалахъ твоихъ языкъ нашъ бездѣленъ,
Ублажить бо тя достойно не силенъ;
Будешь развѣ ты возвеличенъ въ небѣ,
Яко есть требѣ!

ЭПИЛОГЪ.

Дивную милость Божію, къ намъ прежде осмидесять лѣтъ явленную, нынѣ дѣйствіями и явленіями краткими предложихомъ вамъ, Богомъ собранные, слышателіе и зрителіе. Великое воистину дѣло, яко великаго блаженства виновное; но величеству наше скудоуміе равное не было. Но и кто Божія щедроты, найпаче же толикия къ намъ милости, по достоинству ублажити можетъ? Обаче сего ради молчати не подобаше: ниже бо Богъ отъ насъ требуетъ, чего не можемъ, требуетъ же да богатно изливаемая Его на насъ благодѣянія въ незабвеннной памяти содержимъ. Аще бо и не яко же лѣпо, но яко же отъ насъ возможно баше, благоутробіе Его просла-

вихомъ, но за безмѣрное божественныхъ Его къ намъ щедротъ величество, что либо или не прилично творихомъ, или погрешительно изрекохомъ, благоразуміемъ своимъ да покрыете, всесмиренno молимъ. Аминь.

Драма эта напечатана М. А. Максимовичемъ въ Москвѣ, въ 1858 г. съ предисловіемъ О. М. Бодянскаго, по списку, принадлежащему М. О. Судиенку. Максимовичъ приписывается ей Феофану Прокоповичу на томъ основаніи, что въ обоихъ ему известныхъ спискахъ она помѣщена въ рукописныхъ сборникахъ сочиненій Прокоповича и притомъ вслѣдъ за его драмой «Владимиръ», и полагается, что Прокоповичъ написалъ ее, по случаю пріѣзда въ Москву гетмана Даниила Апостола въ 1728 году. Г. Петровъ полагаетъ, что драма могла быть сочинена Феофаномъ Трофимовичемъ, учителемъ пітики въ кievской академіи. Третій списокъ находится въ учебникѣ риторики, преподаваемой въ 1728 году въ кievской академіи Стефаномъ Калиновскимъ. (См. Русск. Бесѣда 1857 г. кн. I., Максимовича Воспоминаніе о Богданѣ Хмельницкомъ, его же о двухъ стихотвореніяхъ «Илачъ Малой Россіи» и «Милость Божія въ Кіевск. Епарх. Вѣдом. 1859, № 22, Н. Петрова о томже, тамже, № 18).

Внимательному читателю видны точки соприкословенія между обличеніями польского господства въ этой драмѣ и въ народныхъ пѣсняхъ, а также въ выраженіяхъ радости по сверженію этого господства. Различие же между драмой и народными пѣснями состоить въ болѣе козацко-религіозной, чѣмъ народно-экономической точкѣ зрењія. Болѣе выдающіяся совпаденія мы указали въ выноскахъ.

Изъ упоминаемыхъ во второмъ явленіи второго акта лицъ: Шамберга—комиссаръ козацкій, отправленный гетманомъ Потоцкимъ при молодомъ сынѣ его руководить экспедиціей противъ Сачи, Ганджа, потомъ полковникъ уманскій, назначенъ былъ Хмельницкимъ склонить козаковъ-барабашевцевъ, шедшихъ съ Потоцкимъ, на свою сторону, убить въ

1648 г. подъ Пилявою, а Остапъ, потомъ полковникъ Кальницкій или Виницкій. Мартынъ Небаба—потомъ полковникъ Черниговскій, Тиша—потомъ полковникъ Звягельскій (полкъ существовалъ до Зборовскаго мира). Битва желтоводская была 5 мая 1648 г., подъ Корсунемъ 15 мая, на Пилявѣ 21 сентября, а 24 октября Хмельницкій двинулся отъ Львова на Замосць, гдѣ стоялъ до 19 ноября. *Въстъ*, значитъ, сводить выдающіяся подробности первой войны Хмельницкаго.

Stanford University Libraries

PG 3926
A 78
V.2: 1

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
CECIL H. GREEN LIBRARY
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004
(650) ~~494~~ 723-1493

All books may be recalled after 7 days

DATE DUE

DEC 13 1996

DEC 14 1997

MAY 14 1997 - Ue

MAY 14 1997

DEC 13 2003 - Ue

JAN 13 2003 - Ue

ES

